

LIDIJA ZIEMELE

**Praktiska latviešu valodas
un pareizrakstības
mācība**

LIDIJA ZIEMELE

Praktiska latviešu valodas un pareizrakstības mācība

3. pārstrādātais izdevums

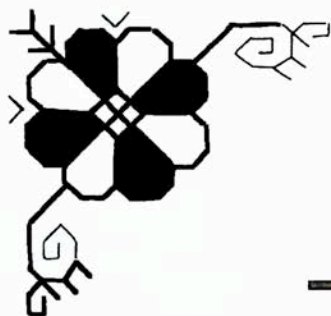
1979

Amerikas Latviešu Apvienība

Šīs grāmatas izdošanu atbalstīja studentu korporācija Imeria ar ziedojumu.

Otrais iespiedums

Printed by
Augustums Printing Service, Inc.
Lincoln, Nebraska 68502

Priekšvārdi

Sastādot **Praktisko latviešu valodas un pareizrakstības mācību**, esmu balstījies uz V. Bērziņas-Baltiņas **Latviešu valodas gramatiku**, Mārtiņa Gaides **Tēvu valodas mācību** un savu pieredzi un novērojumiem, mācot latviešu valodu Latvijas un trimdas skolās.

Mērķis — dot iespēju latviešu bērniem mācīties latviešu valodā pareizi runāt un rakstīt.

Viela sadalīta pa nodaļām tā, lai katras nodaļas vielu varētu iemācīt 25 līdz 30 mācību stundās.

Galvenā vērība pievēršama vingrinājumiem un pareizrakstības uzdevumiem, ne likumu un definīciju mācīšanai. Likumi izmantojami tikai kā paskaidrojumi pareizrakstības izpratnei. Pietiek, ja skolēni prot nosaukt patskaņus, līdzskaņus, vārdu šķiras, skaitļus, personas, laikus, savu izpratni pierādot ar attiecīgiem piemēriem.

Stingri jāiemāca lietvārdu, kādeņu, darbības vārdu, skaitleņu un vietniekvārdu locīšana vārdos un rakstos. Lietvārdus locīšanai neesmu dalījusi pēc celmiem, kas pamatskolas skolēniem ir nesaprotami, bet pēc galotnēm. Tāpat darbības vārdus nedalīju lokāmās šķirās un pašķirās, bet grupēju tos, ņemot papriekš vieglākos (2. lokāmo šķiru).

Teikumu mācībā ierobežotā laika dēļ jākoncentrējas tikai uz prasmi lietot kommatas un citas pieturas zīmes.

Katrs pareizrakstības likums bez grāmatā dotajiem vingrinājumiem vēl jānostiprina ar attiecīgu mācīšanas diktātu, ko viens skolēns raksta uz tāfeles, pārējie burtnīcās, ar skolotāja vai pašu skolēnu paskaidrojumiem. Diktātus esmu sakārtojusi grāmatā **Pareizrakstība diktātu veidā ar tabulu paraugiem**, kas pieskaņoti šīs grāmatas vietai, lai skolotājam vajadzīgais diktāts arvien būtu pie rokas.

Vārdu dalīšana zilbēs mācāma praktiski visās klasēs katrā rakstu darbā. Ieteicams šad tad lasīt kori pa zilbēm, arī norakstīt dažus teikumus, sadalot vārdus zilbēs.

VI

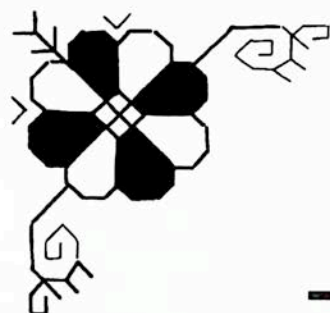
Platā e un ē izrunā un sevišķi rakstībā pat vecākajās klasēs vēl gadās kļūdas, tādēļ tā jānoskaidro jau pašā sākumā. Praktiski tas jāmača katrā klasē ikreiz, kad lasot vai runājot ar to saskaras, liekot vārdu pareizi izrunāt un uzrakstīt uz tāfeles.

Vārdu šķirņu analīze nav mērķis pati par sevi, tās nolūks ir — pastāvīga, skolēniem pat nenojaušama vārdu šķirņu atkārtošana. Kontrole izdarāma stundas sākumā dažu minušu laikā, vienam skolēnam lēni lasot no savas burtnīcas, pārējiem sekojot un izlabojot kļūdas. Šādai labošanai tā priekšrocība, ka kļūdas var tūlīt izskaidrot.

Sirsnīgi pateicos visiem, kas man palīdzēja šīs grāmatas veidošanā un tapšanā ar darbu, aizrādījumiem un labiem padomiem.

Lidija Ziemeļe

Melburnā 1975. gada oktobrī

Saturs

PIRMĀ NODAĻA	1
Teikumi	1
<i>Stāstījuma teikumi, 2 Jautājuma teikumi, 2 Izsaukuma teikumi, 3</i>	
Lielais sākuma burts	4
<i>Cilvēku vārdi un uzvārdi, 4 Mājas kustoņu vārdi, 5 Vietu vārdi, 5 Svētku nosaukumi, 6 Kopsavilkums, 6</i>	
Skaņas un burti	7
<i>Alfabēts, 7 Patskaņi, 8 Šaurais un platais e un ē, 8 Īsie un garie patskaņi, 9 Divskaņi, 11 Līdzskaņi, 11 Mīkstinātie līdzskaņi, 12 Saliktie līdzskaņi, 12 Dubultotie līdzskaņi, 12</i>	
Salikteni	13
OTRĀ NODAĻA	15
Atkārtojums	15
Zilbes	16
<i>Vārdu dalīšana zilbēs, 16 Vārdu dalīšanas likumi, 16</i>	
Lietvārds (substantīvs)	19
<i>Lietvārdu skaitlis, 20 Lietvārdu dzimte, 21 Lietvārdu galotnes, 22</i>	

VIII

Kādenis jeb īpašības vārds (adjektīvs)	23
Skaitlenis (numerālis)	24
Vietniekvārds (pronomens)	27
<i>Personu vietniekvārdi, 27 Piederības vietniekvārdi, 28</i>	
<i>Vēstule, 29 Norādāmie vietniekvārdi, 30</i>	
Darbības vārds jeb norisenis (verbs)	31
<i>Darbības vārdu skaitlis, 31 Darbības vārdu personas, 32</i>	
<i>Darbības vārdu laiki, 33 Palīgdarbības vārds būt, 34</i>	
<i>Pavēle, 35</i>	
Darbības vārdu pareizrakstība	35
<i>Garī patskaņi vārdu beigās pagātnes galotnēs, 35 Garī patskaņi nākotnes izskaņās, 37</i>	
Apstākļi (adverbī)	38
Prievārdi (prepozīcijas)	38
<i>Prievārdi pa, par, pār, pāri, 40 Prievārdi salikteņos, 40</i>	
<i>Salikteņi ar ne- un jā, 42</i>	
Saīkļi (konjunkcijas)	43
Izsaukšanas vārdi (interjekcijas)	44
TREŠĀ NODAĻA	45
Pārskats par vārdu šķirām	45
Vārdu šķiru analīze	47
Balsīgie un nebalsīgie līdzskaņi	47
<i>Balsīgie un nebalsīgie līdzskaņi salikteņos, 50 Līdzskaņa v pārmaiņa izrunā, 50 Līdzskaņa j pārmaiņa izrunā, 50</i>	
<i>Līdzskaņi b un g lietvārdos izskaņas -šana priekšā, 51</i>	
Lietvārdu un kādeņu locīšana (deklinācija)	52
<i>Vīriešu dzimtes lietvārdi un kādeņi ar vienskaitļa nōminātīva galotni -s vai -š, 54 Vīriešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa</i>	

IX

nōminātīva galotni -is, 56 Vīriešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nōminātīva galotni -us, 59 Daži vīriešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nōminātīva beidzamajiem burtiem -ns un -ss, kas lokāmi ipatnēji, 60 Pārskats par vīriešu dzimtes lietvārdu locīšanu, 62 Sieviešu dzimtes lietvārdi un kādeņi ar vienskaitļa nōminātīva galotni -a, 63 Sieviešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nōminātīva galotni -e, 65 Sieviešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nōminātīva galotni -s, 67 Pārskats par sieviešu dzimtes lietvārdu locīšanu, 69 Paskaidrojumi par ģenitīva lietošanu, 70

Vienskaitlinieki un daudzskaitlinieki 72

Lietvārdu un kādeņu pareizrakstība 73

Ģaŗi patskaņi lietvārdu un kādeņu galotnēs, 73 Sieviešu dzimtes lietvārdu galotnes vienskaitļa datīvā, 76 Mīkstīnātie līdzskaņi lietvārdu locījumos, 77

CETURTĀ NODAĻA 81

Atkārtojums 81

Teikumu mācība (sintakse) 82

Teikuma priekšmets un izteicējs (subjekts un predikāts), 82 Vienkāršs nepaplašināts teikums un paplašināts teikums, 84 Teikumu paplašināšana, 85 Pārskats par teikuma locekļiem, 87 Teikumi ar vienlīdzīgiem locekļiem, 88 Pielikums, 91 Uzruna, 93 Iesprausti vārdi un teikumi, 94 Kopsavilkums par kommata lietošanu, 95 Atkārtots teikums, 96

Vārdu sastāvs 98

Darbības vārdu locīšana (konjugācija) 100

Nenoteiksme (infinitīvs), 100 Locīšanas paraugi, 100

Darbības vārdu pareizrakstība 119

Ģaŗi patskaņi, 119 Mīkstīnātie līdzskaņi, 121

Pamazīnāmie vai mīlīnāmie lietvārdi (deminutīvi) 123

PIEKTĀ NODAĻA	131
Kādeņi jeb Ipašības vārdi (adjektivi)	131
<i>Noteiktās un nenoteiktās galotnes, 131</i>	<i>Kādeņu locīšana, 132</i>
<i>Kādeņu salīdzināmās pakāpes, 134</i>	<i>Apstākļu kādeņi, 136</i>
Kādeņu pareizrakstība	138
<i>Nenoteiktās galotnes vīriešu dzimtes vienskaitļa nominatīvā, 138</i>	
<i>Neskaidri izrunātas līdzskaņu kopas kādeņu vienskaitļa nominatīva izskaņās, 138</i>	<i>Vispārākās pakāpes rakstība, 139</i>
<i>Zilbe -aj- kādeņu noteiktajās galotnēs, 140</i>	<i>Kādeņu izskaņas -ens, -ena, 142</i>
<i>Kādeņi auksts un augsts, 142</i>	
Skaitleņi (numerāļi)	143
<i>Skaitleņu locīšana, 143</i>	<i>Salikti skaitleņi, 146</i>
<i>Daļu skaitleņi, 147</i>	<i>Nenoteiktie skaitleņi, 148</i>
<i>Skaitleņu pareizrakstība, 149</i>	
Vietniekvārdi	149
<i>Personu vietniekvārdu locīšana, 150</i>	<i>Piederības vietniekvārdu locīšana, 151</i>
<i>Norādāmo vietniekvārdu locīšana, 151</i>	<i>Jautājamie, attieksmes, nenoteiktie un nolieguma vietniekvārdi, 152</i>
Darbības vārdi un to iedalījums	155
Darbības vārdu izteiksmes	158
<i>Īstenības izteiksme, 158</i>	<i>Atstāstījuma izteiksme, 158</i>
<i>Va- jadzības izteiksme, 160</i>	<i>Vēlējuma izteiksme, 163</i>
<i>Pavēles izteiksme, 164</i>	<i>Nekārtno darbības vārdu pavēles izteiksme, 167</i>
Atgriezeniskie darbības vārdi	167
SESTĀ NODAĻA	173
Divdabji (participi)	173
<i>Lokāmie divdabji (līdzīgi kādeņiem), 174</i>	<i>Nelokāmie divdabji (līdzīgi apstākļiem), 175</i>
<i>Divdabju pareizrakstība, 176</i>	
Teikumu mācība	180
<i>Atkārtojums, 180</i>	<i>Salikti teikumi, 180</i>
<i>Virsteikums un</i>	

XI

palīgteikums, 183 *Palīgteikuma vieta*, 185 *Saikļi, kas ievada palīgteikumus*, 185 *Divdabju teicieni*, 186 *Atkārtots teikums*, 188 *Saikļa un lietošana*, 189 *Saikļa ka lietošana*, 190 *Saikļa kā lietošana*, 191

Vienlīdzīgi teikuma locekļi 194

SEPTĪTĀ NODAĻA 199

Pieturas zīmes 199

Punkts, 199 *Kommats*, 199 *Kōls*, 200 *Sēmikōls*, 201
Jautājuma zīme, 201 *Izsaukuma zīme*, 202 *Domu zīme*, 202
Daudzpunkte, 203 *Iekavas*, 204 *Pēdiņas*, 204

Īsi un garī patskaņi dažās lietvārdu un kādeņu izskaņās 205

Izskana -ātne vai -atne? 205 *Izskana -ēklis vai -eklis?* 206
Izskana -ēns vai -ens? 207 *Izskana -ājs vai ais?* 208
Izskana -ejs vai -ējs? 210

ā-celma darbības vārdu un divdabju pareizrakstība 211

Neskaidri izrunājamās līdzskaņu kopas 213

Lietvārdu un kādeņu izskaņās, 213 *Līdzskaņi z vai s nenoteiksmē un divdabjos galotnes -t priekšā*, 215 *Līdzskaņi z vai s divdabjos -dams priekšā*, 216 *Līdzskaņi g vai k dažādās darbības vārdu formās un divdabjos*, 218

Līdzskaņu mīkstināšana 219

Līdzskaņu mīkstināšana lietvārdos un kādeņos, 219 *Līdzskaņu mīkstināšana darbības vārdos un divdabjos*, 221

Līdzskaņu dubultošana 223

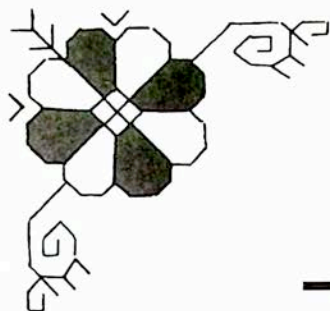
Vārdu dalīšana zilbēs 224

Lielo burtu lietošana 225

Uzvārdu rakstība latviešu valodā 227

INDEKS 231

PAR AUTORI 237

Pirmā nodaļa

TEIKUMI

Pastāsti, ko tu redzēji šodien ceļā uz skolu!

Mēs runājam **t e i k u m o s**.

Teikums sastāv no **v ā r d i e m**.

Vārdus teikumā sakārtojam tā, lai **t e i k u m u** var saprast.

Uz veikalu

Kur tu iesi?

— Es iešu uz veikalu.

Iesim reizē!

— Labi. Ko tu pirksi?

Es pirkšu cukuru un maizi. Un tu?

— Man jāpērk piens. Iesim ātrāk!

Katrs teikums sākas ar **l i e l o b u r t u**.

Teikuma beigās ir **p u n k t s (.)**, **j a u t ā j u m a z ī m e (?)**
vai **i z s a u k u m a z ī m e (!)**.

1. u z d e v u m s: Iemācies glīti rakstīt jautājuma zīmi un izsaukuma zīmi! Noraksti sarunu **U z v e i k a l u**!

Stāstījuma teikumi

Latviešu skolā es mācos otrā klasē. Es jau protu latviski lasīt un rakstīt. Mūsu klasē ir zēni un meitenes.

Stāstījumu izsakām stāstījuma teikumos.
Stāstījuma teikuma beigās liek punktu.

Pastāsti par savu dārziņu! Vai tas ir liels? Kas tur aug? Kuņģa puķes tev patīk vislabāk?

2. uzdevums: Sadali teikumos stāstiņu Mūsu dārziņš! Noraksti teikumus! Katru teikumu sāc ar lielo burtu! Teikuma beigās liec punktu!

Mūsu dārziņš

pie mūsu mājas ir dārziņš tas nav liels dārziņā aug dažī koki tur zied arī puķes tās ir skaistas man vislabāk patīk rozes tās jauki smaržo

Jautājuma teikumi

Kā tevi sauc? Cik tev gadu? Kuņģa klasē tu mācies? Vai tu proti lasīt? Vai proti rakstīt? Kur tu dzīvo? Kad nāksi pie manis ciemā?

Jautājumu izsaka jautājuma teikumos.
Jautājuma teikuma beigās liek jautājuma zīmi.

Zaķīša nelaime

Zaķītim mežā zem krūmiem bija silta mājiņa. Lapsa izdzina zaķīti laukā.

Kur lai dzīvoju? Kur lai guļu naktī?

Zaķītis satika divus suņus.

Mīļie sunīši, vai varat man palīdzēt? Vai varat izdzīt lapsu no manas mājiņas?

Nebēdā, mēs lapsu izdzīsim!

Cik pasaciņā stāstījuma teikumu? Cik jautājuma teikumu?

3. u z d e v u m s: Izraksti atsevišķi visus jautājuma teikumus!

4. u z d e v u m s: Izdomā piecus jautājuma teikumus un uzraksti tos!

Izsaukuma teikumi

Klasē

Labrīt! Sāksim mācīties! Ņem grāmatu un lasi! Lasi lēnāk! Labi! Tagad rakstīsim! Nesteidzies! Sēdi taisni!

P a v ē l i u n u z a i c i n ā j u m u i z s a k a i z s a u k u m a t e i k u m o s.

Izsaukuma teikuma beigās liek i z s a u k u m a z ī m i.

Piemēram: Kaut svētdien būtu jauks laiks! Es labprāt brauktu uz jūrmalu! Lūdzu, nopērc man jaunas kurpes! Ņem mani līdz uz veikalu! Daudz laimes vārda dienā! Priecīgus Ziemsvētkus!

V ē l ē š a n o s, l ū g u m u u n n o v ē l ē j u m u i z s a k a i z s a u k u m a t e i k u m o s.

Izsaukuma teikuma beigās liek i z s a u k u m a z ī m i.

Piemēram: Cik šodien jauka diena! Ai, kā man sāp! Jau zvans! Cik ātri pagāja stunda!

P r i e k u, s ā p e s, p ā r s t e i g u m u u n i z b r ī n u i z s a k a i z s a u k u m a t e i k u m o s.

Izsaukuma teikuma beigās liek i z s a u k u m a z ī m i.

5. u z d e v u m s: Sadali teikumos stāstījumu **K a r s t a d i e n a**! Noraksti teikumus! Sāc katru teikumu ar lielo burtu! Teikuma beigās liec vajadzīgo zīmi!

Karsta diena

kā saule dedzina cik karsta diena iesim peldēties cik labi ūdenī tu jau peldi kā zivs kaut es mācētu peldēt mācies no manis

LIELAIS SĀKUMA BURTS

Kas var dziesmas izdziedāt,
Kas valodas izrunāt?
Kas var zvaigznes izskaitīt,
Jūras zvīrgzdu izlasīt?

(Tautasdziesma)

Pirmais sniegs! Pirmais sniegs!
Bērniem lielu lielais prieks!
Sniega viļņi lielas veļas,
Sniega vīrs uz kalna ceļas!

(Vilis Plūdons)

Grāmatās un rakstos katru teikumu sāk ar lielo burtu.

Tautasdziesmās un dzejoļos parasti katru rindu sāk ar lielo burtu.

6. uzdevums: Uzmeklē lasāmgrāmatā kādu dzejoli vai tautasdziesmu, kas tev patīk, un ieraksti burtnīcā! Ievēro, ar kādu burtu sākas katra rinda!

Cilvēku vārdi un uzvārdi

Zvans! Skolēni sēž savās vietās. Ienāk skolotāja Kalniņa kundze.

„Sēstieties! Vai šodien visi skolēni klasē?”

„Šodien nav ieradusies Pēteris Priede, Jēkabs Silis un Aina Bērziņa.”

Sākas latviešu valodas stunda. Bērni ir labi mācījušies. Tikai Dzidra Upīte nav norakstījusi uzdevumu, un Velta Krūmiņa nav iemācījusies dzejoli. Kaut tik nu nebūtu jāpaliek pēc stundām!

Ievēro, kā raksta cilvēku vārdus un uzvārdus!

Cilvēku vārdus un uzvārdus raksta ar lielo sākuma burtu.

7. uzdevums: Uzraksti savu vārdu un uzvārdu! Uzraksti savu vecāku, brāļu, māsu un draugu vai draudzeņu vārdus un uzvārdus!

Mājas kustoņu vārdi

Suņu vārdi: Kriksis, Duksis, Krancis, Reksis.

Kaķu vārdi: Tincis, Muris, Minka, Incis.

Arī zirgiem, govīm un citiem mājas kustoņiem mēdz būt savi vārdi.

Mājas kustoņu vārdus raksta ar lielo burtu.

Saviem mājas kustoņiem izvēlies latviskus kustoņu vārdus!

Vietu vārdi

Kontinenti: Eiropa, Amerika, Austrālija, Āzija, Afrika.

Valstis: Latvija, Lietuva, Igaunija, Vācija, Anglija, Francija, Krievija.

Apgabali: Vidzeme, Latgale, Kurzeme, Zemgale.

Pilsētas: Rīga, Jelgava, Liepāja, Daugavpils, Ņujorka, Londona, Melburna.

Jūras: Baltijas jūra, Vidus jūra, Atlantijas okeans, Indijas okeans.

Upes: Daugava, Gauja, Lielupe, Venta, Jarra, Misisipi, Niagāra, Nīla.

Ezeri: Burtnieku ezers, Ķīšezers, Ontario ezers, Mičigans, Ženēvas ezers.

Salas: Morica sala, Kapri sala, Filipīnu salas, Havaju salas, Fidži sala.

Kalni: Gaiziņa kalns, Zilais kalns, Bulera kalns, Everests, Himalaji.

Vietu vārdus raksta ar lielo sākuma burtu.

8. uzdevums: Uzraksti! (a) Kurā pilsētā tu dzīvo? (b) Kurās pilsētās vēl tu esi bijis? (c) Kādus kalnus, upes vai ezerus tu zini? (d) Kādi ir tavu mājas kustoņu vārdi?

Svētku nosaukumi

Ai lielie Ziemassvētki,
Ilgi nāca, drīz aizgāja,
Ilgi nāca, drīz aizgāja,
Ne nedēļas negaidīja.

Eit' projām, Lieldienīnas,
Ar baltām oliņām!
Es gaidīšu Jurgā dienu
Ar zaļo rudzzālīti.

Kā tos Jāņus sagaidīja,
Kā tos Jāņus pavadīja?
Līgodami sagaidīja,
Līgodami pavadīja.

(Tautasdziesmas)

S v ē t k u nosaukumus raksta ar lielo sākuma burtu.

Piemēram: Drīz būs Ziemsvētki. Laimīgu Jaungadu!
Priecīgas Lieldienas! Priecīgus Vasarsvētkus!

Vēlamākā forma ir Ziemsvētki, bet ja tautasdziesmā vai dzejā nepieciešama garākā forma — Ziemassvētki, tad vārds rakstāms kopā ar a un diviem s.

9. uzdevums: Noraksti tautasdziesmas un pasvītrā svētku nosaukumus!

Kopsavilkums

Īpašus vārdus, kas doti cilvēkiem, mājas kustoņiem, dažādām vietām un svētkiem, lai tos atšķirtu vienu no otra, sauc par īpašvārdiem.

Visus īpašvārdus raksta ar lielo sākuma burtu.

10. uzdevums: Noraksti stāstiņu Ar vilcienu un pasvītrā īpašvārdus!

Ar vilcienu

Mirdza ar lielo māsu Ilgu izbrauca no Rīgas. Viņas gribēja Jaungadu sagaidīt pie krusttēva Jāņa Valmierā.

Vilciens apstājās Inčukalnā, Siguldā, Cēsīs. Stacijas sekoja viena otrai.

„Ar vilcienu gan var visur aizbraukt!” Mirdza priecājās. „Uz Valmieru pie krusttēva Jāņa, uz Madonu pie vecmāmiņas, kur mēs cie-
mojāties pagājušajos Vasarsvētkos.”

„Ne tikai tur vien. Arī uz Rūjieni, Rēzekni, Tukumu un daudzām citām vietām,” teica Ilga. „Jāņos ņemšu tevi līdz uz Jelgavu pie Lielupes, kur dzīvo Vītola kundze ar mazo Jāniti.”

Nu Mirdzai prātā bija tikai Zemgales skaistā upe Lielupe.

SKAŅAS UN BURTI

V ā r d i sastāv no atsevišķām **s k a ņ ā m**.

Katrai **s k a ņ a i** ir sava rakstu zīme — **b u r t s**.

Skaņas mēs **d z i r d a m** un **i z r u n ā j a m**, burtus **r e d z a m** un **r a k s t ā m**.

Atsevišķos vārdos var būt vairāk vai mazāk burtu. Izskaiti, cik burtu visīsākajā tautasdziesmas vārdā! Cik burtu visgarākajā vārdā?

Padomam vien turēju
Savu vecu māmuliņu:
Kad pietrūka padomiņa,
No māmiņas pavaicāju.

(Tautasdziesma)

Alfabēts

Noteiktā secībā saliktus burtus sauc par **a l f a b ē t u**.

a b c d e f g h i j k l m n o p r s t u v z

I e m ā c i e s alfabētu no galvas!

Bez šiem pamata burtiem latviešu valodā ir vēl burti, kas apzīmēti dažādām zīmēm. Patskaņiem ir gaŗumzīmes (ā, ē, ī, ū), līdzskaņiem ir mīkstinājumi (ģ, ķ, ļ, ņ, r, č, š, ž).

Dažas skaņas latviešu valodā raksta ar diviem burtiem (dz, dž, ie, ch).

11. u z d e v u m s: Sakārto un uzraksti alfabēta secībā sekojošos Latvijas pilsētu nosaukumus!

Rīga, Sigulda, Cēsis, Valmiera, Valka, Smiltene, Ainaži, Madona, Gulbene, Jelgava, Bauska, Dobeļe, Tukums, Talsi, Ventspils, Daugavpils, Ludza, Liepāja, Kuldīga, Kandava, Krustpils, Krāslava, Rēzekne

12. u z d e v u m s: Uzraksti alfabēta secībā savas klases skolēnu vārdus!

Patskaņi

a e i o u

Viegli izrunājamās skaņas sauc par patskaņiem.

Patskaņi ir a, e, ī, ū (svešvārdos), u

Patskaņus var izrunāt īsi un gaŗi.

Gaŗos patskaņus apzīmē, uzliekot virs tiem svītriņu — gaŗumzīmi.

Patskaņus e un ē var izrunāt šauri un plati.

Šaurais un platais e un ē

Šaurais e vai ē ir vārdos es, mēs, zeme, zemene, sēne, sēdēt, redzēt, zīmēt, nest, vest, mest, celt, pele, mēle, mele, saule, mēness, debess u.c.

Kur jūs svētdien bijāt?

— Mēs svētdien bijām mežā. Mēs pārnēsām meitenēm zemenes un mellenes. Mežā mēs redzējām arī sēnes.

Vai pārnēsāt mājā arī sēnes?

— Nē, sēnes mēs nepārnēsām.

Platais e vai ē ir vārdos tēvs, dēls, bērns, zēns, puisēns, cepure, deg, deguns, delna, pēda, ledus, medus, melns, dzeltens, pelēks, pelni, pērkons, jērs, lēkāt, lēti, lēni, reti, sekli, ērti, lepni, vēsi, vesels, elkonis, elpa, elpot, bēdas, bēdāties, celms, cepumi, desa, ceturtais, ceturtdiena, apģērbs, tērps, mērkakšis, ķengurs, ķepa, ķekars, rēta, melot, mētāt, mezgli, persona, sega, sekls, sekot, sērkoņš, sēta, teka, telpa, vecs, vecāki, vecmāte, vecmāmiņa, vēders, vēlu, vēlāk, velns, zemu, zelts, žēl, žēlot, vēstule u.c.

Nāc līdz uz ezeru! Citi bērni jau aizgāja.

— Man jānestsēvam laikraksts. Tēvs atpūšas, sēdēdams dārza krēslā vecā bērza ēnā. Vēlāk, kad būsīm paēduši vakariņas un būs jau krēsla, vectēvs nāks man līdz uz ezeru.

Lasi skaļi visus vārdus un teikumus ar plato e un ē!
Lasiet vēlreiz visi kopā!

13. uzdevums: Noraksti visus vārdus un teikumus ar plato e un ē!

Īsie un garie patskaņi

a e i o u ā ē ī ū ű

Nekad neaizmirsti patskaņiem uzlikt vajadzīgo garumzīmi!

Neuzliekot garumzīmi, dažreiz rodas pavisam citas nozīmes vārdos.

Piemēram:	mēle	—	mele	pļava	—	pļava
	kāzas	—	kazas	likums	—	likums
	mānīt	—	manīt	pīle	—	pīle

Nosauca vārdus, kuŗos ir a, un vārdus, kuŗos ir ā!

14. u z d e v u m s: Noraksti teikumus un svītriņu vietā liec a vai ā!

Mūsu m—j— liel—. Liel— m—j— liel—s ist—b—s. Ist—b—s st—v d—ž—d—s mēbeles: g—ldi, gult—s, sk—pji. Gult—s mēs gul—m. Sk—pjos gl—b—j—m drēbes. Uz plauktiem st—v gr—m—t—s. D—ž—s gr—m—t—s ir skaisti —ttēli. Cit—s ir jauk—s p—s—k—s.

Nosauca vārdus, kuŗos ir e, vārdus, kuŗos ir ē!

15. u z d e v u m s: Noraksti teikumus un svītriņu vietā liec e vai ē!

V—lta zīm— s—n—s. M—s n—sam v—cmāmiņai puķ—s. Puķ—m dz—lt—ni ziedi. Māt—rav— z—m—ņu dob—s. Puķu dob—s saaugušas n—zāl—s. V—lu vakarā m—s s—d—jām —z—ra krastā. Saulīt— jau bija noriet—jusi.

Nosauca vārdus, kuŗos ir i, vārdus, kuŗos ir ī!

16. u z d e v u m s: Noraksti teikumus un svītriņu vietā liec i vai ī!

Kaķ—s m—l s—ld—ties saulē. Saul—te s—lda mūs v—sus. Runc—s t—ra savu kažoku. Sun—t—s grauž kaul—ņu. P—les un zos—s m—l peldēt. Pēter—s —r sl—nks un neuzman—gs. C—t—zēn— mācās čakl—. Visvald—s —r sat—c—gs. R—ta —r cent—ga. Sl—nkiem skolēniem nepat—k ne las—t, ne rakst—t.

Nosauca vārdus, kuŗos ir u, vārdus, kuŗos ir ū!

17. u z d e v u m s: Noraksti teikumus un svītriņu vietā liec u vai ū!

—pmalā zēni satika kr—sttēv— —ldi. Kr—sttēvs viņ—s —zl—dza pavizināties ar laiv— pa —pi. —dens bija d—ļķains. Vajadzēja —zmanīties, lai ne—zbraukt— kādam zem—dens akmenim. Vakārā —pmalā k—rināja —g—nsk—r—. Mežā kļiedza p—ce —n vaidēja —pis. P—ce —n —pis ir nakts p—tni.

Divskaņi

ai au ei ie iu ui o (ua)

D i v u s kopā izrunājamus patskaņus sauc par **d i v s k a ņ i e m**.

Divskaņi ir ai, au, ei, iu, ui, o (ua).

Uz divskaņiem **n e k a d** neliek **g a ņ u m z i m i**.

P a s k a i d r o j u m s: Latviešu valodā latviskajos vārdos o izrunā kā divskani ua. Piemēram: ola, oga, roka, logs, ozols.

S v e š v ā r d o s o un ō izrunā kā vienkāršu patskani: motors, fotogrāfs, forma, oktōbris, telefōns, auto, kino, radio, melōdija, nervōzēt, Oskars, Osvalds, Leons, Leonora, Monika u.c.

Piemēri ar d i v s k a ņ i e m: maize, laime, laiva, saule, ausis, sauc, reiz, veikals, beigas, iela, liela, siena, plukšķ, šmiukst, puika, puisītis, roze, soma, skola.

18. **u z d e v u m s:** Iedomā vai sameklē grāmatā vārdus ar divskaņiem un ieraksti tos burtnīcā!

Līdzskaņi

b c d f g h j k l m n p r s t v z

Nosauc **l i s o s** patskaņus, **g a ņ o s** patskaņus, **d i v s k a ņ u s** un dažus **l i d z s k a ņ u s**! Kas vieglāk izrunājami, līdzskaņi vai patskaņi?

L i d z s k a ņ i vieni paši grūtāk izrunājami nekā patskaņi. Vieglāk tie **s k a n** līdzī kādam patskanim, piemēram: bē, cē, gā, hā, el, em. Tādēļ tos sauc par **l i d z s k a ņ i e m**.

Mīkstinātie līdzskaņi

k l n r c g s z

ķ ļ ņ ŀ č ģ š ž

Piemēri:

- ķ — ķepa, kaķis, puķe, ķemme, gurķis, ķēniņš
- ļ — ļaudis, ļipa, solot, sauloties, vēla, eļļa
- ņ — ņaud, ņem, ņurd, suņi, putniņi, oliņas
- ŀ — karš, varš, garš, garums, kuŗš
- č — četri, čūska, lāči, čaumala, čukst, čukst
- ģ — ģimene, ģimetne, ģērbties, kuģis, zāģis
- š — šūpoles, šodien, šalle, šūt, šokolāde, šķīvis
- ž — žirafe, žurnāls, žagari, žāvāties, želeja, žogs

Saliktie līdzskaņi

dz dž ch

Piemēri:

- dz — dziesma, dzeltens, dzert, daudz, redzēt, dzirdēt
- dž — džemperis, pidžāma, džungļi, džinkst, mudž, dadži
- ch — šachs, tehnika, tehniks, arhitekts, bronhīts

Burtus **h**, **ch** un **f** lieto tikai svešvārdos.

19. uzdevums: Noraksti vārdus ar mīkstinātajiem un saliktajiem līdzskaņiem!

Dubultie līdzskaņi

ll ļļ mm nn rr

Piemēri:

ll — lelle, krelles, villaine, brilles, šalle, nulle
 ll — eļļa, eļļot, eļļains
 mm — kommats, ķemme, gamma, programma
 nn — Anna, kannā, panna, vanna, manna
 rr — korrekts, teritorija, terrors, Jarra (upe Austrālijā)

Kā var zināt, kad jāraksta dubultotie līdzskaņi? To var zināt no i z r u n a s. Salīdzini, kā izrunā vārdus:

lelle un pele
 manna un mana
 ķemme un zeme

Kā būtu jāizrunā, ja:

lelle rakstītu ar vienu l?
 panna rakstītu ar vienu n?
 ķemme rakstītu ar vienu m?

Latviešu valodā dubultojami tikai l, ļ, m, n, ņ, r. Citu līdzskaņu dubultojumi gadās tikai saliktēnos, kuros pirmais vārds beidzas ar to pašu burtu, ar ko otrs sākas.

Piemēram: lietussargs, pusstunda, apputējis, attaisīt, uzzīmēt, uzziedēt, izzust, izziņot.

20. uzdevums: Noraksti visus piemērus ar dubultotajiem līdzskaņiem!

SALIKTĒŅI

Valodā ir gan vienkārši, gan salikti vārdi.

Divu vārdu apvienojumu sauc par saliktu vārdu jeb saliktēni.

Vienkārši vārdi: ceļš, diena, stāstīt, skriet.

Saliktēni: ceļmala, pirmdienā, pastāstīt, neskriet. No kādiem vārdiem tie salikti?

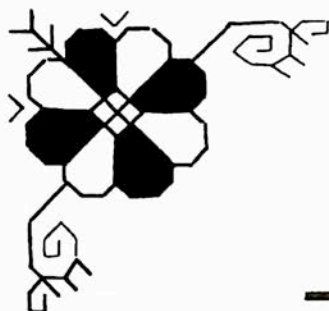
I e v ē r o, kā no vienkāršiem vārdiem rodas salikteņi!

pirmā	+	diena	=	pirmdiena
ceturťā	+	diena	=	ceturtdiena
upe	+	mala	=	upmala
vecs	+	tēvs	=	vectēvs
lapa	+	puse	=	lappuse
puse	+	nakts	=	pusnakts
puse	+	stunda	=	pusstunda
ne	+	brauc	=	nebrauc
aiz	+	skriet	=	aizskriet
pār	+	rakstīt	=	pārrakstīt
uz	+	zīmēt	=	uzzīmēt
at	+	taisīt	=	attaisīt

21. u z d e v u m s: Uzraksti salikteņus, kuriem pirmā daļa ir jā, ne, iz, aiz, pie, pa, ap, pār, no, uz, at, sa, ie, bet otrā daļa ir brauc!

22. u z d e v u m s: Iemācies nosaukt un uzrakstīt nedēļas dienu nosaukumus!

svētdiena, pirmdiena, otrdiena, trešdiena, ceturtdiena, piektdiena, sestdiena

Otrā nodaļa

ATKĀRTOJUMS

Nosauc visus isos un garos patskaņus, divskaņus, līdzskaņus, mīkstinātos līdzskaņus, saliktos līdzskaņus!

23. u z d e v u m s: Ieraksti tos burtnīcā! Atkārtot alfabētu!

Kas ir i p a š v ā r d i? Nosauc cilvēku vārdus un uzvārdus, mājas kustoņu vārdus, vietu vārdus, svētku nosaukumus!

Mikla

Kas tā par baltu villaini,
Kas apsedz visu pasauli?
Ar viņu sedzas lauks un sils,
Un Liepāja, un Daugavpils.
To Jelgavā un Rīgā valkā,
To redzi Valmierā un Valkā.
Kas zin, vai villainītes malas
Pat nesedz Igaunzemes salas!
Teic, kas par villaini ir tā
Un vai to valkā vasarā?

(Ludis Bērziņš)

24. u z d e v u m s: Iemācies dzejoli teikt un uzrakstīt!

ZILBES

Dažus vārdus izrunājam vienā mutes vērienā, piemēram: jā, nē, es, tu, galds, koks, vārds, telts.

Citus vārdus izrunājam vairākos mutes vērienos; piemēram: māja, roka, grāmata, cilvēki.

Vienā mutes vērienā izrunājamu vārdu vai vārda daļu sauc par z i l b i.

Katrā zīlē ir viens patskanis vai divskanis ar vai bez līdzskaņiem.

Vārdos var būt dažāds zīlāju skaits: viena, divas, trīs vai vairākas.

1 zīlē: es, tu, viņš, te, mans, draugs, stāv, brauc, iet, logs, galds

2 zīlbes: mā-ja, jū-ra, zā-le, ze-me, sau-le, zvaig-zne

3 zīlbes: grā-ma-ta, pil-sē-ta, pu-tek-ļi, skol-nie-ki, gā-jē-ji

4 zīlbes: mā-mu-li-ņa, pa-sa-ci-ņa, la-sī-ša-na, da-li-ša-na

5 zīlbes: iz-gud-ro-tā-ji, pār-ska-tī-ša-nās, no-rak-stī-ša-na

6 zīlbes: sa-svei-ci-nā-ša-nās, sa-mie-ri-nā-ša-nās

Vārdu dalīšana zīlēs

Ja visu vārdu nevar sarakstīt iesāktajā rindā, tad liek svītrīņu un atlikušo vārda daļu raksta nākošajā rindā. Ievēro, kā to dara grāmatā!

Latviešu valodā vārdi vienmēr jādala p a z i l b ē m.

Vārdu dalīšanas likumi

1. Ja starp diviem p a t s k a ņ i e m vai d i v s k a ņ i e m ir v i e n s līdzskanis, tad tas pieder n ā k a m a j a i zīlei.

Piemēram: la-pa, tau-ta, ro-ka, sau-le, grā-ma-ta.

25. u z d e v u m s: Noraksti sekojošos vārdus un ar svītriņām parādi, kā tie šķīrāmi!

kāja, mute, vaigi, deguns, runāt, lasīt, kaķītis, sunītis, gailītis, varēt, gulēt, sēdēju, dziedāju, māja, grāmata, pienākuši, labi, jauni, citi, koki, puķes

2. Ja starp patskaņiem vai divskaņiem ir divi līdzskaņi, tad pirmais pieder iepriekšējai, otrs nākamajai zilbei.

Piemēram: cil-vēks, aug-ļi, gul-ta.

26. u z d e v u m s: Noraksti sekojošos vārdus, sadalot zilbēs!

galva, melna, vārti, gulbis, durvis, siltums, dziesma, vista, lapsa, bungas, dubļi, vilki, lampa, vārdi, pirmais, otrs, kustēt, kaste, gudrot, pilsēta, putekļi, svītriņa, latvieši, rindiņa

3. Ja starp patskaņiem vai divskaņiem trīs līdzskaņi, tad pirmais pieder iepriekšējai zilbei, pārējie divi nākamajai.

Piemēram: rak-sti, auk-sti, zvaig-zne.

27. u z d e v u m s: Noraksti sekojošos vārdus, sadalot zilbēs!

troksnis, māksla, liksmi, burvji, mīksti, plaksti, plāksteris, karstums, loksne, austrumi, makšķere, rieksti, Pīkstīte

4. Ja starp patskaņiem vai divskaņiem četri līdzskaņi, tad divi pieder iepriekšējai, divi nākamajai zilbei.

Piemēram: pirk-sti, dzirk-stis, zvīrg-zdi.

28. u z d e v u m s: Noraksti sekojošos vārdus, sadalot zilbēs!

pulkstenis, atvilktne, ceturksnis, ērkšķi, čurkstēt, švirkstēt, kunkstēt, smilkstēt, mirkšķināt

J ā i e v ē r o :

Rakstos nav šķīdami v i e n z i l b e s v ā r d i.

Piemēram: draugs, auss, acs, augsts, auksts, zems, galds.

Ja vārda pirmā zilbe ir t i k a i patskanis vai divskanis o, tagā^d šī zilbe n a v š ķ i ģ a m a no nākamās zilbes.

Piemēram: ala, ēna, oga, uguns, āvī-ze, upī-te.

Pārējos divskaņus no nākamās zilbes šķīr.

Piemēram: ie-la, au-gu, ai-ta, au-sis, ie-le-ja.

Saliktie līdzskaņi dz, dž, ch nav šķīdami.

Piemēram: da-dzis, da-dži, če-chi.

29. u z d e v u m s: Noraksti sekojošos vārdus un ar svītriņu parādi, kā tie šķīdami!

(a) tēvs, dēls, liels, mazs, viegls, tukšs, auksts

(b) ola, ūdens, upe, avots, ezers, adīt, ābols, ārā, ozols, acis, ejiet

(c) auto, auka, audums, aina, airēt, airis, ienākt, ienāca, ieiet, ienest, ievērot, augusts, auzas

(d) rudzi, draudze, draudzene, draudzība, vanadziņi, drudzis, klaudzēt, klaudzināt, sūdzēt, palīdzēt, vidžināt, mudžeklis, mehanika, mehanikis, tehnika

Izskanās -nieks, -niece, -niecība, -nīca, -šana, -dams vienmēr atšķiramas no pārējiem līdzskaņiem.

Piemēram: dārz-nieks, rakst-nie-ce, rakst-nie-cī-ba, darb-nī-ca, pirk-ša-na, gērb-dams

S a l i k t e ņ i d a l ā m i s a s t ā v d a ļ ā s.

Piemēram: gald-auts, jāņ-uguns, balt-mai-ze, Vid-ze-me, piekt-die-na, ne-slin-ko, ne-brauc, jā-slau-ka, pa-skriet

30. u z d e v u m s: Noraksti šos vārdus, sadalot zilbēs!

(a) valdnieks, valdniece, kurpnieks, mākslinieks, garīdznieks, rakstnieks, dārzniecība, galdniecība, vārdnīca, gērbšana, gērbdams, vilkšana, vilkdams, vilkdama, berzdams

(b) krustmāte, krusttēvs, rupjmaize, svētdiena, pirmdiena, otrdiena, ceturtdiena, piektdiena, sestdiena, nogriezt, pārēsties, noslaucīt, jāskrien, aizskriet, neskaties, izstrādāt, uzacis

LIETVĀRDS (SUBSTANTĪVS)

Priekšmetus jeb lietas mēs parasti varam saredzēt, sadzirdēt, sataustīt, saost vai sagaršot. Piemēram: putnu varam redzēt, dziesmu dzirdēt, grāmatu arī tumsā sataustīt, smaržu saost, ābolu nogaršot. Šādus priekšmetus sauc par vērojamiem priekšmetiem.

Ir arī priekšmeti, kurus varam tikai iedomāties, piemēram: prieks, laime, taisnība, dusmas, godīgums. Šādus priekšmetus sauc par domu priekšmetiem.

Vērojamo un domu priekšmetu nosaukumi ir lietvārdi.

Kādas redzamas lietas jeb priekšmeti ir tavā istabā, skolā, laukā, uz ielas?

Kādas lietas dzird mājā, uz ielas, skolā, mežā?

Kādas lietas var saost virtuvē, dārzā, dažos veikalos?

Kādas lietas garšo patīkami, kādas nepatīkami?

Kādus domu priekšmetus tu esi dzirdējis minam mājā, skolā, baznīcā vai citur?

Lietvārdu skaitlis

Nosauc lietvārdus, kas apzīmē vienu priekšmetu!

Mini lietvārdus, kas apzīmē divus vai vairākus priekšmetus!

Ja lietvārds apzīmē vienu priekšmetu, tad tas ir vienskaitli. Piemēram: galds, logs, grāmata

Ja lietvārds apzīmē divus vai vairākus priekšmetus, tad tas ir daudzskaitli. Piemēram: galdi, logi, grāmatas

Lietvārdiem ir divi skaitļi: vienskaitlis un daudzskaitlis.

31. uzdevums: Pieraksti šiem lietvārdiem daudzskaitli!

koks, putns, logs, galds, zīmulis, grāmata, nazis, brālis, māja, istaba, puķe, lelle, māsa

Paraugs:

Vienskaitlis

koks
putns

Daudzskaitlis

koki
putni

32. uzdevums: Pieraksti šiem lietvārdiem vienskaitli!

ogas, lapas, rokas, kājas, gultas, gleznas, rozes, karotes, upes, bērni, āboli, zobi, vaigi

Paraugs:

Daudzskaitlis

ogas
lapas

Vienskaitlis

oga
lapa

33. u z d e v u m s: Uzraksti desmit lietvārdus vienskaitlī un daudzskaitlī!

Lietvārdu dzimte

Ja bērnu barā gribam norādīt uz kādu atsevišķu zēnu, kas ir ļoti čakls, mēs sakām: **T a s** zēns ir ļoti čakls.

Ja gribam norādīt uz kādu meiteni, tad sakām: **T ā** meitene ir ļoti čakla.

Runājot par vīriešiem, lietojam vārdu **t a s**, runājot par sievietēm — **t ā**. Piemēram: tas skolotājs, tā skolotāja, tas rakstnieks, tā rakstniece, tas strādnieks, tā strādniece.

Arī **n e d z ī v o p r i e k š m e t u** nosaukumiem varam pievienot vārdu **t a s** vai **t ā**. Piemēram: tas koks, tas galds, tā grāmata, tā puķe.

Visi lietyārdi latviešu valodā pieder pie v ī r i e š u vai s i e v i e š u d z i m t e s.

34. u z d e v u m s: Pieraksti katram vīriešu dzimtes vārdam attiecīgo sieviešu dzimtes vārdu!

skolotājs	—	skolotāja
audzinātājs	—	
lasītājs	—	
darītājs	—	
zīmētājs	—	
rakstītājs	—	
dziedātājs	—	

braucējs	—	braucēja
gājējs	—	
pircējs	—	
pārdevējs	—	
skolnieks	—	
mākslinieks	—	
veikalnieks	—	

Lietvārdu galotnes

Pie **vīriešu dzimtes** pieder lietvārdi, kas vienskaitlī, atbildot uz jautājumu **kas?**, beidzas ar -s, -š, -is, -us.

Piemēram: kas? tēvs, ceļš, brālis, medus.

Pie **sieviešu dzimtes** pieder lietvārdi, kas vienskaitlī, atbildot uz jautājumu **kas?**, beidzas ar -a, -e, -s.

Piemēram: kas? māsa, meitene, sirds.

Izņēmumi: **puika**, **lauva** beidzas ar -a, bet ir vīriešu dzimtes vārdi (tas puika, tas lauva).

35. **uzdevums:** Uzraksti vīriešu dzimtes un sieviešu dzimtes lietvārdus vienskaitlī, lai tie atbild uz jautājumu **kas?** pēc sekojošā parauga!

Vīriešu dzimte

—s	—š	—is	—us
koks	vējš	nazis	medus
galds	kumeļš	stūris	tirgus

Sieviešu dzimte

—a	—e	—s
grāmata	saule	nakts
pilsēta	puķe	klints

36. **uzdevums:** Lasi pasaciņu **Vārna un gulbis**, nosauc lietvārdus un noteic, pie kuras dzimtes tie pieder! Noraksti pasaciņu un pasvītīrā lietvārdus!

Vārna un gulbis

Vārna noskatījās, cik gulbis balts un skaists, un kļuva skaudīga. Kad gulbis aizmiga, vārna pielaidās tam klāt un apmētāja to ar dubļiem gluži melnu.

Kad gulbis atmodās un redzēja savus spārnus netīrus, viņš palīda zem ūdens, noskalojās un pacēlās atkal tikpat tīrs un balts kā agrāk.

Vārna nu arī gribēja nomazgāties balta un sāka pa ūdeni lieliski pērties, bet palika tāda pati — melna un pelēka. Tādēļ arī ļaudis saka: „Tāda vārna pērta, tāda nepērta.”

KĀDENIS JEB ĪPAŠĪBAS Vārds (ADJEKTĪVS)

Upe un strautiņš

Lielā upe sacīja strautiņam: „Kāds tu mazs!”

„Jā, jā, mazs es esmu gan,” strautiņš atbildēja, „bet ja nebūtu mazu strautu, tad nebūtu arī tevis, lielās upes.”

Ar ko strautiņš atšķirās no upes? Ar ko vārna atšķirās no gulbja? Ar ko cilvēks atšķiras no cilvēka?

Priekšmeti atšķiras cits no cita ar savām īpašībām.

Kāda ir zāle? Kāda ir debess? Kāda ir saule? Kāds ir vējš? Kāds ir laiks? Kāds ir ūdens?

Vārdus, kas izsaka, kāds ir priekšmets, sauc par kādeņiem.

Piemēram: Zāle ir zaļa. Debess ir zila. Saule ir spoža.

Vienam priekšmetam var būt dažādas īpašības; piemēram, laiks var būt silts, saulains, karsts, apmācies, vēss, auksts.

Kādas ir šo kādeņu pretējās īpašības?

gaišs, iss, mazs, vecs, šaurs, smags, dziļš, taisns, auksts, augsts, miksts, vesels

37. uzdevums: Uzraksti atbildes teikumus uz sekojošiem jautājumiem!

Kāda ir māmiņa? Kāds ir tētiņš? Kāda ir ziema? Kāda ir vasara? Kāds ir ābols? Kādas ir zemenes? Kāda ir nakts? Kāda ir diena? Kādas ir zvaigznes? Kāds bija sapnis?

38. uzdevums: Izraksti pasaciņas Vārna un gulbis kādeņus!

Kādeņi pieskaņojas lietvārdiem skaitlī un dzimtē.

Piemēram:	čakls skolnieks	čakli skolnieki
	čakla skolniece	čaklas skolnieces

39. uzdevums: Lasi Lieldienu olas un uzrādi kādeņus! Noraksti stāstiņu un pasvītā kādeņus!

Lieldienu olas

Lieldienu sestdienā bērni krāsoja olas. Dažas ietina krāsainos papīros un ielika katlā vārties. Citas novārija baltas un pēc tam nokrāsoja gan sarkanas, gan dzeltenas, gan zaļas, gan zilas. Visskaistākās bija tās, ko vārtīja sīpolu mizās.

Lieldienu ritā uz galda bija liela bļoda ar skaistām olām.

SKAITLENIS (NUMERĀLIS)

Visi desmit

Raudzīsim, kā to lai darām,
Ka visus desmit saskaitīt varam!
Viens, divi, trīs —
Tie citi būs drīz.
Četri, pieci, seši —

Tie mums ar' nav sveši.
Septiņi, astoņi, deviņi —
Āreče nu — te viņi!
Pieliec vēl vienu klāt:
Nu visi desmit ir akurāt!
(Rainis)

Cik tev gadu? Kuŗā klasē tu mācies? Cik skolēnu tavā klasē? Kuŗā solā tu sēdi?

Skaitleņi norāda priekšmetu skaitu (daudzumu) vai arī kārtu, kādā priekšmeti viens otram seko.

Izšķir pamata skaitleņus un kārtas skaitleņus.

Pamata skaitleņi rāda priekšmetu skaitu (daudzumu) un atbild uz jautājumu cik?

Piemēram: pieci āboli, divas grāmatas, astoņi puikas (cik?).

Kārtas skaitleņi rāda, kādā kārtā priekšmeti seko viens otram, un atbild uz jautājumu kurš? kurā?

Piemēram: pirmais autobuss (kurš?), trešā stunda (kuŗa?).

40. uzdevums: No dzejoļa Visi desmit izraksti skaitleņus! Iemācies tos no galvas uzrakstīt!

Vienpadsmit, divpadsmit utt. (un tā tālāk) ir izveidojušies no vārdu salikuma: viens pa desmit, divi pa desmit. Tāpēc tie rakstāmi ar d un šķirami tā: vien-pa-dsmit, div-pa-dsmit.

41. uzdevums: Uzraksti ar burtiem pamata skaitleņus no vienpadsmit līdz deviņpadsmit!

42. uzdevums: Pieraksti katram vīriešu dzimtes kārtas skaitlenim attiecīgo sieviešu dzimtes kārtas skaitleni!

Vīriešu dzimte

pirmais —
otrais, otrs —
trešais —
ceturtais —
piektais —

Sieviešu dzimte

pirmā
otrā, otra

sestais	—
septītais	—
astotais	—
devītais	—
desmitais	—
vienpadsmitais	—
divpadsmitais	—

I e v ē r o, ka septiņi un deviņi rakstāmi ar i, bet **septītais** un **devītais** ar ī.

Otrais, otrā vietā var lietot arī **otrs**, **otra**. Piemēram: Viens koks vēl zied, **o t r s** jau noziedējis. Viena roka, **o t r a** roka. Viens ābols man, **o t r s** tev. Viens **o t r s** jau ir atnācis (= Daži jau ir atnākuši).

J a k ā r t a s skaitļņus raksta **a r a b u** cipariem (1, 2, 3), tad aiz tiem jāliek **p u n k t s**.

Piemēram: 1. janvāris (pirmais janvāris), 3. klase (trešā klase).

J a k ā r t a s skaitļņus raksta **r o m i e š u** cipariem (I, II, III, IV), tad punkts **n a v j ā l i e k**.

Piemēram: III klase (trešā klase), I pusgads (pirmais pusgads).

43. **u z d e v u m s**: Uzraksti ar arābu cipariem!

deviņi skolēni, devītais februāris, trīs āboli, trešais maijs, desmit stundu, desmitais aprīlis, deviņpadsmitais numurs, divpadsmit gadu, četrdesmit astoņi dolari, četrdesmit astotā māja, seši mēneši, sestais jūnijs, četras dienas, ceturtā diena, septiņi gadi, septītais gads, tūkstoš deviņsimt septiņdesmit ceturtā gada divdesmit trešais jūlijs, tūkstoš deviņsimt astoņpadsmitā gada astoņpadsmitais novembris

44. **u z d e v u m s**: Iemācies mēnešu nosaukumus no galvas teikt un uzrakstīt!

janvāris, februāris, marts, aprīlis, maijs, jūnijs, jūlijs, augusts, septembris, oktobris, novembris, decembris

I e v ē r o, ka latviešu valodā mēnešu un nedēļas dienu nosaukumus raksta ar m a z o b u r t u!

I e v ē r o, ka datumu vislabāk latviski izteic tā!

1918. gada 18. novembris

Citi piemēri: Šodien ir 1974. gada 24. februāris. Mēs rakstījām diktātu 1974. gada 30. janvārī. Es esmu dzimis 1965. gada 12. jūlijā.

T u r p m ā k savās latviešu skolas burtnīcās pie katra darba raksti d a t u m u!

I e v ē r o, ka pulksteņa laiku apzīmē tā! Pulksten 9 (deviņos) sākas mācības. Mēs ēdam pusdienas pulksten pus 5 (plkst. 4.30) pēc pusdienas.. Mēs ejam gulēt pulksten pus 10 (plkst. 9.30).

45. u z d e v u m s: Noraksti sekojošos teikumus! Visus pamata un kārtas skaitļus raksti cipariem!

Es sāku iet skolā tūkstoš deviņsimt septiņdesmit pirmajā gadā. Toreiz man bija seši gadi. Tagad man ir astoņi gadi. Mācos pamatskolas trešajā klasē.

Mūsu klasē ir vienpadsmit zēnu un deviņas meitenes. Kopā esam divdesmit skolēnu. Sarakstā es esmu devītais skolēns. Klasē ir desmit solu. Es sēžu ceturtajā solā. Viktors sēž trešajā solā.

Mācības sākas pulksten deviņos un beidzas pustrījos. Pusdienas laiks ir no pulksten vieniem līdz pusdiviem. Mums katru dienu ir piecas stundas. Pirmajā stundā bija latviešu valoda. Piektajā stundā mācījāmies dejot latviešu tautasdejas.

VIETNIEKVĀRDS (PRONŌMENS)

Personu vietniekvārdi

Vienskaitli: es, tu, viņš, viņa.

Daudzskaitli: mēs, jūs, viņi, viņas.

Vietniekvārdus lieto personu un citu vārdu vietā.

E s b i j u veikālā. **E s n o p i r k u** divas jaunas grāmatas. Vienu grāmatu **e s d ā v i n ā š u** mātai, otru **p a t u r ē š u** sev.

T u b i j i veikālā. **T u n o p i r k i** cukuru un saldumus. Cukuru **t u d o s i** mātei, saldumus **p a t u r ē s i** sev.

P ē t e r i s b i j a veikālā. **V iņ š n o p i r k a** ābolus un bumbieņus. Ābolus **v iņ š d o s** brālim, bumbieņus **p a t u r ē s** sev.

A i n a b i j a veikālā. **V iņ a n o p i r k a** bumbu un lelli. Bumbu **v iņ a d o s** mātai, lelli **p a t u r ē s** sev.

46. u z d e v u m s: Pārveido augšējos teikumus daudzskaitlī!

Paraugs:

Mēs bijām veikālā. Mēs nopirkām . . .

Jūs bijāt . . . Jūs nopirkāt . . . Cukuru jūs dosit . . . Viņi bija . . .

I e v ē r o:

es, mēs — 1. persona (runātāja persona),

tu, jūs — 2. persona (uzrunātā persona),

viņš, viņa, viņi, viņas — 3. persona (pieminētā persona).

Vietniekvārds **se v** attiecas uz visām trim personām kā vienskaitlī, tā daudzskaitlī.

Ģimenes locekļus, radus, draugus un bērnus latviešu valodā uzrunā vienskaitlī ar **t u**, daudzskaitlī ar **j ū s**, bet citus pieaugušos arī vienskaitlī uzrunā ar **j ū s**.

Piederības vietniekvārdi

Teic, māmiņa, **manu** darbu,
Neteic **manu** augumiņu!
Kas no **mana** augumiņa,
Kad darbiņa nemācēju.

Tec, Laimīte, tu pa priekšu,
Es **tavās** pēdīnās:
Man nav **savas** māmulītes,
Kas laimīti novēlēja.

(Tautasdziesmas)

Piederības vietniekvārdi ir: vienskaitlī m a n s, m a n a, t a v s, t a v a, v iņ a, v iņ a s, s a v s, s a v a; daudzskaitlī m ū s u, j ū s u, v iņ u, s a v i, s a v a s.

M a n s, m a n a, m ū s u norāda uz piederību pašam runātājam jeb 1. personai. Piemēram: Manas burtnīcas ir tīras.

T a v s, t a v a, j ū s u norāda uz piederību uzrunātai jeb 2. personai. Piemēram: Tavš suns ir gudrs.

V iņ a, v iņ a s, v iņ u norāda uz piederību pieminētai jeb 3. personai. Piemēram: Viņas lellei ir zilas acis.

S a v s, s a v a, s a v i, s a v a s var norādīt uz piederību kaut kurai personai. Piemēram: Es kopju savu dārzu. Tu kop savu dārzu. Viņš kopj savu dārzu.

47. u z d e v u m s: Sadomā un uzraksti teikumus ar piederības vietniekvārdiem visās personās vienskaitlī un daudzskaitlī!

Vēstule

V ē s t u l ē s 2. personas piederības un personu vietniekvārdus raksta ar lielo burtu (Tu, Tavs, Tev, Tevi, Jūs, Jūsu, Jums).

Miļā vecmāmiņ!

Vakar saņēmu no Tevis vēstuli. Paldies par ielūgumu Tevi apciemot! Es varētu pie Tevis aizbraukt svētdien pēc pusdienas. Vai Tu tad būsi mājā?

Es aizvedīšu Tev dažas angļu un vācu grāmatas. Latviešu valodā jau Tev laikam grāmatu netrūkst.

Visas Tavas pasaku grāmatas es jau esmu izlasījis.

Sātu mīļus sveicienus Tev un arī krustmātei un krusttēvam.

Tavs mazdēls Pēteris

Melburnā 1974. gada 3. aprīlī

48. u z d e v u m s: Uzraksti vēstuli (draugam, draudzenei, brālim, mātai vai vecmāmiņai)!

Norādāmie vietniekvārdi

Šis, šī, tas, tā, šāds, šāda, tāds, tāda.

Šis, šī, tas, tā norāda uz priekšmetiem pašiem, bet šāds, šāda, tāds, tāda — uz priekšmetu īpašībām.

Piemēram, ja sakām: Šī grāmata man patīk, tā grāmata man vajadzīga — mēs norādām uz grāmatām pašām. Ja sakām: Šāda grāmata man patīk, tāda grāmata man nepatīk — mēs norādām uz grāmatu īpašībām.

Šis, šī, šāds, šāda norāda uz t u v ā k o priekšmetu vai tā īpašību; tas, tā, tāds, tāda — uz tālāko priekšmetu vai tā īpašību.

Piemēram: Šī ir mana grāmata. Tā ir tava grāmata.

Sakopojumus šis tas un šāds tāds mēdz lietot ar n i e v ā j u m a nokrāsu. Piemēram: Šis tas tur bija, šo to redzējām. Šādi tādi bija sanākuši.

49. u z d e v u m s: Teic teikumus ar norādāmiem vietniekvārdiem! Uzraksti tos!

50. u z d e v u m s: Lasi pasaciņu par zaķi, liekot iekavās esošo lietvārdu vietā piederīgu vietniekvārdu! Noraksti pasaciņu!

Bailīgāks par zaķi

Zaķi jau no laika gala visi atzinuši par bailīgāko radījumu. No (zaķa) neviens neesot bēdzis. Par to (zaķis) gauži noskaities. (Zaķis) domājis: „(Zaķis) labāk padarišu sev galu. (Zaķis) iešu uz ezeru slicināties.”

Ezermalā bijušas vārdes. (Vārdes) bēgušas. Nu zaķis tik neganti smējies, ka (zaķim) lūpas pārplisušas.

(Tautas pasaka)

DARBĪBAS VĀRDS JEB NORISENIS (VERBS)

Bērni iet uz skolu. Tur viņi lasa, raksta, dzied un zīmē.
Tēvs strādā un rūpējas par ģimeni.
Māte apkopj māju, mazgā veļu un vāra ēdienu.
Nakti ļaudis guļ un atpūšas. Koki stāv rāmi nakts krēslā. Zaķītis tup
mežā zem egles un snauz.

Uzrādi šajos teikumos vārdus, kas izteic kāda priekšmeta **d a r b ī-**
b u vai **s t ā v o k l i**!

Vārdus, kas izteic, **k o d a r a** priekšmets vai **k ā d ā s t ā-**
v o k l i atrodas priekšmets, sauc par **d a r b ī b a s**
v ā r d i e m.

Izsaki teikumos, **k o d a r a** meitene, skolēns, suns, kaķis, putns,
zivs, vējš, koki, puķes, lietus, saule, zvaigznes, uguns!

Izsaki teikumos, **k a s** zīmē, mazgā, mācās, ņaud, rej, rūc, aug,
smaržo, stāv, sēž, guļ!

Darbības vārdu skaitlis

Es savos bāliņos
Ilgi naidu neturēju:
Vienu vārdu ļaunu teicu,
Otru labu atbildēju.

Lēni lēni bērziņš auga,
Lēni lapas darināja;
Lēni augu pie māmiņas,
Gudru ņēmu padomiņu.

Mēs bijām trīs māsiņas,
Visas mīļi dzīvojām:
Vienu zīļu vainadziņu
Katra dienu valkājām.

(Tautasdziesmas)

Ja darbības vārds izsaka **v i e n a** **p r i e k š m e t a** darbību, tad
tas ir **v i e n s k a i t l i**.

Piemēram: Es lasu. Tu raksti. Putns dzied.

Ja darbības vārds izsaka **d i v u** vai **v a i r ā k u** priekšmetu darbību, tad tas ir **d a u d z s k a i t l ī**.

Piemēram: Mēs lasām. Jūs rakstāt. Putni dzied.

Lasi sekojošos teikumus un pārveido tos daudzskaitlī!

Es strādāju. Es zīmēju. Es staigāju. Es mazgāju. Es guļu. Es dziedu. Tu guli. Tu dziedi. Tu sapņo. Tu redzi. Tu dzirdi. Tu lasi. Viņš ēd. Viņš dzer. Viņš dzird. Viņa dzied. Viņa lasa. Viņa guļ.

51. **u z d e v u m s**: Pārveido sekojošos teikumus tā, lai darbības vārdi būtu vienskaitlī! Uzraksti tos!

Mēs ejam. Mēs dziedam. Mēs lasām. Mēs rakstām. Mēs braucam. Mēs guļam.

Jūs rakstāt. Jūs stāvat. Jūs redzat. Jūs dzirdat. Jūs dejojat. Jūs zīmējat.

Viņi brauc. Viņi sēž. Viņi domā. Viņas mazgā. Viņas zīmē. Viņas ēd.

Paraugs: Es eju. Tu raksti. Viņš brauc.

Darbības vārdu personas

Vienskaitlis

1. es lasu	es dziedu	es mācos
2. tu lasi	tu dziedi	tu mācies
3. viņš, viņa lasa	viņš, viņa dzied	viņš, viņa mācās

Daudzskaitlis

1. mēs lasām	mēs dziedam	mēs mācāmies
2. jūs lasāt	jūs dziedat	jūs mācāties
3. viņi, viņas lasa	viņi, viņas dzied	viņi, viņas mācās

Ievēro, kā darbības vārdi pieskaņojas vietniekvārdiem!

Darbības vārdiem tāpat kā vietniekvārdiem ir trīs personas:

1. persona: es lasu, mēs lasām.
2. persona: tu lasi, jūs lasāt.
3. persona: viņš, viņa, viņi, viņas lasa.

Teic 1. personā vienskaitli un daudzskaitli šādus darbības vārdus!

redzēt, darīt, gulēt, dziedāt, nest, vest, iet, nākt, zīmēt, strādāt, mazgāt, domāt

Teic tos pašus vārdus 2. un 3. personā!

52. u z d e v u m s: Pārraksti sekojošos teikumus 2. un 3. personā!

Pie mūsu mājas ir liels dārzs. Brīvajā laikā es strādāju dārzā. Es aplaistu stādus. Es ravēju dobes. Es noslauku celiņus. Es palīdzu tētiņam un māmiņai visos darbos.

Paraugš 2. personā: Pie jūsu mājas ir liels dārzs. Brīvajā laikā tu

Paraugš 3. personā: Pie viņu mājas ir liels dārzs. Brīvajā laikā viņš

Darbības vārdu laiki

Kaķīša dzirnavas

Reiz vienam kaķītim bija dzirnavas. Tās gāja dienu un nakti: murra, murra Tas bija vecos labos laikos, kad tie labie gadi bija.

Pa lodziņu raudzījās rūķi, vai nebrauc maleji. Pats melderis baltā kažokā staigāja un skaitīja maisus. Tur bija riekstu maisi un mandeļu maisi.

Pa vakariem visos logos mirdzēja zelta ugunis. Dzirnas dūca, ūdens stabulēja, un kaķīša meitiņas dejoja ar jauniem kaimiņiem.

(Kārlis Skalbe)

Lasi pasaciņu un uzrādi darbības vārdus! Vai kaķītim arī tagad ir dzirnavas?

Liieldienas

Kas tur kladz?	Vartiņi čikst,
Kas tur brauc?	Pātagas plīkst,
Rateļi klab,	Suniši reju rej,
Riteņi grab,	Ļautiņi skreju skrej,

Visi bērniņi sauc:

Liieldiena, Liieldiena brauc!

(Rainis)

Uzrādi dzejoli darbības vārdus! Vai tas viss notiek tagad vai notika pagājušajās Liieldienās?

53. u z d e v u m s: Izraksti no dzejoļa tikai darbības vārdus, bet pārveido tos tā, it kā tas būtu noticis pagājušajās Liieldienās! Paraugs: kladzēja, brauca

Pārveido darbības vārdus tā, it kā tas varētu notikt nākošajā gadā! Paraugs: kladzēs, brauks

Darbība var notikt **t a g a d**, **pašlaik**, var būt notikusi **p a g ā-
j u š a j ā** laikā un var vēl notikt **n ā k o š a j ā** laikā.

Darbības vārdiem ir trīs laiki: **t a g a d n e**, **p a g ā t n e** un **n ā k o t n e**.

Palīgdarbības vārds būt

Tagadne

es esmu
tu esi
viņš ir
viņa ir

Pagātne

Vienskaitlis

es biju
tu biji
viņš bija
viņa bija

Nākotne

es būšu
tu būsi
viņš būs
viņa būs

Daudzskaitlis

mēs esam
jūs esat
viņi ir
viņas ir

mēs bijām
jūs bijāt
viņi bija
viņas bija

mēs būsim
jūs būsit
viņi būs
viņas būs

I e m ā c i e s izteikt visās personās un visos laikos—

Es esmu slinks (slinka).
Es esmu čakls (čakla).
Es esmu skolnieks (skolniece).

54. **u z d e v u m s:** Uzraksti visās personās un visos laikos teikumu Es esmu godīgs (godīga)!

55. **u z d e v u m s:** Uzraksti visās personās un visos laikos teikumu Es neesmu slinks (slinka)! Paraugs:

Es neesmu slinks.
Tu neesi
Viņš nav

Pavēle

Esi mierīgs! (mierīga!)	Būsim mierīgi! (mierīgas!)
Lai viņš ir mierīgs!	Esiet mierīgi! (mierīgas!)
Lai viņa ir mierīga!	Lai viņi ir mierīgi!
	Lai viņas ir mierīgas!

56. **u z d e v u m s:** Uzraksti visās personās šādas pavēles!

Esi priecīgs!
Neesi bēdīgs!

DARBĪBAS VĀRDU PAREIZRAKSTĪBA

Gaŗi patskaŗi vārdu beigās pagātnes galotnēs

Mēs bijām trīs māsiņas,
Visas mīļi dzīvojām:

Likām vienus vainadziņus,
Sedzām vienas villainītes.

Dabūjām rieksta kolu,
To uz pusi dalījām.

(Tautasdziesma)

Uzrādi tautasdziesmā darbības vārdus! Kuŗā personā un kuŗā skaitlī tie ir?

57. u z d e v u m s: Izraksti visus darbības vārdus! Paraugs: Mēs bijām, dzīvojām utt. (un tā tālāk).

58. u z d e v u m s: Pārveido šos darbības vārdus daudzskaitļa 2. personā! Paraugs: Jūs bijāt, dzīvojāt utt.

P a g ā t n e s d a u d z s k a i t ļ a 1. un 2. personas darbības vārdu galotnē (t.i., beigās) pēdējais patskanis (ā) vienmēr g a r š.

Piemēram: Mēs lasījām, braucām, gājām. Jūs lasījāt, braucāt, gājāt.

59. u z d e v u m s: Sadomā un uzraksti desmit darbības vārdus pagātnes daudzskaitļa 1. un 2. personā!

Darbības vārdu pagātnes izskaņās j priekšā vienmēr g a r š patskanis.

Piemēram: Es domāju, meklēju, saciju, dabāju. Tu domāji, meklēji, sacīji, dabūji.

60. u z d e v u m s: Uzraksti šos vārdus pagātnē visās vienskaitļa un daudzskaitļa personās!

Ar i s o i pagātnē raksta darbības vārdus: b i j a, l i j a, v i j a (vainagu), r i j a (noriņa), d z i j a (sadzija), b i j ā s (izbijās).

S a d o m ā t e i k u m u s ar katru no šiem vārdiem un uzraksti! Piemēram:

Lietīņš lija, sniedzīņš sniga
Ap to manu kumeliņu;
Vilku svārkus no muguras,
Sedzu savu kumeliņu.

Es saviju vainadziņu
No zemeņu ziedīņiem;
To uzliku galviņā,
Jāņu nakti līgodama.

Acis darba **izbijās**,
 Rokas darba **nebijās**:
 Rokas darba **nebijās**.
 Zinājās padarīt.
 (Tautasdziesmas)

Ī p a š v ā r d o s (skaties 5. lp.), kas beidzas ar **-ija** vai **-ijs**,
j priekšā **ī s a i s i**.

Piemēram: Cilvēku vārdos — Marija, Valija, Harijs. Vietu vārdos — Latvija, Igaunija, Francija, Austrālija.

Vai tu zini vēl kādus cilvēku vārdus vai vietu vārdus, kas beidzas ar **-ija** vai **-ijs**? Uzraksti tos!

Gari patskaņi nākotnes izskaņās

Aunies kājas, lakstīgala,
 Dzīsim govis dābulā!
 Tu ganīsi, es rakstišu
 Bāliņam nēzdodziņu.

Ja tu daiļi nedziedāsi,
 Uzlaidišu vanadziņu;
 Uzlaidišu vanadziņu,
 Noplūks tavu cekuliņu.
 (Tautasdziesmas)

Uzrādi tautasdziesmās darbības vārdus! Kāds patskanis šo vārdu izskaņās **s** un **š** priekšā?

Darbības vārdu n ā k o t n e s izskaņās s un š priekšā pat-
skanis vienmēr g a r š.

Piemēram: Es domāšu, turēšu, sacīšu, dabūšu. Tu domāsi, turēsi, sacīsi, dabūsi.

1. u z d e v u m s: Uzraksti visās nākotnes vienskaitļa un daudzskaitļa personās —

- (a) zināt, mazgāt, dziedāt
- (b) varēt, zīmēt, gulēt
- (c) gaidīt, stāstīt, rakstīt!

APSTĀKLEŅI (ADVERBI)

Vakar mēs bijām izbraukuši uz laukiem. Tur bija liels ezers. Makšķerēdams lēni staigāju šurp un turp gar ezeru. Man ļoti patika makšķerēt. Es noķēru daudz zivju. Atpakaļ nācām kājām, kaut gan mājas bija tālu.

Apstākļi norāda darbības vietu, darbības laiku vai veidu, kā darbība norisinās.

Vietas apstākļi norāda darbības vietu: še, šeit, te, tur, kur, kurp, šurp, turp, atpakaļ, mājup, augšup, lejup, visur, nekur, ārā, iekšā, augšā, apakšā, priekšā, apkārt, projām, pakāļ, šur, tur, vietām, tuvu, tālu, tuvāk, tālāk, vistuvāk, vistālāk, citur, garām, sāpus, blakus.

Laika apstākļi norāda darbības laiku: kad, tad, šad tad, tagad, nekad, reizēm, dažreiz, atkal, jau, sen, senāk, šodien, rīt, parit, aizparit, turpmāk, vakar, aizvakar, pērn, brīžam, mūžam, tūlīt, tūlīt, šobrīd, šoreiz, citreiz, toreiz, dažreiz, kādreiz, pašlaik, drīz, reiz, agri, agrāk, vēl, vēlāk, vienmēr, arvien, vēl, pirms, pēc, pulksten, vasaru, ziemu, dienu, nakti, šogad, šonedēļ, jaunnedēļ, šovasar, šoziem, šogad, šoruden, šovakar, šorīt.

Darbības veida apstākļi norāda veidu, kā darbība norisinās: tā, kā, nekā, citādi, visādi, visai, ļoti, it, itin, aplam, lēnām, lēni, ātri, klusām, klusi, klusiņām, klusitiņām, mierīgi, rāmi, puslīdz, labi, jauki, koši, skaisti, cēli, maigi, droši, bargi, bailīgi, pamazām, pēkšņi, bieži, reti, veikli, žigli, čakli, tīri, kārtīgi, diezgan, daudz, maz, vairāk, mazāk, tik, cik, kājām, skriešus, braukšus, jāšus, steigšus, stāvus, sēdus, gulus, rāpus, pirmkārt, otrkārt, latviski, angļiski, vāciski, franciski.

62. uzdevums: Sadomā un uzraksti desmit teikumus ar dažādiem apstākļiem!

PRIEVĀRDI (PREPOZICIJAS)

Mans galds

Uz mana galda ir grāmatas un burtnīcas. Pa galdu slid saules stars. Pār galdu pārklāta sedziņa. Virs galda ir grāmatu

plauktiņš. **N**o galda nokritis zīmulis. **P**ie galda stāv krēsls. **A**iz galda kaktā ir mana gultiņa. Kad atnāk mani draugi, mēs sēžam **a**p galdu. **A**p **k**ārt galdam nevar apiet. **G**ar galdu **u**z grīdas izklāta sega. **Z**em galda palīdis kaķis. **S**t **a**rp galdu un logu stāv puķu pods. Ziedi sniedzas **l**idz galdam.

Bez sava galda es nevarētu iztikt. **P**ar šo galdu esmu pateicīgs vecākiem. To nopirka **p**irms diviem gadiem. **P**ēc dažiem gadiem man būs īsts rakstāmgalds. Tagad esmu mierā **a**r to galdu, kāds man ir.

Vārdi **uz**, **pa**, **pār**, **virs** u.c. norāda viena priekšmeta attieksmi pret otru priekšmetu. Šinī gadījumā prievārdi izsaka attieksmi starp **g**aldu, **s**tā **s**tītā **j**u (es) un **c**itiem **p**riekš **m**etiem (grāmatām, krēslu, logu, gultu u. c.).

Prievārdi norāda kāda priekšmeta attieksmi pret citiem priekšmetiem.

Prievārdi **at-**, **ie-**, **iz-**, **sa-**, **iekš-** lietojami **t**ika **i** **s**ali **k**te **ņ** **o** **s** ar darbības vārdiem, lietvārdiem vai kādeņiem.

Piemēram: atnāca, ienāca, iznāca, sanāca, atslēga, ienākums, sanāksme, iekšpuse, iesarkans, attāls

Ari dažus citus prievārdus lieto **s**ali **k**te **ņ** **o** **s** ar lietvārdiem, kādeņiem un darbības vārdiem.

Piemēram: pārbrauktuve, virspuse, apakšpuse, uzcelt, pacelt, aizbraukt, nobraukt, aizdomīgs, piemīlīgs, bezbēdīgs.

Ie **v**ē **r**o, kā mainās vārds **g**alds atkarībā no prievārdiem (**uz** galda, **pa** galdu, **līdz** galdam)!

63. **u**z **d**e **v**u **m**s: Izraksti visus prievārdus kopā ar (a) galda, (b) galdu, (c) galdam! Paraugs:

(a) uz galda	(b) pa galdu	(c) apkārt galdam
virs galda	pār galdu	līdz galdam

64. **u**z **d**e **v**u **m**s: Sadomā un uzraksti desmit teikumus ar dažādiem prievārdiem!

Prievārdi pa, par, pār, pāri

braukt, iet, skriet, staigāt	p a	ielu, ceļu, mežu, upi
stāstīt, runāt, domāt	p a r	darbiem, grāmatām, dāvanām
pāriet, pārbraukt, pārlēkt	p ā r	ielu, grāvi, žogu, upi
iet, skriet, braukt, lēkt	p ā r i	ielai, grāvī, žogam, upei

Piemēri:

- p a** Putni lido pa gaisu.
Zēns bradā pa peļķēm.
Pie nākošās ielas nogriezies pa kreisi!
Ejiet pa pāriem!
Runājiet pa vienam!
Dod katram pa ābolam!
- p a r** Es priecājos par dāvanām.
Valdis lasa pasaku par trim brāļiem.
Es sapņoju par lidmašīnām.
Maija izdeva visu naudu par kārumiem.
Uldis strādā veikalā par kasieri.
Man šīs kurpes par mazām.
- p ā r** Pār upi uzcelts jauns tilts.
Es pārlēcu pār dziļo grāvi.
Vilma pārsvieda bumbu pār žogu kaimiņu dārzā.
Vītolu zari nokārušies pār ūdeni.
Māte noliecās pār puķu dobi, lai noplūktu ziedus.
- p ā r i** Mazā meitene viena pati nāca pāri ielai.
Sportisti soļoja pāri laukumam.
Suns pārlēca pāri augstajam žogam.
Tēvs pārpeldēja pāri ezeram.

65. u z d e v u m s: Uzraksti ar katru no šiem prievārdiem piecus teikumus!

Prievārdi salikteņos

1. a t —, i z —, i e —, s a —

Prievārdi at-, iz-, ie-, sa- lietojami t i k a i salikteņos.

No dzirdes vien katrreiz nevar zināt, kā jāraksta. Piemēram, *a t n ā c a a t p a k a l* varētu uzrakstīt pareizi pēc dzirdes vien, bet vārdi *a t b i l d e*, *a t d e v a* runājot izklausās kā *a d b i l d e*, *a d e v a*, kas ir nepareizi, tādēļ jāievēro, ka latviešu valodā saliktenos ar prievārdu *at-* pirmajā daļā vienmēr jāraksta *t*.

Rakstot saliktenus, kam otra daļa sākas ar *t*, piemēram, *attaisīt*, *(at + taisīt)*, *atteikt* (*at + teikt*), vienmēr jāatceras šo vārdu sastāvdaļas.

Tikai *s v e š v ā r d o s* pirmā zilbe jāraksta *ad-*; piemēram: *adrese*, *adjektīvs*, *adverbs*, *advents*, *administrācija*, *admirālis*.

Vārdi *iz c e p t*, *iz š ū t*, *iz zi ņ o t* runājot izklausās kā *i s c e p t*, *i š ū t*, *i zi ņ o t*; tādēļ rakstot jāpadomā, ka tie salikti *no iz + cept*, *iz + šūt*, *iz + ziņot*.

Jāatceras sastāvdaļas arī vārdiem, kas sākas ar *ie-* un *sa-*.

66. *u z d e v u m s*: Noraksti vārdus! Svītriņu vietā raksti *t* vai *d*!

(a) *a—zīme*, *a—balss*, *a—cerēties*, *a—dot*, *a—bildēt*, *a—slēgt*, *a—slēga*, *a—stāt*, *a—gulties*, *a—dalīt*, *a—taisnot*, *a—teikties*, *a—tālums*

(b) *a—rese*, *a—jektīvs*, *a—verbs*, *a—mirālis*, *a—ministrācija*, *a—vents*

67. *u z d e v u m s*: Noraksti vārdus! Svītriņu vietā raksti *z*!

i—krist, *i—kāpt*, *i—pētīt*, *i—sacīt*, *i—stāstīt*, *i—skaidroja*, *i—slēdza*, *i—trūkums*, *i—šuvums*, *i—šāva*, *i—zuda*, *i—zaga*

68. *u z d e v u m s*: Noraksti vārdus, sadalot tos sastāvdaļās!

ienākt, *ieiet*, *ieiesim*, *ieej*, *ieejja*, *ieejiet*, *ieēst*, *ieēdis*, *ieaicināt*, *ieapaļš*

69. *u z d e v u m s*: Noraksti vārdus, sadalot tos sastāvdaļās!

sasaukt, *saaicināt*, *saaukstēties*, *saēst*, *saēsties*, *saiet*, *saīdzis*, *saost*

2. *a i z —, b e z —, u z —*

Salikto vārdu daļas *aiz-*, *bez-*, *uz-* rakstāmas ar *z*, bet *pus-* un *vis-* raksta ar *s*. Piemēram: *aizsniegt*, *bezkaunīgs*, *uzsaukt*; bet *pusdiena*, *viszemāk*.

70. *u z d e v u m s*: Noraksti vārdus! Svītriņu vietā raksti *s* vai *z*!

(a) ai—iet, ai—nest, ai—skriet, ai—sūtīt, ai—turēt, ai—salt, ai—stāvēt, ai—stāties, ai—slēgt, ai—segt, ai—zagties, ai—sapņoties, ai—peldēt

(b) be—bailīgs, be—prātīgs, be—kaunīgs, be—spēcīgs, be—tiesīgs, be—galība, be—galīgs

(c) u—manīgs, u—cītīgs, u—saukt, u—turēt, u—kost, u—šūt, u—turs, u—cept, u—zināt, u—ziedēt, u—traukums

(d) pu—nakts, pu—diena, pu—stunda, pu—gads, pu—dzīvs, pu—sala

(e) vi—lielākais, vi—zemākais, vi—sausākais, vi—beidzot, vi—caur, vi—saldākais, vi—skaļākais, vi—stiprākais

3. a p —, p a —, - a r —, p i e —, n o —

Salikteņos vārda daļa ap- rakstāma ar p; piemēram: apbēdināt, apgaismot.

Salikteņos ar abi raksta b; piemēram: abpus, abpusējs.

Svešvārdos raksta ab-; piemēram: absolvents, absurds.

71. u z d e v u m s: Noraksti vārdus! Svītriņu vietā liec p vai b!

(a) a—skatīt, a—domāt, a—gāzt, a—ģērbt, a—žēlot, a—pušķot, a—zagt, a—galvot, a—dāvināt, a—zīmēt

(b) a—solūts, a—strakts, a—surds, a—solvents

Rakstot salikteņus ar pa-, pār-, pie-, no-, padomā, no kādiem vārdiem tie salikti! Piemēram:

paaicināt = pa + aicināt; paēst = pa + ēst; paiet = pa + iet

pārēsties = pār + ēsties; pārrakstīt = pār + rakstīt

pieaicināt = pie + aicināt; pieiet = pie + iet

noadīt = no + adīt; noiet = no + iet

Salikteņi ar ne- un jā-

neaizej = ne + aiz + ej; neēd = ne + ēd; neuzkāp = ne + uz + kāp

jāiet = jā + iet; jāieskrien = jā + ie + skrien; jāuzzīmē = jā + uz + zīmē

Kā šķirami salikteni, pārnesot vārda daļu jaunā rindā?

72. u z d e v u m s: Noraksti vārdus, sadalot tos sastāvdaļās!

- (a) paātrināt, paaugties, paaugstināt, paēdis, paēna, paost
- (b) pārraudzīt, pārraugs, pārredzēt, pārrunāt, pārrēķināties
- (c) pieeja, pieejams, pieēst, pieēsties, pieaicināt
- (d) noārdīt, noēst, noilgums, noeja
- (e) neaizskrien, neēdams, neieēd, neuzmodini
- (f) jāatsauc, jāaizskrien, jāaiziet, jāieiet, jāuzrāda, jāiedzer

SAIKĻI (KONJUNKCIJAS)

Teikumos lietojam īpašus vārdiņus — **s a i k ļ u s**, kas (1) saista teikumā **v ā r d u s** vienu ar otru, (2) saista **v e s e l u s t e i k u m u s** vienu ar otru, (3) **i e v a d a t e i k u m u s**.

Piemēram:

1. Dārzā zied rozes **u n** magones. Vecāki strādā **u n** rūpējas par mums.
2. Pēc pusdienas sāka spīdēt saule, **u n** istaba kļuva gaišāka. Tu brauksi, **b e t** es palikšu mājā.
3. **U n** tā svētki aizgāja vienos priekos. **B e t** pēc svētkiem atkal sākās darbs.

S a i k ļ i i r: un, ka, kā, bet, vai, gan, ne, arī, jo, lai, tomēr, turpretī, ja, kaut, kaut gan, lai gan, tāpēc, tāpēc ka, kad, kamēr, vis, nevis.

Piemēri: Es nezināju, ka tu nāksi. Tev patīk zīmēt, bet man labāk patīk lasīt. Es gribētu, kaut rīt būtu jauks laiks. **Kaut gan** laiks bija auksts, **tomēr** mēs gājām pastaigāties. Četras kājas, **tomēr** no vietas netiek (mīkla). Tēvs strādā, lai nopelnītu naudu. Es ceru, ka uzdevums nebūs grūts.

I e v ē r o! Ja saiklis saista **divus teikumus**, tad priekš saikļa jāliek **k o m m a t s**.

73. u z d e v u m s: Sadomā un uzraksti desmit teikumus ar dažādiem saikļiem!

IZSAUKSMES VĀRDI (INTERJEKCIJAS)

Izsaukšanas vārdi (1) izteic j ū t a s (sāpes, prieku, bēdas, žēlumu, brīnumu, pārsteigumu), (2) v ē r š uz kaut ko u z m a n ī b u, (3) apzīmē d a b ā d z i r d a m a s s k a ņ a s.

S a j ū t a s izsaka ai, vai, au, ā u. c. Piemēram: Ai, kā sāp! Vai, cik vēls jau! Ā, tu jau klāt! Ūja, cik lepns!

U z m a n ī b u uz kaut ko vērš ar šādiem vārdiem: re, rau, lūk, klau, ei u. c. Piemēram: Re, cik skaisti! Rau, kāds liels suns! Lūk, tur jau viņš nāk! Ei, kas tas tāds?

S k a ņ u a t d a r i n ā š a n a i lieto šādus vārdus: plaukš, žviuks, kukū, liru-li, čiu čiu čirr, tra-ra-rā u. c. Piemēram: Kaķis mala murra murra murr . . . Žviķis žvāks — velns turp, briķš brākš — velns šurp. Dzeguzīte kūko: kukū, kukū.

Izsaukšanas vārdus parasti atdala no pārējiem vārdiem ar k o m m a t u.

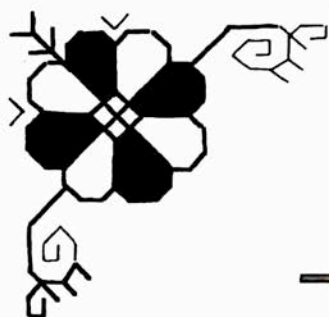
Teikuma beigās parasti liek i z s a u k u m a z ī m i.

Piemēram: To, lūk, ievēro! Ai, cik man grūti! Klau, kāds laukā troksnis!

Ja izsaukšanas vārdu izrunā ar s e v i š ķ u u z s v a r u, tad aiz tā liek i z s a u k u m a z ī m i.

Piemēram: Au! es iegriezu pirkstā! Plaukš! grāmata nokrita uz grīdas. Vai! nesit!

74. u z d e v u m s: Izdomā un uzraksti desmit teikumus ar dažādiem izsaukšanas vārdiem!

Trešā nodaļa

PĀRSKATS PAR VĀRDU ŠĶIRĀM

Mūsu valodā ir tūkstošiem vārdu. Katram vārdam sava nozīme. Pēc nozīmes vārdus grupē vārdu šķirās. Latviešu valodā izšķir deviņas vārdu šķiras.

1. Lietvārdi

Vārdi, galds, māja, upe, putns, prieks ir lietu jeb priekšmetu nosaukumi. Tos sauc par lietvārdiem.

2. Kādeņi jeb īpašības vārdi

Priekšmetiem ir dažādas īpašības; piemēram: akmens ir smags un ciets, spalvas vieglas un mīkstas. Vārdus, kas izsaka, kāds ir priekšmets, sauc par kādeņiem.

3. Skaitļi: pamata un kārtas

Priekšmetus var skaitīt, piemēram: viens galds, septiņi krēsli. Var norādīt arī uz priekšmetu kārtu, kādā tie seko viens otram: pirmais sols, divpadsmitais mēnesis. Vārdus, kas apzīmē priekšmetu daudzumu vai kārtu, sauc par skaitļiem.

4. Darbības vārdi jeb noriseņi

Priekšmeti var izdarīt dažādas darbības vai arī atrasties kādā stāvoklī, piemēram: cilvēks strādā, lasa, gul. Vārdus, kas izteic, ko dara

vai kādā stāvoklī atrodas priekšmets, sauc par darbības vārdiem jeb noriseņiem.

5. Vietniekvārdi: personu, piederuma un norādāmie

Vārdus *es, tu, viņš, mans, tavs, savs, tas, šis* u. c. lieto citu vārdu vietā, lai runājot kāda priekšmeta vai personas vārds nebūtu bieži jāatkārto. Vārdus, ko lieto citu vārdu vietā, sauc par vietniekvārdiem.

6. Prievārdi

Vārdi *pa, no, uz, pie, aiz* u. c. norāda kāda priekšmeta attieksmi pret citu priekšmetu, piemēram: grāmata ir uz galda, auto brauc *pa* ielu. Šādus vārdus sauc par prievārdiem.

7. Apstākļi: vietas, laika un darbības veida

Vārdi *vakar, šurp, ātri* u. c. apzīmē darbības vietu, laiku vai norises veidu. Piemēram: Visi bērni nāk *šurp*. Vakar *es* padarīju labu darbu. *Viņš* strādā ātri un labi. Šādus vārdus sauc par apstākļiem.

8. Saikļi

Vārdi *un, lai, bet, jo, tomēr, ka* u. c. saista teikumus vai atsevišķus vārdus, vai arī ievada teikumus. Tos sauc par saikļiem. Piemēram: *Es domāju, ka mēs varētu aizbraukt uz jūru.* Māte nopirka maizi *un* sviestu. *Un* tā šī diena pagāja vienā steigā.

9. Izsaukšanas vārdi

Vārdus, kas izteic jūtas (sāpes, prieku), vērš uz kaut ko uzmanību vai apzīmē dabā dzirdamas skaņas, sauc par izsaukšanas vārdiem. Tādi ir *ai, vai, rau, lūk, plaukš* u. c. Piemēram: *Klaukt, klaukt, noklaudzēja* soļi. *Ai, kaut* man būtu tik skaista grāmata!

75. *u z d e v u m s*: Uzraksti no katras vārdu šķiras trīs vārdus!

VĀRDU ŠĶIRU ANALIZE

Teksts	Vārdu šķira	Skaitlis	Dzimte	Locījums	Laiks	Persona
Balts sniedzīnš snieg uz skujiņām.	kādenis lietvārds darbības vārds prievārds lietvārds	vienskaitlis vienskaitlis vienskaitlis daudzskaitlis	vīriešu vīriešu sieviešu	N. kas? N. kas? D. kam?	tagadne	3.
Mazā sirmā kumeliņā jāj pa ceļu pasaciņa.	kādenis kādenis lietvārds darbības vārds prievārds lietvārds lietvārds	vienskaitlis vienskaitlis vienskaitlis vienskaitlis vienskaitlis vienskaitlis	vīriešu vīriešu vīriešu vīriešu sieviešu	L. kur? L. kur? L. kur? A. ko? N. kas?	tagadne	3.
Mēs vakar skolā mācījāties divas jaunas dziesmas.	vietniekvārds apstāklenis lietvārds darbības vārds skaitlenis kādenis lietvārds	daudzskaitlis vienskaitlis daudzskaitlis daudzskaitlis daudzskaitlis daudzskaitlis	 sieviešu sieviešu sieviešu sieviešu	N. kas? L. kur? A. ko? A. ko? A. ko?	pagātne	1. 1.

Iegādājies atsevišķu burtnīcu analīzei! Iedali ailes pēc šāda parauga ik pa divām lappusēm (pirmo lappusi atstāj tukšu)! Piezīme: Ailē „Locījums” pratīši ierakstīt tikai tad, kad iemācīsies lietvārdus locīt. Pagaidām to atstāj tukšu!

76. uzdevums: Analizē teikumu — Es šodien veikalā nopirku jaunu burtnīcu.

BALSĪGIE UN NEBALSĪGIE LĪDZSKAŅI

Nosauc patskaņus! Nosauc dažus līdzskaņus! Ar ko līdzskaņi atšķiras no patskaņiem?

Izšķir balsīgos un nebalsīgos līdzskaņus.

Balsīgie līdzskaņi:	b d g ģ v z ž.
Tiem atbilst nebalsīgie līdzskaņi:	p t k ķ f s š.

Lasi pa vienam katru balsīgo un attiecīgo nebalsīgo līdzskani! Salīdzini to izrunu! Kādēļ vienus sauc par balsīgiem, otrus par nebalsīgiem?

Bieži vien balsīgo un nebalsīgo līdzskaņu izruna nesaskan ar rakstību.

**Balsīgie līdzskani nebalsīgo priekšā izrunā pār-
vēršas par nebalsīgiem.**

Piemēram: l a b s izrunā kā l a p s, l o g s izrunā kā l o k s,
m a z s izrunā kā m a s, m e ž s izrunā kā m e š.

Lai uzzinātu, kāds līdzskanis jāraksta, vārds jāpārveido tā, lai aiz
līdzskaņa būtu kāds patskanis, tad pareizais līdzskanis būs labi
dzirdams.

Piemēram:

c i m d s izklausās kā c i m c, bet jāraksta ar -ds, jo c i m d i
s a r g s izklausās kā s a r k s, bet jāraksta ar -gs, jo s a r g i
b i e z s izklausās kā b i e s, bet jāraksta ar -zs, jo b i e z i

Dažreiz arī divi n e b a l s ī g i e līdzskani izrunā it kā saplūst kopā
vai pārveidojas.

Piemēram: s a u s s izrunā kā s a u s, t u m š s izrunā kā
t u m š, k ā t s izrunā kā k ā c.

Vienskaitlis Daudzskaitlis			Vienskaitlis Daudzskaitlis		
-ss	maiss	maisi	-bs	zobs	zobi
-šs	svešs	sveši	-ps	skops	skopi
-zs	dārzs	dārzi	-ds	gads	gadi
-žs	mežs	meži	-ts	kāts	kāti
-cs	vecs	veci	-gs	vaigs	vaigi
-š	ceļš	ceļi	-ks	laiks	laiki

I e v ē r o: Tabulā visiem vārdiem galotne (vārda pēdējais burts) vienskaitlī ir -s, daudzskaitlī -i. I z ņ ē m u m s ir vārds ceļš, kam vienskaitļa pēdējais burts -š daudzskaitlī galotnes -i priekšā vairs neparādās (kā vārdam svešs); tāpēc šis -š pats ir vienskaitļa g a l o t n e, un tāpēc šim vārdam vairs nav vajadzīga o t r a galotne -s.

Citi piemēri: vējš — vēji, kašs — kaši, ķēniņš — ķēniņi, tauriņš — tauriņi, ciemiņš — ciemiņi, putniņš — putniņi.

77. u z d e v u m s: Turpini!

Divi draugi,	viens draugs	Divas sirdis,	viena sirds
Divi trauki,	viens	Divas zivis,	viena
Divi stabi,	viens	Divas teltis,	viena
Divi rāgi,	viens	Divas klintis,	viena
Divi galdi,	viens	Divas acis,	viena
Divi jumti,	viens	Divas ausis,	viena

78. u z d e v u m s: Svītriņu vietā raksti pareizo līdzskani! Vārdam blakus raksti, kā pārbaudīji!

<u>p vai b?</u>	<u>k vai g?</u>	<u>s vai z?</u>	<u>š vai ž?</u>
la—s	zir—s	bēr—s	gai—s
lo—s	sma—s	sau—s	tum—s
ro—s	ma—s	ma—s	me—s
rai—s	lī—s	bie—s	sve—s
slī—s	svai—s	mai—s	spo—s
apģēr—s	sar—s	klu—s	tuk—s

Paraugs: labs — labi; zirgs — zirgi.

79. u z d e v u m s: Vārdus, kas iekavās, pārveido vienskaitlī, lai iznāktu pareizs teikums!

Ciema kukulis (gardi). (Bailīgi) kā zaķis, (manīgi) kā kaķis. Kas (jauni) slīņķis, tas (veci) zaglis. (Labi) tikums spīd vairāk nekā zelts. (Mazi mazi) vīriņš, (asi asi) cirvītis. Man pazuda labās rokas (cimdi). Ceļmalā aug (veci bērzi). Tālumā redzams (zaļi meži). Laiks šodien ir (silti un sausi).

Balsīgie un nebalsīgie līdzskaņi salikteņos

Ja salikteni salikuma vietā blakus ir balsīgie un nebalsīgie līdzskaņi, tad no izrunas vien nevar zināt, kāds līdzskanis rakstāms. To var uzzināt, ja salikto vārdu **s a d a l a s a s t ā v d a l ā s**.

Piemēram: pusdiena, pusgads, pusstunda, starpbrīdis, virsstundas, vakarīt, lietussargs.

Salikteņos pirmais vārds dažreiz **z a u d ē s a v u g a l o t n i**.

Piemēram: maza + pilsēta = mazpilsēta, dzelzs + ceļš = dzelzceļš, liels + ceļš = lielceļš, biezs + piens = biezpiens, augšas + stāvs = augšstāvs.

80. u z d e v u m s: Sekojošos vārdus uzraksti salikteņos!

ceļa mala, upes mala, jūras mala, meža mala, dienas vidi, darba diena, brīva stunda, vakara zvaigzne, laika raksts, virsas raksts, lietas vārds, ceturtdā diena, piektā diena, sestā diena, bieza putra, lapas puse, apakšas puse, virsas puse

81. u z d e v u m s analīzei: Annele gul mazajā sētsvidū uz mutes un cīnās ar miegu.

Līdzskaņa v pārmaiņa izrunā

Ja aiz a, e, i tai pašā zilbē seko v, tad šo patskaņu savienojumu ar v izrunā kā divskani au, eu, iu; rakstos skaņa v paliek.

Piemēram: tavs izrunā t a u s; savs — s a u s; sev — s e u; divdesmit — d i u d e s m i t; zivs — z i u s.

Līdzskaņa j pārmaiņa izrunā

Ja aiz a, e, u tai pašā zilbē seko j, tad šo patskaņu savienojumu ar j izrunā kā divskani ai, ei, ui; rakstos j paliek.

Piemēram:

r e j — izrunā rei;	š u j — šui;
s m e j — smei;	z v e j n i e k s — zveinieks;

m ā j n i e k i — māinieki;

k l a j š — klaiš

Līdzskaņi -b- un -g- lietvārdos izskaņas -šana priekšā

Lietvārdos līdzskaņus b un g izskaņas -šana priekšā izrunā kā p un k; piemēram, ģ ē r b š a n a izrunā ģ ē r p š a n a, a u g š a n a izrunā a u k š a n a.

Lai zinātu, kāds līdzskanis jāraksta izskaņas -šana priekšā, jāsalīdzina ar attiecīgo darbības vārdu p a g ā t n ē. Piemēram:

b ē g a — b ē g š a n a
d e g a — d e g š a n a
g l ā b a — g l ā b š a n a

Līdzskanis g jāraksta arī tad, ja pagātnē ir dz. Piemēram:

l ū d z a — l ū g š a n a
l i e d z a — l i e g š a n ā s

Darbības vārds pagātnē

Lietvārds

-b-	glāba	glābšana
-g-	bēga	bēgšana
-dz-	lūdza	lūgšana

82. u z d e v u m s: No sekojošiem darbības vārdiem atvasini lietvārdus ar izskaņu -šanā!

dega	ģērba	lūdza
bēga	grāba	kliedza
auga	reiba	liedza
dīga	ģība	beidza
sniga	glāba	steidza

Paraugs:

dega — degšana
ģērba — ģērbšana
lūdza — lūgšana

LIETVĀRDU UN KĀDEŅU LOCĪŠANA (DEKLINĀCIJA)

Ir saulīte, ir māmiņa
Abas vienu labumiņu:
No saulītes silti rīti,
No māmiņas mīļi vārdi.

Māmiņai labu daru,
Visu mūžu dzīvojot:
Viņa mani mazu kopa,
Viņa lielu audzināja.

Valodā vien pazinu,
Kuŗa mana bārenīte:
Vai dziedāja, vai runāja,
Vien māmiņu pieminēja.

Ar māmiņu runājot,
Krēsliņā nesēdēju;
Krēslu devu māmiņai,
Lai teic gudru padomiņu.

Paskatos saulītē
Kā savā māmiņā:
Gana silta, gana jauka,
Valodiņas vien nebija.

Bērziņ, tavu kuplumiņu
Līdz pašai zemītei!
Māmiņ, tavu labumiņu
Līdz mūžiņa galiņam!

(Tautasdziesmas)

Uz kādiem jautājumiem atbild vārds māmiņa šajās tautasdziesmās?
Pēdējā pantiņā māmiņ ir u z r u n a. Uzrunai jautājuma nav.

83. u z d e v u m s: Uzraksti pēc kārtas jautājumus, uz kuŗiem atbild vārds māmiņa šajās tautasdziesmās! Paraugs:

Kas? Māmiņa.
No kā? No māmiņas.

L i e t v ā r d i atbild uz j a u t ā j u m i e m: kas? kā? kam?
ko? ar ko? kur?

84. u z d e v u m s: Noraksti stāstījumu Ezers! Lietvārdiem svitriņu vietā pieraksti vajadzīgās galotnes, lai šie vārdi atbildētu uz jautājumiem, kas iekavās!

Ezers (vienskaitlis)

Netālu no mūsu pilsētas ir (kas?) dziļš ezer—. (Kā?) Ezer— krasti apauguši kokiem un krūmiem. (Kam?) Ezer— liela nozīme mūsu pilsētas dzīvē. Mēs bieži pieminam (ko?) ezer—. (Ar ko?) Ar ezer— saistās arī dažādi nostāsti. (Kur?) Ezer— dzīvo zivis un vēži.

Ezeri (daudzskaitlis)

Mūsu dzimtenē ir vairāki (kas?) lieli ezer—. (Kā) Ezer— krasti ir skaisti. (Kam?) Šiem ezer— liela nozīme tautas dzīvē. Ievērojamākos (ko?) ezer— bieži piemin grāmatās. Arī mēs (ar ko?) ar šiem ezer— iepazīsimies ģeografijas stundās. (Kur?) Mūsu dzimtenes ezer— slēpjas lielas bagātības.

Paraugs: Netālu no mūsu pilsētas ir (kas?) dziļš ezers.

Lietvārdi kā vienskaitli, tā daudzskaitli, atbildot uz dažādiem jautājumiem, maina galotnes.

Šādu galotņu maiņu sauc par locīšanu jeb deklināciju.

Nosauc jautājumus, uz kuriem atbildot lietvārdi maina savas galotnes! Cik ir šādu jautājumu?

Lietvārdi maina savas galotnes, atbildot uz šiem dažādiem jautājumiem.

Tāpēc izšķir sešus locījumus.

Vēl ir septītais — uzrunas locījums bez jautājuma.

Katram locījumam savs jautājums un arī savs nosaukums:

1. Nominatīvs	atbild uz jautājumu	kas?
2. Ģenitīvs	atbild uz jautājumu	kā?
3. Datīvs	atbild uz jautājumu	kam?
4. Akuzatīvs	atbild uz jautājumu	ko?
5. Instrumentālis	atbild uz jautājumu	ar ko?
6. Lokatīvs	atbild uz jautājumu	kur?
7. Vokatīvs	ir uzrunas locījums bez jautājuma.	

85. uzdevums: Iemācies no galvas teikt un rakstīt locījumu nosaukumus ar jautājumiem!

86. uzdevums analīzei: Es izlasīju skaistu pasaku.

Vīriešu dzimtes lietvārdi un kādeņi ar vienskaitļa nōminātīva galotni -s vai -š

<u>Vienskaitlis</u>			<u>Daudzskaitlis</u>	
N. kas?	augst—s	kaln—s	augst—i	kaln—i
Ģ. kā?	augst—a	kaln—a	augst—u	kaln—u
D. kam?	augst—am	kaln—am	augst—iem	kaln—iem
A. ko?	augst—u	kaln—u	augst—us	kaln—us
I. ar ko?	ar augst—u	kaln—u	ar augst—iem	kaln—iem
L. kur?	augst—ā	kaln—ā	augst—os	kaln—os
N. kas?	gaŗ—š	ceļ—š	gaŗ—i	ceļ—i
Ģ. kā?	gaŗ—a	ceļ—a	gaŗ—u	ceļ—u
D. kam?	gaŗ—am	ceļ—am	gaŗ—iem	ceļ—iem
A. ko?	gaŗ—u	ceļ—u	gaŗ—us	ceļ—us
I. ar ko?	ar gaŗ—u	ceļ—u	ar gaŗ—iem	ceļ—iem
L. kur?	gaŗ—ā	ceļ—ā	gaŗ—os	ceļ—os

Piezīme: Vokātīvā parasti lieto tikai dzīvu radījumu un personu vārdus.

Kurā locījumā pēdējais patskanis ir gaŗš?

<u>Vienskaitlis</u>			<u>Daudzskaitlis</u>	
N. kas?	dēl—s	kaimiņ—š	dēl—i	kaimiņ—i
Ģ. kā?	dēl—a	kaimiņ—a	dēl—u	kaimiņ—u
D. kam?	dēl—am	kaimiņ—am	dēl—iem	kaimiņ—iem
A. ko?	dēl—u	kaimiņ—u	dēl—us	kaimiņ—us
I. ar ko?	ar dēl—u	ar kaimiņ—u	ar dēl—iem	ar kaimiņ—iem
L. kur?	dēl—ā	kaimiņ—ā	dēl—os	kaimiņ—os
V. —	dēl—s!	kaimiņ!	dēl—i!	kaimiņ—i!

Piezīme: Lokātīvā parasti nelieto dzīvu radījumu un personu vārdus.

Salīdzini vokātīvu ar nōminātīvu!

Dažiem vienzilbes vārdiem vokātīvs vienskaitlī vienāds ar nōminātīvu (piemēram: Dēls! Draugs! Bērns!), bet lielākajai daļai vienzilbes vārdu un vairākjzīlbu vārdiem vienskaitļa vokātīvā ir īpaša forma bez galotnes (piemēram: Paul! Ralf! Knut! Tēv! Tētiņ! Dēliņ! Kaimiņ! Skolotāj!)

Daudzskaitlī vokātīvs vienāds ar nōminātīvu.

Jalokātīvs apzīmē laika sprīdi, kurā darbība notiek, tad nejaūtā kur?, bet kad? Piemēram:

(Kad?) **Vasarā** es dzīvoju pie krustmātes. Tēvs pārbrauca mājās tikai vēl (kad?) **naktī**. (Kad?) **Ziemsvētkos** mēs dedzinājām eglīti. Mana dzimšanas diena ir (kad?) **12. jūlijā**.

Tāpat kā **k a l n s** un **d ē l s** loka citus vīriešu dzimtes vārdus ar vienskaitļa nōminātīva galotni -s:

koks, zars, krūms, ozols, bērzs, dārzs, mežs, putns, galds, gads, logs, vārds, tēvs, skolotājs, skolnieks, skolēns, bērns, deguns, pirksts, kakls, cimdš, krēsls u. c.

Tāpat kā **k a i m i ņ š** loka: ciemiņš, ķēniņš, tauriņš, āboliņš, galdiņš, krēsliņš, putniņš, kociņš, krūmiņš u.c.

Tāpat kā **c e ļ š** un **g a r š** loka citus lietvārdus un kādeņus ar vienskaitļa nōminātīva galotni -š:

vējš, kaŗš, vaŗš, teļš, kumeļš (lietvārdi); miļš, dziļš, zaļš, sāļš, skaļš, daiļš, straujš, vājš, klajš, slapjš u.c. (kādeņi).

V i n g r i n i e s locit minētos vārdus!

K ā d e ņ i pieskaņojas lietvārdiem **d z i m t ē**, **s k a i t ļ i** un **l o c ī j u m ā**.

Kādeņiem v ī r i e š u dzimtē vienskaitļa nōminātīvā ir **t i k a i** galotnes -s un -š, bet **s i e v i e š u** dzimtē **t i k a i** -a.

Piemēram:

liels koks	—	liela māja
lieli koki	—	lielas mājas
lieliem kokiem	—	lielām mājām
zaļš lauks	—	zaļa pļava
zaļi lauki	—	zaļas pļavas
zaļos laukos	—	zaļās pļavās

87. **u z d e v u m s**: Uzraksti visos locījumos vienskaitlī un daudzskaitlī vārdus bērzs, mežs, kaŗš!

88. **u z d e v u m s**: Noraksti **Bērzs**! Daudzpunktes vietā ieraksti vārdu **b ē r z s** vajadzīgajā locījumā ar attiecīgo jautājumu!

Bērzs (vienskaitlis)

Mūsu dārzā aug liels Zem ir dārza sols ir balta miza, ko sauc par tāsi. Es milu mūsu veco Ar mums saistās dažādi notikumi. Reiz brālītis bija uzkāpis un netika vairs zemē. . . . , cik tu esi jauks!

Bērzi (daudzskaitlis)

Mežmalā auga vairāki Mēs apsēdāmies ēnā. . . . tikko bija izplaukušas lapas. Mēs nolēmām arī mūsu mājas priekšā iestādīt divus Mēs varētu lepoties ar saviem , kad tie paaugtos. Putniņi varētu vīt savas lizdiņas , jūs esat skaisti koki!

Paraugs: Mūsu dārzā aug (kas?) liels b ē r z s. (Zem kā?) Zem b ē r z a ir dārza sols.

89. u z d e v u m s: Izdomā desmit teikumus, kuŗos katrā būtu kāds no šeit minētajiem lietvārdiem vienskaitļa vai daudzskaitļa a k u z ā t i v ā!

Paraugs: Ko tu nopirki? Es nopirku cimdus. Ko Juris redz pa savu logu? Juris pa savu logu redz dārzu.

90. u z d e v u m s analīzei: Mēs lēni staigājām gar ezeru šurp un turp.

Vīriešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nōminātīva galotni -is

Vienskaitlis

N. kas?	brāl—is	stūr—is	skap—is	naz—is	latviet—is
G. kā?	brāl—a	stūr—a	skapj—a	naž—a	latvieš—a
D. kam?	brāl—im	stūr—im	skap—im	naz—im	latviet—im
A. ko?	brāl—i	stūr—i	skap—i	naz—i	latviet—i
I. ar ko?	ar brāl—i	ar stūr—i	ar skap—i	ar naz—i	ar latviet—i
L. kur?	brāl—ī	stūr—ī	skap—ī	naz—ī	latviet—ī
V. —	brāl—i!				latviet!

Daudzskaitlis

N. kas?	brāl—i	stūr—i	skapj—i	naž—i	latvieš—i
G. kā?	brāl—u	stūr—u	skapj—u	naž—u	latvieš—u
D. kam?	brāl—iem	stūr—iem	skapj—iem	naž—iem	latvieš—iem
A. ko?	brāl—us	stūr—us	skapj—us	naž—us	latvieš—us
I. ar ko?	ar brāl—iem	ar stūr—iem	ar skapj—iem	ar naž—iem	ar latvieš—iem
L. kur?	brāl—os	stūr—os	skapj—os	naž—os	latvieš—os
V. —	brāl—i!				latvieš—i!

Kurā locījumā pēdējais patskanis ir garš? Kuros locījumos mīkstina līdzskani galotnes priekšā?

Viriešu dzimtes lietvārdos ar vienskaitļa nōminātīva galotni -is mīkstina līdzskani galotnes priekšā vienskaitļa ģenitīvā un visos daudzskaitļa locījumos.

Mīkstīnājumī ir šādi:

l — ļ	mētelis	—	mēteļi	b — bj	gulbis	—	gulbji
n — ņ	zirnis	—	zirņi	m — mj	kurmīšs	—	kurmji
r — rj	mūris	—	mūrji	p — pj	skapis	—	skapji
				v — vj	šķīvis	—	šķīvji
c — č	princis	—	prinči	z — ž	milzis	—	milži
s — š	ķirsis	—	ķirši	d — dž	briedis	—	brieži
t — š	sunitis	—	suniši		dadzis	—	dadži

Viriešu dzimtes lietvārdiem ar galotni -is vienskaitļa nōminātīvā paturams — i kā rakstos, tā runā: latvietis, pavasaris, pulkstenis, kaķītis u. c. (nevis: latviets, pavasars, pulkstens, kaķīts).

Kad vienskaitļa nōminātīvā vārds beidzas ar -s, kad ar -is, var izziņāt no vienskaitļa akuzātīva. Ja vienskaitļa akuzātīvā galotne ir -i (ko? brāli), tad nōminātīvā ir -is (kas? brālis), bet ja akuzātīvā galotne ir -u (ko? galdu), tad nominātīvā ir galotne -s (kas? galds).

Izņēmums ir vārds suns, kas vienskaitļa nōminātīvā jārunā un jāraksta bez i (nevis: sunis).

I z ņ ē m u m s i r a r ī v ā r d s b i e d r s, tas pieder -s vārdu grupai, tikai v o k ā t ī v ā t a m i r g a l o t n e -i k ā -is vārdiem.

Piemēram: Akuzatīvā — Ko tu satiki? Es satiku savu skolas biedru.
Bet vokatīvā — Biedri, vai tu nāksi man līdz?

91. u z d e v u m s: Uzraksti šos lietvārdus vienskaitļa akuzatīvā un nōminātīvā!

sunīt—, gailīt—, putn—, kakl—, krekl—, krēsl—, stikl—,
mākon—, skursten—, pulver—, nazīt—, biedr—, Pēter—, Pēterīt—,
pulksten—, latviet—, jauniet—, tautiet—, vāciet—, sun—, zaķīt—

Paraugs:

Akuzatīvs — ko?

sunīti,
gailīti
putnu

Nōminatīvs — kas?

sunītis
gailītis
putns

V i n g r i n i e s locīt lietvārdus ar šādām vienskaitļa nōminātīva galotnēm:

- (a) -lis: dzejolis, gailis, melis, dzīvoklis, ķieģelis, mētelis, auglis
-nis: Jānis, pulkstenis, spainis, sapnis, tornis, zirnis, varonis
-ris: Pēteris, pavasaris, teātris, svečturis, pulveris, aīris, mūris
- (b) -bis: gulbis, knābis, ķirbīšs, urbis, dambis
-mis: kurmis, jumis, Amišs
-pis: skapis, klēpis, zemķopis, ūpis, krupis, dumpis, ķipis
-vis: šķīvis, burvis, cirvišs, kareivis, grāvis, Alvis, celtnis (lifts)
- (c) -cis: lācis, ducis, dūcis, vecis, ierocis, princis, burtļicis
-sis: mēnesis, ķirsis, lasis, vērsis, tiesnesis, Ansis, Lāčplēsis
-tis: latvietis, spānietis, jaunietis, cepetis, zutis, sunītis, zaķītis
-zis: nazis, milzis, matrožis, ledlauzis
-dis: briedis, brīdis, darbvedis, ceļvedis, Aldis, Uldis, Miervaldis
-dzis: dadzis, degunradzis, staltradzis, vadzis, ienadzis

92. u z d e v u m s: Uzraksti visos locījumos vienskaitli un daudzskaitli sekojošos vārdus —

(a) mētelis, pavasaris, gulbis

(b) sapnis, teātris, šķīvis

(c) lācis, briedis, zaķītis

93. u z d e v u m s: Noraksti **Dzejoļu mācīšanās!** Daudzpunktes vietā raksti vārdu **dzejolis** vajadzīgajā locījumā un iekavās attiecīgo jautājumu!

Dzejoļu mācīšanās

Man jāmacās skaists virsraksts ir Tēvzemes sarga lūgšana. Šim . . . ir tikai divi panti. Es iemācīšos vienā vakarā. Ar šo man būs jāstājas publikas priekšā 18. novembrī. Šini . . . Andrejs Eglītis runā par tēvzemes sargāšanu.

Manā skolas grāmatā ir tikai nedaudzi Bet maniem vecākiem ir daudz . . . grāmatu. Dažiem . . . ir atskaņas. Tādus . . . viegli iemācīties. Skolas sarīkojumos mēs vienmēr uzstājamies ar Daudzos . . . ir ļoti skaista valoda.

Paraugs: Man jāmacās (kas?) skaists **dzejolis**.

94. u z d e v u m s: Izdomā desmit teikumus, kuŗos katrā būtu kāds -is vārds **d a t ī v ā!** Raksti tos pašus teikumus vienskaitlī un daudzskaitlī!

Paraugs: Kam tu dāvināji grāmatas? Es dāvināju grāmatas savam **brālim**. Es dāvināju grāmatas saviem **brāļiem**.

95. u z d e v u m s analīzei: Es jūtu virtuvē cepeša smaržu.

Vīriešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nōminātīva galotni -us

<u>Vienskaitlis</u>			<u>Daudzskaitlis</u>	
N. kas?	tīrg—us	Mik—us	tīrg—i	Mik—i
Ģ. kā?	tīrg—us	Mik—us	tīrg—u	Mik—u
D. kam?	tīrg—um	Mik—um	tīrg—iem	Mik—iem
A. ko?	tīrg—u	Mik—u	tīrg—us—	Mik—us
I. ar ko?	ar tīrg—u	ar Mik—u	ar tīrg—iem	ar Mik—iem
L. kur?	tīrg—ū	Mik—ū	tīrg—os	Mik—os
V. —		Mik—u!		Mik—i!

Vīriešu dzimtes lietvārdiem ar vienskaitļa nōminātīva galotni -us vienskaitļa nōminātīvs un ģenitīvs ir vienādi.

Daudzskaitlī šie vārdi lokāmi tāpat kā -s vārdi.

Piemēram: koki — tirgi, koku — tirgu, kokiem — tirgiem utt.

Lielāko daļu šo vārdu lieto tikai **vienskaitlī**, piemēram: medus, ledus, alus, klepus, vidus.

Vingrinies locīt-us vārdus!

ledus, medus, lietus, alus, krogus, vidus, dienvīdus, apvīdus, viltus, klepus, kāsus, Markus; šeit pieder arī vārdi: Jēzus, Kristus.

96. **uzdevums**: Uzraksti visos locījumos vienskaitlī četrus no šiem vārdiem!

97. **uzdevums**: Noraksti **Medus**! Daudzpunktes vietā raksti vārdu medus vajadzīgajā locījumā un iekavās attiecīgo jautājumu!

Medus

... ir veselīgāka saldumviela nekā cukurs. Man patīk ... saldums. ... ir īpatnēja garša. Kad māte iet uz veikalu, es katreiz lūdzu, lai nopērk arī ... Brokastīs es dzeru tēju ar ... ir daudz veselībai nepieciešamu vielu.

Paraugs: (Kas?) **Medus** ir veselīgāka saldumviela nekā cukurs.

98. **uzdevums**: Izdomā un uzraksti sešus teikumus, kuŗos ir kāds no -us vārdiem vienskaitļa **lokātvāī**!

Paraugs: Kur aug lielā liepa? Lielā liepa aug pašā dārza **vidū**.

99. **uzdevums** analīzei: Es šorīt tirgū satiku Miku.

Daži vīriešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nōminātīva beidzamajiem burtiem -ns un -ss, kas lokāmi īpatnēji

Tie ir: ūdens, rudens, akmens, asmens, zibens, mēness.

Iegau mē šos -ns un -ss vārdus, vingrinies tos locīt un nejauc tos ar citiem vīriešu dzimtes -s vārdiem, kam vienskaitļa nōminātīva pēdējie burti ir -ns, piemēram, spilvens, deguns, zvans, gans u. c.!

I e v ē r o: Mēness ir spīdekļis, bet mēnesis ir gada divpadsmitā daļa, piemēram, pirmais mēnesis gadā ir janvāris. Atceries un nejauc šos vārdus!

	<u>Vienskaitlis</u>		<u>Daudzskaitlis</u>	
N. kas?	ūden—s	mēnes—s	ūdeņ—i	mēneš—i
G. kā?	ūden—s	mēnes—s	ūdeņ—u	mēneš—u
D. kam?	ūden—im	mēnes—im	ūdeņ—iem	mēneš—iem
A. ko?	ūden—i	mēnes—i	ūdeņ—us	mēneš—us
I. ar ko?	ar ūden—i	ar mēnes—i	ar ūdeņ—iem	ar mēneš—iem
L. kur?	ūden—ī	mēnes—ī	ūdeņ—os	mēneš—os
V. —	ūden!	mēnes!	ūdeņ—i!	mēneš—i!

S a l i d z i n i -ns vārdu locīšanu ar -us vārdu un -is vārdu locīšanu!
Kas ir kopējs, kas atšķirīgs?

-ns vārdiem tāpat kā -us vārdiem **v i e n s k a i t ļ a** nōminātivs un ģenitīvs ir **v i e n ā d i**, bet sākot ar datīvu, tie lokāmi kā -is vārdi, izņemot vokātīvu.

100. **u z d e v u m s:** Uzraksti divus no šiem vārdiem visos vienskaitļa un daudzskaitļa locījumos!

101. **u z d e v u m s:** Noraksti Ūdens pievilkšanas spēks! Daudzpunktes vietā raksti vārdu ūdens vajadzīgajā locījumā un iekavās attiecīgo jautājumu!

Ūdens pievilkšanas spēks

Vislabākais dzēriens slāpju dzesēšanai ir tīrs Izbraukumos ārpus pilsētas mēs arvien cenšamies apmesties . . . tuvumā. Dabā . . . ir savāds pievilkšanas spēks. Kad mēs izbraucam no pilsētas, mēs arvien meklējam . . . , vienalga, upi vai ezeru. Ar . . . saistās visi izbraukuma prieki — peldēšanās, makšķerēšana, vizināšanās ar laivu. Karstā laikā vislabāk var atvēsināties

Rakstnieks Jānis Jaunsudrabiņš ir uzrakstījis jauku grāmatu par makšķerēšanu ar nosaukumu Ūdeņi. Ļoti daudz sava brīvā laika viņš ir pavadījis ar makšķeri dažādu . . . — upju vai ezeru krastos. Jaunsudrabiņam visu mūžu ir bijusi saskare ar Viņš . . . ir saskatījis vienu no skaistākajiem dabas veidiem.

Paraugs: Vislabākais dzēriens slāpju dzesēšanai ir (kas?) tīrs ūdens. Izbraukumos ārpus pilsētas mēs arvien cenšamies apmesties (kā tuvumā?) ūdens tuvumā.

102. u z d e v u m s: Uzraksti desmit teikumus ar dažādiem vīriešu dzimtes lietvārdiem instrumentāli!

103. u z d e v u m s analizei: Rudens vēji ir auksti.

Pārskats par vīriešu dzimtes lietvārdu locīšanu

Vienskaitlis

	-s	-š	-is	-us	-ns (izņēmumi)
N. kas?	kok—s	vēj—š	naz—is	led—us	akmen—s
Ģ. kā?	kok—a	vēj—a	naž—a	led—us	akmen—s
D. kam?	kok—am	vēj—am	naz—im	led—um	akmen—im
A. ko?	kok—u	vēj—u	naz—i	led—u	akmen—i
I. ar ko?	ar kok—u	ar vēj—u	ar naz—i	ar led—u	ar akmen—i
L. kur?	kok—ā	vēj—ā	naz—ī	led—ū	akmen—ī
V. —	kok—s!	vēj—š!	naz—ī!	led—u!	akmen!

(sākot ar D. kā -is vārdi, izņemot V.)

Daudzskaitlis

	-s	-š	-is	-us	-ns (izņēmumi)
N. kas?	kok—i	vēj—i	naž—i	led—i	akmeņ—i
Ģ. kā?	kok—u	vēj—u	naž—u	led—u	akmeņ—u
D. kam?	kok—iem	vēj—iem	naž—iem	led—iem	akmeņ—iem
A. ko?	kok—us	vēj—us	naž—us	led—us	akme—ņus
I. ar ko?	ar kok—iem	ar vēj—iem	ar naž—iem	ar led—iem	ar akme—ņiem
L. kur?	kok—os	vēj—os	naž—os	led—os	akmeņ—os
V. —	kok—i!	vēj—i!	naž—i!	led—i!	akmeņ—i!

(kā -s vārdi) (kā -is vārdi)

104. u z d e v u m s: No katras vīriešu dzimtes lietvārdu grupas izvēlies divus vārdus! Izdomā teikumus ar izvēlētajiem vārdiem, lai vienā teikumā šis lietvārds būtu nōminātīvā, otrā teikumā lokātīvā! Uzraksti teikumus un pasvītrā šos lietvārdus!

Paraugs: Kas aug pie mana loga? Pie mana loga aug kupls krūms. Kur putniņam ir lizdiņa? Šinī krūmā putniņam ir lizdiņa.

105. u z d e v u m s analizei: Skaistā princese gulēja stikla zārkā ledus kalna galotnē.

Sieviešu dzimtes lietvārdi un kādeņi ar vienskaitļa nōminātīva galotni -a

Nosauc sieviešu dzimtes lietvārdus ar vienskaitļa nōminātīva galotni -a!

Ar -a beidzas arī daži vīriešu dzimtes lietvārdi: puika, lauva, Janka, Ješka un daži uzvārdi, piemēram, Liepa, Auza.

Ievēro, kurā locījumā tie atšķiras no sieviešu dzimtes vārdiem!

Vienskaitlis

N. kas?	liel—a	māj—a	nikn—s	lauv—a
Ģ. kā?	liel—as	māj—as	nikn—a	lauv—as
D. kam?	liel—ai	māj—ai	nikn—am	lauv—am
A. ko?	liel—u	māj—u	nikn—u	lauv—u
I. ar ko?	ar liel—u	māj—u	ar nikn—u	lauv—u
L. kur?	liel—ā	māj—ā	nikn—ā	lauv—ā
V. —		māj—a!		lauv—a!

Daudzskaitlis

N. kas?	liel—as	māj—as	nikn—i	lauv—as
Ģ. kā?	liel—u	māj—u	nikn—u	lauv—u
D. kam?	liel—ām	māj—ām	nikn—niem	lauv—ām
A. ko?	liel—as	māj—as	nikn—us	lauv—as
I. ar ko?	ar liel—ām	māj—ām	ar nikn—iem	lauv—ām
L. kur?	liel—ās	māj—ās	nikn—os	lauv—ās
V. —		māj—as!		lauv—as!

Ievēro: Kādenis nikns lokāms kā vīriešu dzimtes vārds ar vienskaitļa nōminātīva galotni -s.

Sieviešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nōminātīva galotni -a vienskaitļa datīvā beidzas ar -ai, bet vīriešu dzimtes lietvārdi ar -am (skolai, lauvam).

Personu nosaukumus ar galotni -a, kas apzīmē ir sieviešu, ir vīriešu dzimtes personas, sauc par **kopdzimtes vārdiem**.

Piemēram: plāpa, auša, tiepša, neprašā. Šis zēns ir liels p l ā p a. Šī meitene ir liela p l ā p a.

Kādas galotnes šiem vārdiem vienskaitļa d a t ī v ā?

Tāda pati galotņu atšķirība vienskaitļa datīvā arī u z v ā r d i e m, kam vienskaitļa nōminātīva galotne ir -a. Piemēram:

Es iedevu grāmatu Maijai A u z a i, Pēterim A u z a m. Es rakstu vēstuli Elzai G r a v a i un Jānim G r a v a m.

Kuros locījumos galotnē ir g a r a i s ā?

V i n g r i n i e s locīt lietvārdus ar vienskaitļa nōminātīva galotni -a!

skola, istaba, grīda, siena, glezna, dziesma, grāmata, burtnīca, soma, skolotāja, lasītāja, lapa, iela, baznīca, gulta, sega, josta, poga, māsa, galva, mugura, roka, kāja, pēda, ola, panna u. c.

106. u z d e v u m s: Uzraksti visos vienskaitļa un daudzskaitļa locījumos vārdus māsa, puika!

107. u z d e v u m s: Uzraksti visos vienskaitļa locījumos Aina Liepa, Vilis Liepa!

108. u z d e v u m s: Uzraksti desmit lietvārdus ar vienskaitļa nōminātīva galotni -a vienskaitļa un daudzskaitļa d a t ī v ā un l o k ā t ī v ā!

Paraugs:

Datīvs — kam?

Lokātīvs — kur?

mājai, mājām

mājā, mājās

109. u z d e v u m s: Noraksti Aspazija (vienskaitli) un Grāmatas (daudzskaitli)! Daudzpunktes vietā raksti vienskaitli vārdu Aspazija un daudzskaitli vārdu grāmatas vajadzīgajā locījumā un iekavās attiecīgo jautājumu!

Aspazija (vienskaitlis)

Aspazija ir dzejniece. Skolas eglītes sarīkojumā es deklamēju dzejoli Ziemsvētki. . . . ir daudz jauku dzejoļu. Es . . . esmu redzējis tikai fotografijās; jo viņa mira Latvijā 1943. gadā. Ar . . . iepazīties es varu tikai caur viņas darbiem — dzejoļiem, lugām, tēlojumiem.

Paraugs: Skolas eglītes sarīkojumā es deklamēju (kā?) Aspazijas dzejoli Ziemsvētki.

Grāmatas (daudzskaitlis)

Man ir . . . gan latviešu, gan angļu valodā. Mans . . . plaukts jau ir gandrīz pilns. Manām . . . tur drīz vairs nebūs vietas. Parasti es lasu . . . vakaros. Daudzas jaukas vakara stundas es pavadu ar . . . ir pasakas un stāsti, kā arī interesantas ziņas par dabas zinātnēm, par svešām zemēm un tautām.

Paraugs: Man ir (kas?) grāmatas gan latviešu, gan angļu valodā.

110. uzdevums: Uzraksti desmit teikumus ar -a vārdiem vienskaitļa un daudzskaitļa daļiņā!

Paraugs: Kam ir zaļa krāsa? Koka lapai ir zaļa krāsa. Koku lapām ir zaļa krāsa.

Sieviešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa nōminātīva galotni -e

Vienskaitlis

N. kas?	zāl—e	cepur—e	up—e	roz—e	bit—e
G. kā?	zāl—es	cepur—es	up—es	roz—es	bit—es
D. kam?	zāl—ei	cepur—ei	up—ei	roz—ei	bit—ei
A. ko?	zāl—i	cepur—i	up—i	roz—i	bit—i
I. ar ko?	ar zāl—i	ar cepur—i	ar up—i	ar roz—i	ar bit—i
L. kur?	zāl—ē	cepur—ē	up—ē	roz—ē	bit—ē
V. —	zāl—e!	cepur—e!	up—e!	roz—e!	bit—e!

Daudzskaitlis

N. kas?	zāl—es	cepur—es	up—es	roz—es	bit—es
G. kā?	zāl—u	cepur—u	upj—u	rož—u	biš—u
D. kam?	zāl—ēm	cepur—ēm	up—ēm	roz—ēm	bit—ēm
A. ko?	zāl—es	cepur—es	up—es	roz—es	bit—es
I. ar ko?	ar zāl—ēm	ar cepur—ēm	ar up—ēm	ar roz—ēm	ar bit—ēm
L. kur?	zāl—ēs	cepur—ēs	up—ēs	roz—ēs	bit—ēs
V. —	zāl—es!	cepur—es!	up—es!	roz—es!	bit—es!

Kuŗos locījumos galotnē vienmēr g a ģ a i s -ē? Kuŗā locījumā l i d z s k a n i s galotnes priekšā m ī k s t i n ā t s?

Lietvārdos ar vienskaitļa nōminātīva galotni -e daudzskaitļa ģenitīvā mīkstina līdzskani galotnes priekšā, pie kam līdzskaņi pārvēršas tāpat kā -is vārdos.

Līdzskani galotnes priekšā ne mīkstina vārdos: aste, kaste, liste, kase, pase, flote, mute. Tātad daudzskaitļa ģenitīvs — kā? ir astu, kastu, listu, kasu, pasu, flotu, mutu.

Vārdus, kas beidzas ar -kste, piemēram, sacīkste, rikste, plekste, sekste, mīkstina šādi: sacīkšu, rikšu, plekšu, sekšu.

Vīriešu uzvārdiem, kas vienskaitļa nōminātīvā beidzas ar -e, vienskaitļa datīvā ir galotne -em. Piemēram:

N. kas? Edīte Priede, Mārtiņš Priede.

D. kam? Edītei Priedei, Mārtiņam Priedem.

Vingrinies locīt lietvārdus ar šādām galotnēm:

- (a) -le: egle, lelle, vēstule, pele, mēle, saule, ogle, pīle, zīle
 -ne: meitene, nometne, magone, loksne, aploksne, zvaigzne, varavīksne
 -re: makšķere, stūre, cepure, taure, dūre, piere, bedre, atspere
- (b) -be: drēbe, dobe, zilbe, skābe, piekabe
 -me: zeme, zīme, atzīme, nozīme, piezīme, straume
 -pe: kurpe, slēpe, upe, stepe, pakāpe, pape, sāpe
 -ve: burve, virtuve, ēstuve, raktuve, skrūve, velve, dzērve, plēve
- (c) -ce: svece, ābece, aprobe, skolniece, rakstniece, strādāniece, licence
 -se: klase, adrese, puse, apse, kase, pase, delikatese, atvase
 -te: bite, karote, cigarete, aste, kaste, meitenīte, eglīte, upīte
 -ze: vāze, roze, glāze, maize, avīze, gāze, oaze
 -de: priede, atbilde, ķēde, lode, sliede, sekunde, estrāde, fasāde
 -dze: jūdze, spuldze, draudze, kaudze, odze

111. uzdevums: Uzraksti visos vienskaitļa un daudzskaitļa locījumos: zvaigzne, karote, slēpe, jūdze!

112. uzdevums: Uzraksti daudzskaitļa nōminātīvā un ģenitīvā sekojošos vārdus:

egle, vēstule
 makšķere, bedre
 nometne, aploksne
 drēbe, zilbe
 zeme, atzīme

slēpe, kurpe
 burve, raktuve
 svece, rakstniece
 klase, apse
 eglīte, karote

avīze, glāze
 ķēde, atbilde
 spuldze, draudze

Paraugs:

Nōminātīvs kas?

egles, vēstules

Genitīvs kā?

egļu, vēstuļu

113. u z d e v u m s: Uzraksti visos v i e n s k a i t ļ a locījumos Anete Egle, Edvīns Egle!

114. u z d e v u m s: Noraksti teikumus! Svītriņu vietā raksti vajadzīgās galotnes!

Mūsu dārzā bija sanākuši kaimiņu puik—. Brālis katram puik—deva pa ābolam. Visiem puik—saldie āboli garšoja. Puik—skaļi sarunājās. Vislielākais plāpa bija Harijs Apse. Harija Aps—māsa Liene bija istabā pie manis. Tēvs man un Lienei Aps—lika iet dārzā un teikt Harijam Aps—un citiem plāp—, lai viņi uzvedas klusāk.

115. u z d e v u m s: Noraksti **Kurpes**! Daudzpunktes vietā raksti vārdu kurpe vajadzīgā locījumā un iekavās attiecīgo jautājumu!

Kurpes

Man ir pazudusi labās kājas aukla vien gul uz grīdas blakus kreisās kājas Es visur izmeklējos, bet nevaru nekur atrast pazudušo Ar vienu . . . vien tak nevar nekur iet! Kreisās kājas es atradu iebāztas abas zeķes.

Man ir vēl skolas Tas ir mans otrs pāris. Bet skolas ir cauras zoles. Gribēju šīs aiznest kurpniekam pazole. Es būtu gājis ar vecajām, bet nu būs jāiet basām kājām. Mans brālis ir mazāks par mani, viņa manas kājas neiet iekšā.

Paraugs: Man ir pazudusi (kas?) labās kājas kurpe.

116. u z d e v u m s analīzei: No egļu meža mēs pārnesām Ziemsvētku eglīti.

**Sieviešu dzimtes lietvārdi ar vienskaitļa
nōminātīva galotni -s**

Vienskaitlis

N. kas?	ugun—s	sird—s	klint—s	ziv—s
Ģ. kā?	ugun—s	sird—s	klint—s	ziv—s
D. kam?	ugun—ij	sird—ij	klint—ij	ziv—ij
A. ko?	ugun—i	sird—i	klint—i	ziv—i
I. ar ko?	ar ugun—i	ar sird—i	ar klint—i	ar ziv—i
L. kur?	ugun—ī	sird—ī	klint—ī	ziv—ī
V. —	ugun—s!	sird—s!	klint—s!	ziv—s!

Daudzskaitlis

N. kas?	ugun— is	sird— is	klint— is	ziv— is
Ģ. kā?	ugun— u	sirž— u	klinš— u	zivj— u
D. kam?	ugun— im	sird— im	klint— im	ziv— im
A. ko?	ugun— is	sird— is	klint— is	ziv— is
I. ar ko?	ar ugun— im	ar sird— im	ar klint— im	ar ziv— im
L. kur?	ugun— is	sird— is	klint— is	ziv— is
V. —	ugun— is!	sird— is!	klint— is!	ziv— is!

Kurā locījumā līdzskanis galotnes priekšā jāmikstina? Kuŗos locījumos galotnē garš patskanis?

Sievieŗu dzimtes lietvārdos ar vienskaitļa nōminātīva galotni -s m i k s t i n a līdzskani galotnes priekšā d a u d z s k a i t ļ a ģ e n i t ī v ā, pie kam līdzskani pārvērŗas tāpat kā -e un -is vārdos.

Līdzskani n e m i k s t i n a vārdos acs, auss, balss, zoss, debess (daudzskaitļa ģenitīvs — kā? acu, ausu, balsu, debesu).

I e v ē r o: Vienskaitļa datīvā galotne ir -ij (ne -ei) — kam? acij, ausij, govij, teltij utt.

V i n g r i n i e s locīt vārdus!

pils, sāls, sirds, asins, uguns, krāsns, acs, auss, nāss, balss, debess, zoss, telts, klints, kārts, nakts, cilts, vēsts, klēts, kūts, pirts, smilts, valsts, pāksts, zivs, govs, dzelzs, birzs (arī: birze)

117. u z d e v u m s: Uzraksti visos locījumos vienskaitli un daudzskaitli vārdus pils, govs, telts, acs!

118. u z d e v u m s: Noraksti Acis! Daudzpunktes vietā raksti vārdu acs vajadzīgajā locījumā un iekavās attiecīgo jautājumu!

Acis

Man sāpēja kreisā baltums bija pavisam sarkans. Iekaisuŗai . . . vajadzīga ārstēŗana. Ārsts apskatīja manu sāpoŗo Ar ņo . . . es nedrīkstēŗu lasīt, tādēļ tai uzlika pārsēŗu. Man bija jāpīlina . . . zāles.

Tagad man abas . . . ir veselas. Bet reiz man bija iekaisuŗi abu . . . plakstieni. Cilvēku . . . ir daŗāda krāsa — zila, brūna, pelēcīga, zaļgana. Es taupu savas . . . un nekad nelasu, kad sāk

krēslo. Ar . . . jābūt ļoti uzmanīgam. Dažreiz vēlš iepūš . . .
gružus, un tie nejauki grauž.

Paraugs: Man sāpēja (kas?) kreisā acs.

119. u z d e v u m s: Sodomā un uzraksti desmit teikumus ar
sieviešu dzimtes -s vārdiem vienskaitļa un daudzskaitļa d a t ī v ā!

Paraugs: Kam ir spožas zvīņas? Zivij ir spožas zvīņas. Zivīm ir
spožas zvīņas.

120. u z d e v u m s analizei: Vecās pils logos viņi redzēja spožas
ugunis.

Pārskats par sieviešu dzimtes lietvārdu locīšanu

Vienskaitlis

	-a	-e	-s
N. kas?	rok—a	egl—e	pil—s
G. kā?	rok—as	egl—es	pil—s
D. kam?	rok—ai	egl—ei	pil—ij
A. ko?	rok—u	egl—i	pil—i
I. ar ko?	ar rok—u	ar egl—i	ar pil—i
L. kur?	rok—ā	egl—ē	pil—ī
V. —	rok—a!	egl—e!	pil—s!

Daudzskaitlis

	-a	-e	-s
N. kas?	rok—as	egl—es	pil—is
G. kā?	rok—u	egl—u	pil—u
D. kam?	rok—ām	egl—ēm	pil—īm
A. ko?	rok—as	egl—es	pil—is
I. ar ko?	ar rok—ām	ar egl—ēm	ar pil—īm
L. kur?	rok—ās	egl—ēs	pil—īs
V. —	rok—as!	egl—es!	pil—is!

Kuŗos locījumos galotnē vienmēr g a r š patskanis?

Kuŗai vārdu grupai vienskaitļa ģ e n i t ī v s vienāds ar n ō m i-
n ā t ī v u?

Kurām vārdu grupām mīkstina līdzskani galotnes priekšā?
Kurā locījumā?

Salīdzini sieviešu dzimtes lietvārdu locīšanu ar vīriešu dzimtes lietvārdu locīšanu!

Kas kopējs, kas atšķirīgs (garie patskaņi galotnēs, mīkstinātie līdzskani galotnes priekšā, ģenitīvs vienāds ar nōminātīvu)?

Paskaidrojumi par ģenitīva lietošanu

Ģenitīvu lieto šādos gadījumos:

1. Ar vārdiem trūkst, vajag, nevajag, nav. Piemēram:

Mūniekam trūkst ķieģeļu.
Tēvam trūkst naudas.
Mātei pietrūka cukura.
Man vajag cimdus.
Man nevajag cepures.
Man nav mēteļa.
Tev nav zeķu.

2. Atbildot uz jautājumiem no kā? pēc kā? (tikai vienskaitli).
Piemēram:

Pele baidās no kaķa.
Es saņēmu vēstuli no draudzenes.
Mēbeles gatavo no koka.
Sieru taisa no piena.
Grāmata nokrita no plaukta.
Māsa aizgāja pēc piena.
Kaimiņu zēns atnāca pēc sava suna,
kas bija ieskrējis mūsu dārzā.

3. Ar vārdiem daudz, maz, vairāk, mazāk, tik, cik. Piemēram:

Tēvam daudz darba.
Man ir maz naudas.
Māsai ir vairāk naudas.
Tev ir mazāk grāmatu nekā man.
Cik ēdēju, tik šķīvjū.
Cik grāmatu tu atnesi?
Cik dolaru viņš nopelnīja?
Dod man tikpat centu,
cik centu ir brālim.

4. Dalāmais ģenitīvs. Piemēram:

Daļa iedzīvotāju bija krievi.
 Puse skolēnu aizgāja.
 Trešā daļa ābolu bija sapuvuši.
 Šuvējai atlika gabals drēbes.
 Pie baznīcas bija liels pulks cilvēku.
 Desmit vīru nāca mums pretī.
 Divpadsmit gabalu ir viens ducis.
 Tēvs nopelnīja simt dolaru.
 Mūrnieks nopirka tūkstoš ķieģeļu.

5. Satura ģenitīvs. Piemēram: glāze piena, kilograms sviesta, pudele limonādes, krūze kafijas, grozs ābolu, šķīvis vīras.

6. Vielas ģenitīvs. Piemēram: koka māja, mūra māja, vilnas zeķes, zīda kleita, kokvilnas audums, stikla trauki, kristalla vāze, piena vira, gaļas ēdiens.

7. Piederības ģenitīvs. Piemēram: tēva cepure, brāļa grāmata, skolēna zīmulis, kaimiņa māja, krusttēva auto, puķu dobe, skapja atslēga, vilciena sliedes.

121. uzdevums: Uzraksti par katru no minētajiem ģenitīva lietošanas gadījumiem trīs piemērus teikumos!

122. uzdevums:

Valentīna dienā

Es dabūju Valentīna karti no	Aijas un	Alvja,
	Kaijas,	Intas un
	Alža un	Zintas,
	Valža,	Modra un
	Maijas un	Spodra,
	Paijas,	Janča un
	Balvja un	Kranča.

Es savācu visas pie sevis,
 Bet man nav nevienas no tevis.

(Anon. 158. Mazputniņā)

Kurā locījumā ir šie vārdi? Uzraksti vienskaitļa nomaināmajā atsevišķi zēnu un meiteņu vārdus!

VIENŠKAITLINIEKI UN DAUDZSKAITLINIEKI

Dažus lietvārdus mēdz lietot tikai vienskaitlī vai tikai daudzskaitlī.

Sakarā ar to izšķir vienskaitliniekus un daudzskaitliniekus.

Vienskaitlinieki mēdz būt:

1. Īpašvārdi. Piemēram: Pēteris, Maija, Daugava, Liepāja, Sidneja, Ņujorka, Amerika, Austrālija, Vācija.

2. Domu priekšmetu nosaukumi, jūtu apzīmējumi. Piemēram: skaistums, lepnums, kārtība, slinkums, laipnība, mīlestība, pateicība, taisnība, prieks, laime, nelaime, spīts.

3. Vēlu nosaukumi. Piemēram: medus, sviests, piens, gaļa, cukurs, tēja, kafija, siers. Šo vārdu daudzskaitlis apzīmē priekšmetu šķirnes, piemēram, sieri nozīmē dažādas sieru šķirnes, gaļas — vērša, jēra, teļa un cūkas gaļas.

4. Metālu nosaukumi. Piemēram: zelts, sudrabs, dzelzs, tērauds, varš.

5. Dažu slimību nosaukumi. Piemēram: klepus, tuberkuloze, gripa, influenza.

6. Lietvārdi ar izskaņu -šana. Piemēram: ņemšana, došana, dziedāšana, dejošana, skriešana.

7. Daudzi svešvārdi (internacionāli vārdi). Piemēram: egoisms, nervozitāte, fantazija, bravūra, šahs.

Daudzskaitlinieki mēdz būt:

1. Daži vietu vārdi (īpašvārdi). Piemēram: Alpi, Urāli, Zilie kalni, Čēsis, Talsi, Helsinki.

2. Daudzu līdzīgu priekšmetu nosaukumi. Piemēram: kvieši, rudzi, milti, putekļi, dubļi, dūmi, plūdi, siekalas, salāti, ļaudis, vecāki (t.i., tēvs un māte).

3. Daudzu riku nosaukumi. Piemēram: svāri, šķiltavas, lamatas, šķēres (grieznes), rati, durvis, ērģeles, dzirnavas, kamanas, ragavas.

4. Svētku un svinību nosaukumi. Piemēram: Ziemsvētki, Vasarsvētki, Lieldienas, Jāņi, svinības, kristības, kāzas, bēres, brokastis, vakariņas.

5. Dažu drēbju gabalu nosaukumi. Piemēram: bikses, svārki, brunči.

6. Dažu slimību nosaukumi. Piemēram: iesnas, masalas, bakas, izsitumi.

7. Dažu domu priekšmetu vai jūtu apzīmējumi. Piemēram: blēņas, briesmas, šausmas, meli, beigas, jūtas, bailes, dusmas, skumjas, bēdas, ilgas, šaubas.

8. Debess puses. Piemēram: dienvidi, ziemeļi, austrumi, rietumi, ziemeļaustrumi.

9. Dažas ķermeņa daļas. Piemēram: uzacis, ūsas, krēpes, smaganas, smadzenes, plaušas, aknas.

LIETVĀRDU UN KĀDEŅU PAREIZRAKSTĪBA

Gari patskaņi lietvārdū un kādeņū galotnēs

L o k ā t ī v ā

Uz kādu jautājumu atbild lietvārdi un kādeņi lokatīvā?

Nosauc dažus lietvārdus un kādeņus vienskaitļa un daudzskaitļa lokatīvā!

Kāds patskanis šo vārdu galotnēs?

Lokatīvs — kur?

Vienskaitlis

augstā kalnā
aukstā vējā
vecā tornī
trokšņainā tirgū
cietā akmenī

Daudzskaitlis

augstos kalnos
aukstos vējos
vecos torpos
trokšņainos tirgos
cietos akmeņos

jaunā mājā
straujā upē
lielā teltī

jaunās mājās
straujās upēs
lielās teltīs

Lokātivā kā vienskaitli, tā daudzskaitli pēdējais **pat-**
skanis vienmēr **gaŗš**, tādēļ rakstot uz tā jāliek **gaŗu-**
zīme.

Vīriešu dzimtes daudzskaitļa lokatīvā **vīsi** vārdi beidzas ar
-os. Uz o latviešu valodā **garumzīmi** neliek, jo **o (ua)** ir divskanis.

123. **uzdevums**: Uzraksti vienskaitļa un daudzskaitļa **lokā-**
tīvā sekojošos vārdus!

zila jūra
plata iela
zaļa egle
liela klase

vecā pils
tumša nakts
spoža uguns
vēls vakars

auksts vējš
drūms rudens
dziļš ūdens
agrs rīts

Paraugs:

Nōminātīvs — kas?

Lokātīvs — kur?

zila jūra

zilā jūrā — zilās jūrās

124. **uzdevums**: Noraksti teikumus, pārveidojot vārdus, kas
iekavās, lokatīvā!

(a) Lokātīvs norāda vietu. Paraugs: Arājs **ar** kalniņā, avots **tek**
lejņā.

Arājs **ar** (kalniņš), avots **tek** (lejņa). Strauta (mala) **ganīdama**,
(strauts) **metu** vainadziņu. Varavīksne (debesis), to **nevar** salocīt. Tur
(burvīga gaissma) **viss** zaigo un laistās. Ar laiviņu **ielaidos** irbes šaut
(jūriņā).

(b) Dažreiz lokātīvs izsaka **vīrzīšanos** uz kādu vietu (kurp?):

(Mājas) **braucu**, (mājas) **braucu**, kas gan mani (mājas) **gaida**? Pūt,
vējiņ, **dzen** laiviņu, **aizdzen** mani (Kurzeme)! Ar **gailīti** (Rīga) **braucu**,
trīs **zirniši** (vezums). Div' **dūjiņas** (gaiss) **skrēja**, div' **bāliņi** (kaŗš) **jāja**.
Es **uzkāpu** (kalniņš), **pašā** kalna (galiņš).

(c) Izteicieni **iet ogās, sēnēs, pusdienā, vakariņās** — nozīmē **iet tur, kur aug ogas, sēnes, kur ēd pusdienu, vakariņas**; t. i. (tas ir), **iet ogas vai sēnes lasīt, iet pusdienu vai vakariņas ēst**.

Uz lielo mežu mēs ejam (ogas) un (sēnes). Bērni, nāciet (brokastis)!
Lūdzu, (pusdiena)! Iesim (vakariņas)!

(d) Dažreiz lokātīvs norāda **darbības rezultātu**:

Lauma satina dziju (kamols). Ilga savija puķes (vainags). Strādnieki sakrāva sienu (kaudze). Zēni sagrāba lapas (guba). Bērni saskrēja visi vienā (pulciņš).

(e) Dažreiz lokātīvs norāda darbības **laiku** (kad?):

(Diena) ļaudis strādā, (nakts) guļ. (Vasara) mēs bieži braucam uz jūru. (Pavasaris) kūst sniegs. (Rudens) kokiem lapas dzeltē un birst. (Ziema) ezers aizsalst.

125. **uzdevums** analīzei: Arājs aļ kalniņā, avots tek lejiņā.

Datīvā un instrumentālī

Uz kādiem jautājumiem atbild lietvārdi un kādeņi datīvā un instrumentālī?

Nosauc sieviešu dzimtes lietvārdus kopā ar kādeņiem daudzskaitļa datīvā un instrumentālī!

Kāds patskanis šo vārdu galotnēs?

<u>Nōminātīvs — kas?</u>	<u>Datīvs — kam?</u>	<u>Instrumentālis — ar ko?</u>
jaunas grāmatas	jaunām grāmatām	ar jaunām grāmatām
skaistas puķes	skaistām puķēm	ar skaistām puķēm
jaunas teltis	jaunām teltīm	ar jaunām teltīm

Visiem sieviešu dzimtes lietvārdiem un kādeņiem daudzskaitļa datīvā un instrumentālī pēdējais patskanis vienmēr g a ģ š (galotnes -ām, -ēm, -īm).

126. **uzdevums**: Uzraksti daudzskaitļa datīvā un instrumentālī sekojošos vārdus!

silta diena	sārta roze	gaiša uguns
zaļa lapa	spoža spuldze	stāva klints
miļa māsa	čakla strādniece	liela zivs
klība kāja	melna cepure	brūna govys

127. u z d e v u m s: Noraksti teikumus un liec vārdus, kas iekavās, pēc vajadzības datīvā vai instrumentāli!

Tēvs pārnāca no bibliotēkas ar (jaunas grāmatas). Jānos pušķojam istabas ar (baltas puķes), ar (zaļas lapas). Tā dzīvot (meitiņas) kā (baltas aitiņas). Ziemassvētki sabraukuši (rakstītas kamanas). Ūpe tek garām (augstas klintis). Neej slapjā zālē ar (jaunas kurpes)! Mēs braucām pa (platas ielas).

Sieviešu dzimtes lietvārdu galotnes vienskaitļa datīvā

Nosauc un uzraksti sieviešu dzimtes lietvārdus vienskaitļa nōminātīvā ar galotni -a, ar galotni -e un ar galotni -s!

Uzraksti tos pašus vārdus vienskaitļa d a t ī v ā!

N. kas?	mās-a	egl-e	ziv-s
D. kam?	mās-ai	egl-ei	ziv-ij

128. u z d e v u m s: Uzraksti vienskaitļa nōminātīvā un datīvā sekojošos vārdus!

dziesma	meitene	telts
pasaka	svece	govs
burtnīca	virtuve	valsts
kāja	priede	acs

Paraugs:

Nōminātīvs — kas?

dziesma

Datīvs — kam?

dziesmai

129. u z d e v u m s: Noraksti teikumus, liekot vārdus, kas iekavās, datīvā!

Šai (puķe) jauka smarža. (Svece) vidū ir dakts jeb deglis. (Pelēka pele) ir gara aste. (Meitene) ir jaunas drēbes. Mākonis aizgāja (saule) priekšā. Manai (slēpe) nolūza gals. Ļaunajai (burve) nebija neviena palīga.

Mēs braucam garām (stāva klints). Šovakar ir mēģinājums koŗa pirmajai (balss). Vai jaunajai (vēsts) var ticēt? Vecajai (pils) ir augsts tornis. Lielajai (zivs) ir asas spuras. Govju (kūts) ir platas durvis.

Mikstinātie līdzskani lietvārdu locījumos

Viriešu dzimtes -is un -ns vārdos

Atkārt o -is vārdu locīšanu! Kuŗos locījumos šiem vārdiem m i k s t i n a līdzskani galotnes priekšā?

Viriešu dzimtes lietvārdos ar nōminātīva galotni -is m i k s t i n a līdzskani galotnes priekšā v i e n s k a i t ļ a ģ e n i t ī v ā un v i s o s d a u d z s k a i t ļ a locījumos.

I z ņ ē m u m s ir vārds v i e s i s: vienskaitļa ģenitīvs — kā? viesā, daudzskaitļa nōminātīvs — kas? viesi.

U z r a k s t i vārdu v i e s i s visos locījumos!

Kuŗos viriešu dzimtes lietvārdos mikstina līdzskani galotnes priekšā tāpat kā -is vārdos, izņemot vienskaitļa ģenitīvu? Nosauc v i s u s -ns vārdus! A t k ā r t o šo vārdu locīšanu!

Viriešu dzimtes -ns vārdos, kam ir ī p a t n ē j a locīšana, m i k s t i n a līdzskani galotnes priekšā v i s o s d a u d z s k a i t ļ a locījumos.

130. u z d e v u m s: Uzraksti vienskaitļa ģenitīvā sekojošos vārdus!

brālis	skapis	latvietis	akmens
Kārlis	zemkopis	vācietis	rudēns
Pēteris	cirvis	brālītis	zibens
nēģeris	burvis	ezītis	ūdens
pavasaris	lācis	nazis	asmens
zirnis	vecis	matrozis	mēness
spainis	puisis	briedis	
gulbis	mēnesis	grāmatvedis	
kurmis	viesis	dadzis	

Paraugs:

Nominatīvs — kas?

brālis
Kārlis

Ģenitīvs — kā?

brāļa
Kārļa

131. u z d e v u m s: Uzraksti visos daudzskaitļa locījumos sekojošos vārdus!

- (a) gailis, urbis, brīdis, akmens
- (b) ērglis, šķīvis, puisītis, rudens
- (c) varonis, mēnesis, cirvis, zibens
- (d) nēģeris, latvietis, milzis, asmens

132. u z d e v u m s: Uzraksti vienskaitļa nōminatīvā un ģenitīvā visus mēnešu nosaukumus!

Paraugs:

Nominatīvs — kas?

janvāris

Ģenitīvs — kā?

janvāra

Sieviešu dzimtes -e un -s vārdos

A t k ā r t o sieviešu dzimtes -e un -s vārdu locīšanu! Kuŗos locījumos šiem vārdiem mīkstina līdzskani galotnes priekšā?

Sieviešu dzimtes lietvārdos ar nōminatīva galotni -e un -s m ī k s t ī n a līdzskani galotnes priekšā d a u d z s k a i t ļ a ģ e n i t ī v ā.

Piemēram:

Vienskaitlis

Nominatīvs — kas ?

vēstule
makšķere
zvaigzne
govs
sirds
klints

Daudzskaitlis

Nominatīvs — kas?

vēstules
makšķeres
zvaigznes
govis
sirdis
klintīs

Ģenitīvs — kā?

vēstuļu
makšķeŗu
zvaigžņu
govju
siržu
klinšu

I z ņ ē m u m i ir atsevišķi vārdi, kuŗos līdzskani n e m i k s t i - n a; piemēram: a c s — a c u, a u s s — a u s u, d ē b e s s — d ē b e s u, k a s t e — k a s t u, kā arī svešvārdi: k a s e — k a s u, p a s e — p a s u, f l o t e — f l o t u, g ā z e — g ā z u (bet: l i e t u s g ā z e — g ā z u).

I e v ē r o: Visi līdzskaņu m i k s t i n ā j u m i pilnīgi s a - s k a n a r l i e t o š a n u l i d z ī g o s v ā r d o s, kas runājot ir viegli izmanāma. Piemēram: Vārdā m a k š ķ e r e un vārdā k u r p e ģ u n p j l i e t o t u r p a t, k u r l v ā r d ā v ē s t u l e (ģenitīvs — kā? v ē s t u l u, m a k š ķ e r u, k u r p j u).

Nosauca citus piemērus ar vīriešu dzimtes -is un sieviešu dzimtes -e un -s vārdiem!

133. u z d e v u m s: Uzraksti daudzskaitļa nōminātīvā un ģenitīvā sekojošos vārdus!

mēle	niere	taure	cepure
dūre	mele	lelle	kaste
celtne	zeme	zvaigzne	bize
aste	dobe	bedre	sardze
upe	kasiere	pase	makšķere
drēbe	vecene	klase	pārbrauktuve

Paraugs:

<u>Vienskaitlis</u>	<u>Daudzskaitlis</u>	
<u>Nōminātīvs — kas?</u>	<u>Nōminātīvs — kas?</u>	<u>Ģenitīvs — kā?</u>
mēle	mēles	mēļu
dūre	dūres	dūru

134. u z d e v u m s: Uzraksti daudzskaitļa nōminātīvā un ģenitīvā sekojošos vārdus!

pils	smilts	uguns
zivs	cilts	birzs
nakts	sirds	nots
izkopts	zoss	asins
acs	govs	telts
auss	balss	kārts

Paraugs:

<u>Vienskaitlis</u>	<u>Daudzskaitlis</u>	
<u>Nōminātīvs — kas?</u>	<u>Nōminātīvs — kas?</u>	<u>Ģenitīvs — kā?</u>
pils zivs	pilis zivis	piļu zivju

135. u z d e v u m s: Noraksti teikumus! Iekavās esošos vārdus raksti daudzskaitļa ģenitīvā!

Jaunāko (klases) skolēni dzied. Mūsu ceļā bija daudz (pārbrauktuvēs). Nopirksim limonādi (slāpes) dzesēšanai. Man nav nekādu (sāpes). Es nopirku jaunus (makšķeres) āķus. Korim šovakar atsevišķu (balsis) mēģinājums. Mīkstās (zosis) spalvas sauc par dūnām. Jauno (celtnes) jumti mirdz saulē. Izej vakarā laukā un papriecājies par (zvaigznes) mirdzumu! Vai tev (acis) nav pierē, ka neredzi, kur skrien! Meitenītei (ausis) galiņi bija nosarkuši aiz prieka par jaunajiem auskariem.

Paraugs: Jaunāko klašu skolēni dzied. Mūsu ceļā bija daudz pārbrauktuvju.

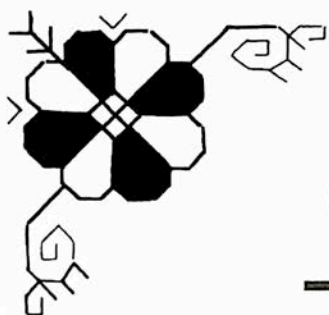
136. u z d e v u m s: Noraksti **Makšķernieks**! Svītriņu vietā raksti r vai r'!

Makšķernieks

Pēteris ir liels makšķernieks. Visu janvā—a, februā—a un ma—ta mēnesi viņš gaida pavasa—i. No rītiem, braukdams tramvajā uz skolu, viņš arvien apskata Daugavu. Dažreiz viņš tā nogrimis Daugavas pētīšanā, ka kasie—ei vairākas reizes jāprasa nauda biletei. Dažreiz viņš aizmirst, pie ku—a ielas stū—a tam jāizkāpj, un dabū upes dēļ kādu gabalu iet kājām atpakaļ.

Visgrūtāk Pēte—im klājas, kad pavasa—a saule izkausē ledus Daugavā. Bieži viņš tad vaka—os cilā savu makšķe—es kātu. Bet tētis neļauj iet uz upi, kamēr skolas laiks nav beidzies. Pēte—im vēl jāgaida. Pēc mācību beigām viņam pirmais ceļš ir ar makšķe—i uz upi. Tur viņš bez cepu—es sēž caurām dienām. Dažreiz viņam laimējas noķert daudz asa—u. Bez asa—iem Pēte—a lomā dažreiz ir arī kāda lielāka zivs.

Pie upes Pēte—im paiet visa vasa—a. Septemb—a sākumā atkal jāsāk domāt par skolu.

Ceturtā nodaļa

ATKĀRTOJUMS

1. Uz kādiem jautājumiem atbild lietvārdi un kādeņi?
2. Nosauc pēc kārtas visus locījumus un jautājumus!
3. Kuŗos locījumos pēdējais patskanis vienmēr garš?
4. Iedomā dažus vīriešu un dažus sieviešu dzimtes lietvārdus un kādeņus! Nosauc tos vienskaitļa un daudzskaitļa lokātvā! Uzraksti tos!
5. Nosauc dažus sieviešu dzimtes lietvārdus un kādeņus vienskaitļa datīvā (lietvārdu vienskaitļa nōminātīva galotnes -a, -e, -s)! Uzraksti tos vienskaitlī un daudzskaitlī!
6. Nosauc dažus lietvārdus, kas vienskaitļa nōminātīvā beidzas ar -ris! Kuŗos locījumos mīkstina r šajos vārdos? Uzraksti vienu no šiem vārdiem visos locījumos! Nosauc citus -is vārdus vienskaitļa un daudzskaitļa nōminātīvā! Uzraksti tos!
7. Nosauc dažus lietvārdus, kas vienskaitļa nōminātīvā beidzas ar -re! Kuŗā locījumā mīkstina r šajos vārdos? Uzraksti dažus no tiem daudzskaitļa ģenitīvā! Nosauc citus -e vārdus daudzskaitļa nōminātīvā un ģenitīvā! Uzraksti tos!
8. Kā šaubu gadījumā zināt, kas jāraksta, r vai ņ?
9. Iedomā dažus sieviešu dzimtes lietvārdus, kas vienskaitļa nōminātīvā beidzas ar -s! Kuŗā locījumā šiem vārdiem jā mīkstina līdzskanis galotnes priekšā? Uzraksti tos vienskaitļa nōminātīvā un daudzskaitļa nōminātīvā un ģenitīvā! Kuŗos vārdos līdzskani galotnes priekšā nemīkstina?

137. uzdevums: Noraksti Kā kokiem izgāja! Aiz lietvārdiem iekavās raksti jautājumu, skaitli un locījumu!

Paraugs: Visu cauru vasaru (ko? vienskaitļa akuzatīvs) kokiem (kam? daudzskaitļa datīvs) vajadzēja apmierināties ar vienu pašu uzvalku (ar ko? vienskaitļa instrumentālis).

Kā kokiem izgāja

Visu cauru vasaru kokiem vajadzēja apmierināties ar vienu pašu uzvalku. Beidzot tas bija tiem galīgi apnicis.

„Mīlā vasara,” koki lūdzās, „dod mums skaistākus uzvalkus!”

„Man nav skaistāku,” vasara atteica.

Tad koki griezās pie rudens:

„Mīlais ruden, dod mums raibus svētku uzvalkus!”

„Labi,” rudens atteica, „došu!”

Un rudens ķērās pie darba.

Viens divi — jaunie uzvalki bija gatavi. Tie bija ļoti grezni: sarkani, dzelteni, brūni, rūsgani. Kad saule tos apspīdēja, tie izskatījās, it kā būtu samta, zīda un zelta.

Viss mežs nu laistīties laistījās, un kokiem bija liels prieks.

(Tautas pasaka)

138. u z d e v u m s analizei: Mīlais ruden, dod mums raibus svētku uzvalkus!

TEIKUMU MĀCĪBA (SINTAKSE)

Teikuma priekšmets un izteicējs (subjekts un predikāts)

Roze zied. Bērzs aug. Strazds lido. Es dziedu.

Roze is skaista. Bērzs ir kupls. Strazds is melns. Tu esi čakls.

Roze ir puķe. Bērzs is koks. Strazds ir putns. Viņš ir skolēns.

K a s zied? K a s aug? K a s lido? K a s dzied?

To teikuma locekli, kas atbild uz jautājumur k a s? sauc par teikuma priekšmetu (s u b j e k t u).

Iepriekšējos teikumos teikuma priekšmeti ir roze, bērzs, strazds, es, tu, viņš.

K o d a r a r o z e ? R o z e z i e d.
 K ā d a i r r o z e ? R o z e i r s k a i s t a.
 K a s i r r o z e ? R o z e i r p u ķ e.

Teikuma locekļi zied, ir skaista, ir puke — ir izteicēji (predikāti).

I z t e i c ē j s (p r e d i k ā t s) izsaka par teikuma priekšmetu (1) ko tas dara, (2) kāds tas ir, (3) kas tas ir.

Par teikuma priekšmetu visbiežāk mēdz būt lietvārdi (roze, bērzs, strazds) vai vietniekvārdi (es, tu, viņš).

Par izteicēju var būt darbības vārdi (zied, aug, lido, dzied), kādeņi (skaista, kupls, melns, čakls), lietvārdi (puķe, koks, skolēns, putns).

Teikumos Roze ir skaista un Roze ir puķe bez teikuma priekšmeta un izteicēja vēl ir vārdiņš ir. To sauc par saitiņu. Saitiņa pieder pie izteicēja.

Salīdzini izteicējus teikumos, kuŗos ir saitiņa, ar tiem, kuŗos saitiņas nav! Kādos teikumos lieto saitiņu?

S a i t i ņ u lieto, kad izteicējs ir kādenis vai lietvārds.

A t k ā r t o palīgdarbības vārdu būt (34. lp.)!

Par saitiņu parasti ir palīgdarbības vārds būt visās personās un laikos.

Piemēram:

Es esmu godīga.
 Tu esi gudrs.
 Valdis ir skolnieks.

Mēs bijām godīgas.
 Jūs nebijāt slinki.
 Alvis bija strādnieks.

Aina būs godīga.
Vija nebūs slinka.

Jūs būsīt dziedātāji.
Es būšu skolniece.

139. uzdevums: Pieraksti teikuma priekšmetiem izteicējus!

Ko dara: brālis, māsa, suns, kaķis, putns, vējš, saule, lietus?
Kāds (kāda) ir: vējš, zāle, puķe, saule, suns, kaķis, kalns, upe?
Kas ir: Juris, Maija, ozols, vārna, lapsa, suns, līdaka, vijolīte?

Paraugs:

Brālis raksta.
Zāle ir zaļa.
Juris ir puika.

Vienkāršs nepaplašināts teikums un paplašināts teikums

Teikuma priekšmetu un izteicēju sauc par teikuma virslocekļiem. Bez tiem teikums nav pilnīgs.
Vienkāršā nepaplašinātā teikumā ir tikai teikuma virslocekļi.

Piemēram: Saule spīd. Meitene mācās. Diena ir silta. Priede ir koks.

Vienkāršā paplašinātā teikumā bez virslocekļiem ir vēl citi teikuma locekļi.

Piemēram: Saule šodien spīd spoži. Mazā meitene čakli mācās dzejoli. Šī diena ir patīkami silta. Priede ir skuju koks.

140. uzdevums: No gabaliņa Ziemā izraksti atsevišķi visus nepaplašinātos teikumus un visus paplašinātos teikumus!

Ziemā

Krita sniegs. Lielām pārslām tas strauji laidās uz zemi. Īsā brīdī visiem stabiem bija baltas cepures galvā. Visi koku zari kļuva balti. Visa zeme pārklājās kā ar baltu, mīkstu, pūkainu segu. Tad piepeši sniegs mitējās snigt. Mākoņi pavērās. Tie bija sārti. Norima vējš. Saule norietēja.

Teikumu paplašināšana

Mācīsimies vienkāršus nepaplašinātus teikumus paplašināt! Ņemsim nepaplašinātu teikumu Brālis grib! Mēģināsim tuvāk apzīmēt lietvārdu b r ā l i s un papildināt darbības vārdu g r i b!

Brālis	grib		
mans vecākais	rit	steidzīgi	nopirkt
	dāvināšanai grāmatas grāmatveikalā		
	divas vērtīgas lielajā		

Teikuma priekšmetam (Brālis) pievienoti divi vārdi, izteicējam (grib) deviņi vārdi. Tie visi ir teikuma locekļi. Sakārtosim tos teikumā!

Mans vecākais brālis rit steidzīgi grib nopirkt lielajā grāmatveikalā divas vērtīgas grāmatas dāvināšanai.

Katrs teikuma loceklis atbild uz savu jautājumu.

Kā brālis grib nopirkt grāmatas? Mans brālis.
 Kuŗš no maniēm brāļiem? Vecākais brālis.
 Ko brālis grib darīt? Grib nopirkt.
 Kad grib nopirkt? Rit.
 Kā (kādā veidā) grib nopirkt? Steidzīgi.
 Kur nopirkt? Grāmatveikalā.
 Kuŗā grāmatveikalā? Lielajā grāmatveikalā.
 Ko grib nopirkt? Grāmatas.
 Cik grāmatu? Divas grāmatas.
 Kādas grāmatas? Vērtīgas grāmatas.
 Kādam nolūkam? Dāvināšanai.

Teikuma locekli, kas tuvāk apzīmē kādu lietvārdu, sauc par apzīmētāju (atribūtu).

Apzīmētājs atbild uz jautājumiem: kāds? kāda?
 kuŗš? kuŗa? cik? kā?

Teikuma priekšmetam **brālis** ir divi apzīmētāji:

Kā brālis? **Mans** (vietniekvārds).

Kurš brālis? **Vecākais** (kādenis).

Arī lietvārdiem **grāmatveikalā** un **grāmatas** ir savi apzīmētāji:

Kurā grāmatveikalā? **Lielajā** (kādenis).

Cik grāmatu? **Divas** (skaitlenis).

Kādas grāmatas? **Vērtīgas** (kādenis).

Teikuma locekli, kas **papildina darbības vārdu**, sauc par **papildinātāju (objektu)**.

Papildinātājs atbild uz jautājumiem: **kā? kam? ko? ar ko? par ko? no kā? ko darīt?**

Ko brālis grib **darīt**? Grib **nopirkt** (darbības vārds).

Ko nopirkt? **Grāmatas** (lietvārds).

Citi teikuma locekļi, kas saistās ar **darbības vārdu**, ir **laika, vietas, veida, cēloņa vai nolūka apstākļi (adverbi)**.

Laika apstākļi atbild uz jautājumiem **kad? cik ilgi? no kuŗa laika? līdz kuŗam laikam?**

Vietas apstākļi atbild uz jautājumiem **kur? kurp? no kurienes? uz kurieni?**

Darbības veida apstākļi atbild uz jautājumiem **kā (kādā veidā)? kādā kārtā? cik? cik lielā mērā?**

Cēloņa apstākļi atbild uz jautājumiem **kādēļ? kāpēc?**

Nolūka apstākļi atbild uz jautājumiem **kādam nolūkam? kādā nolūkā? pēc kā?**

Kad brālis grib nopirkt grāmatas? **Rīt** (laika apstāklenis).

Kā (kādā veidā) grib nopirkt? **Steidzīgi** (veida apstāklenis).

Kur nopirkt? **Grāmatveikalā** (lietvārds lokatīvā).

Kādam nolūkam? **Dāvināšanai** (lietvārds datīvā).

141. u z d e v u m s: Paplašini sekojošos teikumus, pievienojot lietvārdiem a p z ī m ē t ā j u s, p a p ī l d i n o t darbības vārdus un norādot darbības v i e t u, l a i k u vai v e i d u!

Māsa pārnesa. Tēvs nopirka. Meitene saplēsa. Skolēni rakstīja. Māte aizgāja. Kaķis noķēra. Jēkabs uzrakstīja. Valija aizbrauca.

142. u z d e v u m s analīzei: Un rudens ķērās pie darba.

Pārskats par teikuma locekļiem

<u>Teikuma locekļi</u>	<u>Raksturojums</u>	<u>Jautājumi</u>	<u>Piemēri</u>
<u>Virslopekļi</u>			
teikuma priekšmets	ir darītājs vai kādas īpašības nesējs	kas?	Suns rej. Kaķis ir melns. Ozols ir koks.
izteicējs	izteic, ko teikuma priekšmets dara, kāds tas ir vai kas tas ir	ko dara? kāds ir? kas ir?	Suns rej. Suns ir melns. Suns ir dzīvnieks.
<u>Paliglocekļi</u>			
apzīmētājs	tuvāk apzīmē lietvārdu	kāds? kāda? kuŗš? kuŗa? cik? kā?	Tumšs mākonis aizsedz sauli. Es sēžu pirmajā solā. Divi zēni raksta. Meitenes priekšauts ir netīrs.
papildinātājs	papildina darbības vārdu	kā? kam? ko? ar ko? par ko? no kā? ko darīt?	Man nav cimdu. Tēvs iedeva dēlam naudu. Es runāju ar tevi par skolu. Mēbeles taisa no koka. Es mācos rakstīt.

vietas apstākļi	rāda darbības vietu	kur? kurp? no kurienes? uz kurieni?	Mēs dzīvojam pilsētā. Viņi pārnāca no meža. Brauksim uz jūrmalu!
laika apstākļi	rāda darbības laiku	kad? cik ilgi? no kuŗa laika? līdz kuŗam laikam?	Vasarā zied puķes. Strādāsim visu dienu! Lietus līst jau no vakardienas. Gulēsim līdz brokastīm.
darbības veida apstākļi	rāda, kā darbība notiek vai īpašības mēru	kā? (kādā veidā?) cik?	Lēni lēni bērzīņš auga. Lidmašīna ceļas ļoti augstu.
cēloņa apstākļi	rāda darbības cēloni	kāpēc? kādēļ? no kā?	Bērns raud aiz bailēm. Slimības dēļ man bija jāpaliek mājā. Viņš ir novārdzis no slimības.
nolūka apstākļi	rāda darbības nolūku	kādā nolūkā? pēc kā?	Mēs ejam skolā mācīties. Māte aizgāja uz veikalu pēc produktiem.

143. u z d e v u m s: Uzraksti piecus vienkāršus nepaplašinātus un piecus paplašinātus teikumus!

144. u z d e v u m s analīzei: Melderis staigāja un skaitīja riekstu maisus un mandeļu maisus.

Teikumi ar vienlīdzīgiem locekļiem

Vienā teikumā var būt v a i r ā k i teikuma priekšmeti ar k o p ē-
j u izteicēju.

Piemēram: Āboli un bumbieji ir augļi. Juris, Jānis, Pēteris un Valdis aizbrauca uz nometni.

Teic citus teikumus ar vairākiem teikuma priekšmetiem!

Vienā teikumā var būt vairāki izteicēji ar kopēju teikuma priekšmetu.

Piemēram: Meitene šorīt agri piecēlās, nomazgājās, apģērbās, paēda brokastis un aizgāja uz skolu.

Ievēro, ka izteicēji piecēlās, nomazgājās utt. visi atbild uz vienu un to pašu jautājumu: ko darīja meitene? Tie visi ir darbības vārdi un visi attiecas uz vienu vārdu teikumā — meitene.

Teic teikumus ar vairākiem izteicējiem!

Vienā teikumā var būt arī vairāki apzīmētāji, papildinātāji vai apstākļi.

Apskatīsim un salīdzināsim divus teikumus, kušos ir vairāki apzīmētāji!

1. Maza meitene sava tēva dārzā saplūca skaistas puķes.
2. Meitene dārzā saplūca lielas, baltas, skaistas, smaržīgas puķes.

Katrā teikumā ir četri apzīmētāji!

Pirmajā teikumā katrs apzīmētājs apzīmē citu vārdu.

Maza — apzīmē meiteni — kāda meitene? (kādenis)
 sava — apzīmē tēvu — kura tēva dārzā? (vietniekvārds)
 tēva — apzīmē dārzu — kā dārzā? (lietvārds)
 skaistas — apzīmē puķes — kādas puķes? (kādenis)

Bez tam šie apzīmētāji atbild uz trīs dažādiem jautājumiem un ir trīs dažādas vārdu šķiras.

Otrajā teikumā visi četri apzīmētāji attiecas uz vienu vārdu — puķes, tie visi ir vienas vārdu šķiras (kādeni) un visi atbild uz vienu jautājumu — kādas puķes? Šie apzīmētāji ir vienlīdzīgi.

Vienlīdzīgus apzīmētājus vienu no otra atdala ar komatu.

Teic teikumus ar vienlīdzīgiem apzīmētājiem! Uzraksti dažus no tiem! Mācies vajadzīgās vietās likt kommatas!

Teikumā var būt arī vairāki papildinātāji.

1. Par nopelnīto naudu māte meitenei nopirka mēteli.
2. Māte nopirka mēteli, cepuri un cimdus.

Salīdzini šos teikumus! Uz kādiem jautājumiem atbild papildinātāji pirmajā teikumā? Uz kādiem otrajā teikumā? Kurā teikumā papildinātāji ir vienlīdzīgi? Kādēļ tos var saukt par viehlīdzīgiem?

Teic teikumus ar vienlīdzīgiem papildinātājiem, kas atbild uz jautājumiem: ko? ar ko? kam? ko darīt? Uzraksti dažus no tiem! Neaizmirsti vajadzīgās vietās likt kommatas!

Teikumā var būt vairāki apstākļi.

1. Vienlīdzīgi laika apstākļi: Pirmdienās, otrdienās, trešdienās, ceturtdienās un piektdienās mēs ejam skolā.
2. Vienlīdzīgi vietas apstākļi: Zivis dzīvo jūrās, ezeros un upēs.
3. Vienlīdzīgi darbības veida apstākļi: Lēni, lēni, klusi, klusi mežā nakts ir ienākusi.

Uzrādi iepriekšējos teikumos vienlīdzīgos apstākļus! Teic citus teikumus ar vienlīdzīgiem apstākļiem! Uzraksti dažus no tiem! Neaizmirsti kommatas!

Vienlīdzīgi teikuma locekļi atbild uz vienu un to pašu jautājumu, pieder pie vienas vārdu šķiras un attiecas teikumā uz vienu un to pašu vārdu.

Vienlīdzīgos teikuma locekļus atdala vienu no otra ar kommatu.

Saikli un, vai aizstāj kommatu.

Ar saikļiem un, vai parasti savieno divus pēdējos vienlīdzīgos teikuma locekļus.

Piemēram: Mēs nopirkām ābolus, bumbierus, ķiršus un plūmes. Vasaru es peldos upē, ezerā vai jūrā.

145. u z d e v u m s: Noraksti teikumus un liec vajadzīgos kommatu!

Tēvs māte un brālis ir aizbraukuši. Bērni mežā lasīja sēnes ogas un riekstus. Latvijas mežos aug priedes egles apses bērzi ozoli. Krustmāte iedeva Uldim četrus lielus skaistus mīkstus garšīgus ābolus. Pavasaros lauki pārklājas ar maigu mīkstu sulotu zaļumu. Visas maļas pilnas svaiguma smaržu un krāsu. Pēc lietis gaiss bija tīrs dzidrs un silts. Sniega vīram vēl trūka roku acu deguna mutes un pīpes. Skolotājs iedeva grāmatas Veltai Dainai Jēkabam un Pēterim. Skolā bērni lasa raksta mācās dzied un rotaļājas. Vasaras brīvlaiku mēs parasti pavadām jūrmalā ezermalā upmalā vai kalnos. Mīļi spoži un silti saule mirdz pie augstajām skaidrajām zilajām debesīm.

146. u z d e v u m s analīzei: Bērni mežā lasīja sēnes, ogas un riekstus.

Pielikums

Latviešu valodā, it īpaši tautasdziesmās, bieži sastopami divi lietvārdi blakus. Viens no tiem paskaidro otru vai izceļ kādu tā raksturīgu īpašību. To sauc par pielikumu.

Cīrulītis, mazputniņš,
Augstu skrēja dziedādams.

Daugaviņa, melnacīte,
Melnā tek vakarā.

Žagatiņa, garastīte,
Tā istabas slaucītāja.

Adatiņa, maza sieva,
Liela darba darītāja.

(Tautasdziesmas)

Kurš vārds kurā paskaidro augšējos teikumos? Salīdzini šo vārdu dzimti, skaitli un locījumu!

Par pielikumu sauc parasti ar lietvārdu izteiktu apzīmējumu, kas stāv aiz apzīmējamā lietvārda un sevišķi izceļ kādu šī lietvārda raksturīgu īpašību.

Pielikums saskan ar apzīmējamo lietvārdu dzimtē, skaitlī un locījumā.

Pielikumu no pārējiem teikuma locekļiem abās pusēs atdala ar kommatu.

Viesturs, mans vecākais brālis, aizbrauca uz Ameriku. Lapsa, lielā gudriniece, aizlavijās vilkam priekšā.

Pielikumam var būt savi apzīmētāji, kas kopā ar pielikumu jāatdala ar kommatiem.

Rīga, Latvijas galvaspilsēta, atrodas pie Daugavas. Latvijas galvaspilsēta Rīga atrodas pie Daugavas.

Salīdzini, kā likti kommati šais divos teikumos!

Ja pielikums nostājas apzīmējamā vārda priekšā, tad to ar kommatiem neatdala.

Mēs, bērni, gribam palīdzēt lielajiem. Jūs, eiropieši, nepazīstat Austrāliju.

Pielikums var saistīties arī ar vietniekvārdiem. Arī tad tas jāatdala ar kommatiem.

147. uzdevums: Noraksti teikumus, pasvītā pielikumus un liec vajadzīgos kommatu!

Lakstīgala mazputniņš dižus mežus trīcināja. Uguntiņa dzirkstelīte dižus mežus dedzināja. Adatiņa maza sieva liela darba darītāja. Cielaviņa gudra sieva gudri bērnus audzināja. Lapsa viltņiece gribēja nokost vārnu gudrinieci.

Gauja Vidzemes lielākā upe ir ļoti likumaina. Vidzemes lielākā upe Gauja ir ļoti likumaina.

Rūdolfs Blaumanis mūsu lielais rakstnieks ir dzimis 1863. gadā. Mūsu lielais rakstnieks Rūdolfs Blaumanis ir rakstījis dzejoļus, lugas un noveles.

Maija mana jaunākā māsa ir liela dziedātāja. Mana vecākā māsa Vija labprāt strādā dārzā.

Mans brālis Jānis ir dūšīgs strādnieks. Pēteris mans vecākais brālis nav tik čakls.

Es rotaļājos ar Minku mūsu kaķi. Minka baidās no mūsu suņa Krikša.

Mēs skolnieki svētdien brauksim ekskursijā. Jūs bērni paliksiet mājā.

148. u z d e v u m s analīzei: Adatiņa, maza sieva, liela darba darītāja.

Uzruna

Taisi, tēvs, oša laivu,
Aud, māmiņ, zēģelīti!
Brauc, bāliņ, laimes vest
No svešām zemītēm!

Ai zaļā lidaciņa,
Nāc ar mani rotāties!
Tu dziļā jūriņā,
Es ozola laiviņā.

Kam, māsiņ, tu rakstīji
Savas baltas villainītes?
Tas, brālīt, mans godiņš,
Ka es biju rakstītāja.

Ai dzīvīte, ai dzīvīte,
Pie dzīvītes vajadzēja
Vieglu roku, vieglu kāju,
Laba, gudra padomiņa.

(Tautasdziesmas)

U z r u n a ir v o k ā t ī v ā stāvošs vārds, ar ko u z r u n ā kādu p e r s o n u vai p r i e k š m e t u.

Uzruna no p ā r ē j i e m teikuma locekļiem jāatdala ar k o m m a t u.

B ē r n i, nāciet šurp! Nāciet, b ē r n i, šurp! Nāciet šurp, b ē r n i!

Salīdzini uzrunas v i e t u šajos teikumos!

U z r u n a var atrasties teikuma s ā k u m ā, teikuma v i d ū vai teikuma b e i g ā s.

Ak j ū s p a l a i d ņ i p u i k a s, ko jūs tur atkal darāt? Steigsimies ātri mājās, m ī l i e b ē r n i! Vai jūs, lielie z ē n i, nevarētu skolotājam palīdzēt?

I e v ē r o, kā šajos teikumos likti kommati!

Uzrunai var būt s a v i a p z ī m ē t ā j i.
Tos k o p ā ar u z r u n u liek kommatos.

149. u z d e v u m s: Sameklē tautasdziesmas, kurās ir u z r u n a vai p i e l i k u m s, un ieraksti burtnīcā!

150. u z d e v u m s: Uzraksti v ē s t u l i (vecmāmiņai, māšai, draugam vai draudzenei), lai tajā būtu vairāki teikumi ar u z r u n u!

A t c e r i e s! Vēstulē 2. personas vietniekvārdus (Tu, Tev, Tavs, Jūs u.c.) raksta ar l i e l o s ā k u m a b u r t u.

151. u z d e v u m s analizei: Dzīrmas dūca, ūdens stabulēja, un kaķīša meitiņas dancoja ar jauniem kaimiņiem.

Iesprausti vārdi un teikumi

Kaimiņš, k ā d z i r d, pirkšot jaunu auto. Mazais Jānītis, k ā l i e k a s, ātri iemācīsies lasīt. Viņš, k o d o m ā, mani mācīs! Svētdien, c e r a m s, būs jauks laiks. Alvis, p r o t a m s, nokavēsies. Tu, v a i z i n i, varētu labāk mācīties! P i r m k ā r t, man nav laika, u n, o t r k ā r t, es negribu!

Iesprausti vārdi un teikumi ir piezīmes vai paskaidrojumi, kas iesprausti teikumā.

Tos no pārējiem teikuma locekļiem atdala ar k o m m a t i e m.

Biezāk sastopamie iespraustie vārdi un teikumi ir:

liekas, rādās, teiksim, bez šaubām, piemēram, pirmkārt, otrkārt, protams, zināms, man liekas, ja nemaldos, kā runā, vai zini, manuprāt u.c.

Ar kommatu n a v jāatdala vārdi: l a i k a m, v a r b ū t, n e z i n, d i e z i n, j a p r i e k š u n p ē c t i e m n a v p a u z e s.

Piemēram: Mēs l a i k a m nokavēsim vilcienu. Brālis d i e z i n vai nāks. Māsa v a r b ū t atnāks. Pēteris tur puikām stāsta n e z i n k o.

G a r ā k u s i e s p r a u s t u s t e i k u m u s l i e k i e k a v ā s vai atdala ar d o m u z i m ē m.

Piemēram:

Stāstā Usmas zēnu dēkas (to sarakstījis Kārlis Ķezbers) ir aprakstīti Andra un Imanta vasaras piedzīvojumi.

Vasarās Brakos (tās bija Rūdolfa Blaumaņa lauku mājas) bieži ciemojās tā laika rakstnieki.

Gaujas dziļajos atvaros — mana vecmāmiņa bieži par to runāja — vecos laikos esot mitinājies ūdensvīrs.

Toreiz — kā tas tur nu bijis, kā nebijis — neviens vairs nav zinājis ceļu uz mājām.

152. u z d e v u m s: Uzraksti desmit teikumus ar dažādiem iespraustiem vārdiem un teikumiem!

153. u z d e v u m s analizei: Ar dziesmiņu druvā gāju, ar valodu sētiņā.

Kopsavilkums par kommata lietošanu

Ar k o m m a t u atdala:

1. Vienlīdzīgus teikuma locekļus vienu no otra. Piemēram: Mēs sakņu dārzā audzējam kartupeļus, burkānus, kāpostus, bietes, tomātus un gurķus.

2. Uzrunu (ar vai bez apzīmētājiem) no pārējiem teikuma locekļiem. Piemēram: Maija, iesim uz veikalu! Ai zaļā lidaciņ, nāc ar mani rotāties!

3. Pielikumu, ja tas stāv aiz apzīmējamā vārda. Piemēram: Krancis, mūsu suns, ir ļoti dusmīgs. Bet: Mūsu suns Krancis ir ļoti dusmīgs.

4. Iespraustus vārdus un teikumus. Piemēram: "Tu, ja nemaldos, esi Maijas brālis. Bet: Tu laikam esi Maijas brālis.

154. u z d e v u m s: Sadomā un uzraksti divus teikumus ar vienlīdzīgiem teikuma locekļiem, divus ar uzrunām, divus ar pielikumiem un divus ar iespraustiem vārdiem!

155. u z d e v u m s analizei: Mūsu suns Krancis ir ļoti dusmīgs.

Atkārtots teikums

Mēnestiņš un zvaigznītes

Mazais Jānītis ar māmiņu nāca mājā no ciema. Bija vēls vakars. Spīdēja pilns mēness.

„Māmiņ, kāpēc saulīte balta?” vaicāja Jānītis.

„Tā nav saulīte, tas ir mēnestiņš,” atbildēja māmiņa.

„Un kas tie mazie spožumiņi?”

— „Tās zvaigznītes.”

„Kur saulīte?”

— „Saulīte gul.”

„Kad saulīte celsies?”

„— Agri no rīta.”

Izlasi teikumus, kurus runāja Jānītis! Izlasi teikumus, kurus runāja māmiņa!

Tādu teikumu, kurā vārdu pa vārdam atkārtoti kāda cita runātāja vārdus, sauc par atkārtotu teikumu.

Dažreiz atkārtotā teikumā stāstītājs atkārtoti pats savas domas vai savu runu.

Piemēram: Es domāju: „Kaut diena būtu garāka! Cik daudz tad varētu padarīt!” Es zēnam jautāju: „Saki tu man, kur tu visu rītu bijī pazudis?”

Teikuma daļas Es domāju, Es zēnam jautāju sauc par piebildi.

Piebilde var atrasties atkārtota teikuma priekšā, atkārtota teikuma vidū vai aiz atkārtota teikuma.

Atkārtota teikuma sākumā un beigās liek pēdiņas („—”).

Latviešu valodā atkārtota teikuma sākumā liek pēdiņas apakšā, atkārtota teikuma beigās — augšā.

1. Ja piebilde ir atkārtota teikuma priekšā, tad aiz tās jāliek kōls (:) un atkārtots teikums jāsāk ar lielo burtu. Piemēram: Māte teica: „Dēls, aizej uz veikalu!”

2. Ja **piebilde** ir atkārtota teikuma **vidū**, tad tā abās pusēs atdalāma ar kommatiem, atkārtota teikuma **turpinājumu** aiz piebildes sāk ar **m a z o burtu**, un katras atkārtota teikuma **daļas sākumā** un **beigās** liek **pēdīgas**. Piemēram: „Bet pagaidi tik,” Pēteris atteica, „gan pateikšu tēvam!”

3. Ja **piebilde** atrodas **aiz** atkārtota teikuma, tad atkārtota teikuma beigās liek kommatu, izsaukuma vai jautājuma zīmi un piebildi raksta ar **m a z o burtu**. Piemēram:

„Mans dēls būs krietns strādnieks,” māte priecājās.

„Nāc šurp un palidzi man!” māte sauca.

„Kur tu tik ilgi kavējies?” māte jautāja.

Atkārtotajā runā var būt arī **vairāki** teikumi. **Pēdīgas** tad liek runas **sākumā** un **beigās**.

Piemēram:

Melnais strazds uzrunā pelīti Pīkstīti:

„Ko tu tik bēdīga?”

Pīkstīte atbild:

„Ēst gribas. Es šodien paliku bez pusdienas, arī launagu nokavēju. Ar tukšu vēderu grūti priecāties. To tu zini.”

„Tiesa gan, bet šoreiz nevaru tev līdzēt, jo pats esmu tukšā. Aizej pie zvirbuļa. Tam laikam kaut kas labs gadījies, pašreiz tīrummalā mielojas.”

Attēlojot sarunu, dažreiz piebildi **izlaiž**. Tādā gadījumā, lai norobežotu viena runātāja vārdus no otra runātāja vārdiem, lieto **domuzīmi** (—) vai raksta **j a u n ā r i n d ā**.

Piemēram:

1. „Ko tagad darīsim, Janci?” — „Iesim!”

2. „Uz kurienu iesim?”

„Uz kuplo liepu dārzā.”

3. „Kur dziedāji, lakstīgala,

Ka es tevi neredzēju?”

— „Kuplajā bērziņā,

Zemajā zariņā.”

156. **u z d e v u m s**: Uzraksti trīs teikumus, kuŗos piebilde ir atkārtota teikuma priekšā, trīs teikumus, kuŗos piebilde ir atkārtota teikuma vidū, un trīs teikumus, kuŗos piebilde ir aiz atkārtota teikuma!

157. u z d e v u m s: Noraksti teikumus un liec visas vajadzīgās zīmes!

Skolotājs teica Šodien mēs rakstīsim diktātu

Es aizmirsu paņemt līdz burtnīcu želojās Pēteris

Tas nav labi teica skolotājs tu esi nekārtīgs skolēns

Māte, izvadīdama Maiju uz skolu, saka Vai tev ir somā viss vajadzīgais Vai neesi ko aizmirsusi Ej uzmanīgi pāri ielai Skolā uzvedies kārtīgi

158. u z d e v u m s analizei: Dziesmu vara aizdzina karu.

VĀRDU SASTĀVS

gudr—s	las—īt	dom—āt
gudr—ība	iz—las—īt	iz—dom—āt
gudr—inieks	sa—las—īt	no—dom—āt
gudr—ot	no—las—īt	sa—dom—āt
gudr—otājs	pār—las—īt	ne—dom—āt
iz—gudr—otājs	ne—las—īt	ie—dom—āties
gudr—ošana	las—a	dom—as
gudr—odams	las—ītājs	aiz—dom—as
pār—gudr—s	las—īšana	ie—dom—as
ne—gudr—s	las—īdams	no—dom—s
gudr—āks	las—ot	dom—ātājs
vis—gudr—ākais		dom—āšana
		dom—ādams
		dom—īgs
		ie—dom—īgs

Šeit redzamas trīs vārdu grupas. Katras grupas vārdiem ir viena kopēja daļa (gudr—, las—, dom—). To sauc par vārda **s a k n i**.

Kā no koka saknes izaug koks ar daudziem zariem un lapām, tā arī no **v ā r d a s a k n e s**, ja tai pievieno dažas skaņas vai zilbes, var „izaugt” daudzi **j a u n i v ā r d i**.

Vārda daļa, kas veselai vārdu grupai kopēja, ir vārda s a k n e.

Vārda daļa, kas saknei priekšā, ir p r i e d ē k l i s jeb i e s k a ņ a.

Vārda daļu, kas, vārdu lokot, m a i n ā s, sauc par g a l o t n i.

Vārda daļu s t a r p sakni un galotni sauc par p i e d ē k l i.

Priedēklis (ieskaņa)	Sakne	Piedēklis	Galotne
ne-	darb-		-s
	-darb-		-s
	darb-	-īņ-	-š
	darb-	-īb-	-a
no-	-darb-	-īb-	-a
sa-	-darb-	-īb-	-a
	darb-	-nīc-	-a
	darb-	-inieķ-	-s
no-	-darb-	-o-	-ties
C e l m s			
			I z s k a ņ a

Vārda saknī kopā ar piedēkli sauc par celmu.

Piedēkli kopā ar lokāmo galotni sauc par izskaņu.

Augšējā tabulā vārdu celmi ir darbīņ-, darbīb-, darbnīc-, darbinieķ-, darbo-.

Izskanās ir -īņš, -ība, -nīca, -inieķs, -oties.

159. uzdevums: Sameklē ikvienam dotajam vārdam radu vārdus un sadali tos sastāvdaļās!

stāstīt, gulēt, teikt, skanēt, runāt, liels, godīgs, skaidrs, kalns

Paraugs:

rakst—īt	rakst — īšana
aiz — rakst — īt	rakst — nieks
uz — rakst — īt	rakst — niecība
no — rakst — īt	rakst — s
pie — rakst — īt	rakst — idams
rakst — itājs	jā — rakst — a

160. uzdevums analīzei: Melnais strazds uzrunā peliti Pīkstīti.

DARBĪBAS VĀRDU LOCĪŠANA (KONJUGĀCIJA)

Nenoteiksme (infinitīvs)

Darbības vārdi dažreiz tikai nosauc darbību, nenorādot ne laiku, ne skaitli, ne personu. Piemēram: skriet, runāt, lasīt, skatīties, mazgāties (ko darīt?).

Tā ir darbības vārdu nenoteiksme.

Nenoteiksmē darbības vārdiem ir galotne -t (nāk-t, zīmē-t) vai -ties (griez-ties, priecā-ties), un tie vienmēr atbild uz jautājumu: ko darīt?

Nosauc citus darbības vārdus nenoteiksmē!

Cik darbības vārdiem ir personu? Cik skaitļu? Cik laiku? Kā tos sauc? (Skaties 31. lpp!)

Locīšanas paraugi

Sekojošie locīšanas paraugi ir īstenības izteiksmē. Darbības vārds īstenības izteiksmē apzīmē tādu darbību, kas īstenībā notiek, notika vai notiks.

Piemēram: Es lasu, es lasīju, es lasīšu.

1. grupa

Nenoteiksme: strādāt, meklēt, mērīt, sapņot, dabūt.

Tagadne

es	strādāju	meklēju	mēriju	sapņoju	dabūju
tu	strādā	meklē	mēri	sapņo	dabū
viņš	strādā	meklē	mēri	sapņo	dabū
viņa	strādā	meklē	mēri	sapņo	dabū
mēs	strādājam	meklējam	mērijam	sapņojam	dabūjam
jūs	strādājat	meklējat	mērijat	sapņojat	dabūjat
viņi	strādā	meklē	mēri	sapņo	dabū
viņas	strādā	meklē	mēri	sapņo	dabū

Pagātne

es	strādāju	meklēju	mēriju	sapņoju	dabūju
tu	strādāji	meklēji	mēriji	sapņoji	dabūji
viņš	strādāja	meklēja	mērija	sapņoja	dabūja
viņa	strādāja	meklēja	mērija	sapņoja	dabūja
mēs	strādājām	meklējām	mērijām	sapņojām	dabūjām
jūs	strādājāt	meklējāt	mērijāt	sapņojāt	dabūjāt
viņi	strādāja	meklēja	mērija	sapņoja	dabūja
viņas	strādāja	meklēja	mērija	sapņoja	dabūja

Nākotne

es	strādāšu	meklēšu	mērišu	sapņošu	dabūšu
tu	strādāsi	meklēsi	mērisi	sapņosi	dabūsi
viņš	strādās	meklēs	mēris	sapņos	dabūs
viņa	strādās	meklēs	mēris	sapņos	dabūs
mēs	strādāsim	meklēsim	mērisim	sapņosim	dabūsim
jūs	strādāsit	meklēsit	mērisit	sapņosit	dabūsit
viņi	strādās	meklēs	mēris	sapņos	dabūs
viņas	strādās	meklēs	mēris	sapņos	dabūs

Ievēro! Vienskaitļa 1. persona tagadnē un pagātnē ir vienāda.

Salīdzini daudzskaitļa 1. un 2. personu tagadnē un pagātnē! Ar ko tās atšķiras?

Tāpat kā **strādāt** loka šādus darbības vārdus:

domāt, gādāt, glabāt, godāt, bradāt, braukāt, cilāt, (pa)cienāt, (pie)dāvāt, jautāt, kapāt, klaigāt, knābāt, lamāt, laulāt, lietāt (arī: lietot), (sa)maitāt, maksāt, mazgāt, plāpāt, pajāt, pogāt, rotāt, runāt, saukāt, staigāt, sukāt, sūkāt, tiesāt, vaicāt, vajāt, valkāt, vazāt, bēdāt, dzenāt, lēkāt, mētāt, nēsāt (platais e) u. c.

Tāpat kā **meklēt** loka šādus darbības vārdus:

audzēt, auklēt, dzesēt, dēvēt, diedelēt, dziedēt, gavēt, grauздēt, gremdēt, kaltēt, kāpelēt (arī: kāpaļāt), kaplēt, karsēt, kausēt, kavēt, klusēt, koklēt, laimēt, maksķerēt, pīpēt, precēt, ravēt, raudzēt, remdēt, saldēt, sautēt, sekmēt, slavēt, spītēt, stabulēt, svilpēt, tērzēt, velēt, vēlēt (piem., ievēlēt klases vecāko, bet ne: novēlēt daudz laimes vārda dienā), zaudēt, zīmēt, žāvēt (šaurais e) u. c.

Tāpat kā m ē r ī t loka šādus darbības vārdus:

cienīt, kristīt, šķīstīt, medīt, pētīt, (sa)režģīt, svētīt, pestīt, vēltīt, vētīt, vēstīt, zeltīt (šaurais e) u. c.

Tāpat kā s a p ņ o t loka šādus darbības vārdus:

asarot, barot, bruņot, burbuļot, dzīvot, galvot, gatavot, gaudot, glaimot, gudrot, jokot, kalpot, kaņot, klibot, laipot, lietot, līgot, lūkot, mājot, mielot, murgot, pušķot, riekstot, ripot, skalot, slinkot, streipuļot, trakot, tukšot, ubagot, vainot, apvainot, vainagot, vairot, vilņot, zaļot, ziņot (pār)ziemot, ziedot, žagot, gleznot, klepot, melot, vergot, vērot, žēlot (platais e); bet: vēžot, zvejot (šaurais e) u. c.

V i n g r i n i e s šos vārdus locīt!

161. u z d e v u m s: Izvēlies no katras vārdu grupas vienu vārdu un uzraksti visās vienskaitļa un daudzskaitļa personās visos laikos!

I e v ē r o: Īstenības izteiksmē t a g a d n e s d a u d z s k a i t - l a 2. p e r s o n a s g a l o t n e i r - a t (jūs strādājat), bet ja gribam divām vai vairākām personām p a v ē l ē t, a i z l i ē g t, t ā s p a m u d i n ā t v a i l ū g t, t a d j ā l i e t o g a l o t n e - i e t. Piemēram: Bērni, m e k l ē j i e t pazudušo grāmatu! Puikas, n e k l a i g ā j i e t! Puiši, s t r ā d ā j i e t čakli! Meitenes, d z i v o j i e t godīgi!

To sauc par p a v ē l e s i z t e i k s m i.

(Pavēles izteiksmi skaties 164. lp!)

162. u z d e v u m s: Uzraksti desmit teikumus ar 1. grupas darbības vārdiem daudzskaitļa 2. personā p a v ē l e s izteiksmē!

2. g r u p a

N e n o t e i k s m e: sveicināt, sargāt, lasīt, sacīt.

Tagadne

es	sveicinu	sargu	lasu	saku
tu	sveicini	sargi	lasi	saki
viņš	sveicina	sarga	lasa	sak a
viņa	sveicina	sarga	lasa	sak a

mēs	sveicinām	sargām	lasām	sakām
jūs	sveicināt	sargāt	lasāt	sakāt
viņi	sveicina	sarga	lasa	saka
viņas	sveicina	sarga	lasa	saka

Pagātne

es	sveicināju	sargāju	lasiju	saciju
tu	sveicināji	sargāji	lasīji	sacīji
viņš	sveicināja	sargāja	lasīja	sacīja
viņa	sveicināja	sargāja	lasīja	sacīja
mēs	sveicinājām	sargājām	lasījām	sacījām
jūs	sveicinājāt	sargājāt	lasījāt	sacījāt
viņi	sveicināja	sargāja	lasīja	sacīja
viņas	sveicināja	sargāja	lasīja	sacīja

Nākotne

es	sveicināšu	sargāšu	lasīšu	sacīšu
tu	sveicināsi	sargāsi	lasīsi	sacīsi
viņš	sveicinās	sargās	lasīs	sacīs
viņa	sveicinās	sargās	lasīs	sacīs
mēs	sveicināsim	sargāsim	lasīsim	sacīsim
jūs	sveicināsit	sargāsit	lasīsit	sacīsit
viņi	sveicinās	sargās	lasīs	sacīs
viņas	sveicinās	sargās	lasīs	sacīs

Ievēro! Šīs grupas vārdiem tagadnes 3. persona beidzas ar -a (viņš sveicina, sarga, lasa, saka), bet tagadnes daudzskaity 1. un 2. personā galotnē ir gaisā (mēs sveicinām, sargām, lasām, sakām, jūs sveicināt, sargāt, lasāt, sakāt).

Salīdzini ar 1. grupu!

Tāpat kā sveicināt loka šādus darbības vārdus:

audzināt, birdināt, brīdināt, dzisināt, ēdināt (šaurais e), kladzināt, kurināt, līdzināt, mīrināt, mudināt, ritināt, šūdināt, vilināt (ar solījumiem), viņināt (maizes mīklu) u. c.

Kā s a r g ā t loka zināt.

Kā l a s ī t loka:

adīt, ārdīt, dalīt, darīt, laistīt, klausīt, mācīt, mīcīt, pelnīt (šaurais e), prasīt, rakstīt, solīt, stādīt, stāstīt, sūtīt, taupīt, tīrīt, vārīt u. c.

Kā s a c ī t loka: locīt, mocīt, slaucīt, (ie)raudzīt, locīt — es loku (c — k) (ie)raudzīt — es (ie)raugu (dz — g).

163. u z d e v u m s: Uzraksti tagadnes v i e n s k a i t ļ a 3. personā un tagadnes d a u d z s k a i t ļ a 1. un 2. personā vārdus —

- (a) audzināt, kurināt, mierināt,
- (b) mācīt, vārīt, dalīt,
- (c) ieraudzīt, locīt, mocīt!

Paraugs: Viņš audzina — mēs audzinām, jūs audzināt.

164. u z d e v u m s: Uzraksti visās personās un visos laikos vārdus mierināt, zināt, mācīt, slaucīt!

165. u z d e v u m s: Uzraksti teikumus dažādās personās un dažādos laikos ar vārdiem —

- (a) rakstīt, uzrakstīt, norakstīt, pierakstīt, ierakstīt,
- (b) slaucīt, noslaucīt, izslaucīt, saslaucīt, aizslaucīt!

166. u z d e v u m s: Uzraksti vienskaitļa un daudzskaitļa 2. personā īstenības un pavēles izteiksmē sekojošos vārdus!

- (a) mierināt, ēdināt, klausināt, sveicināt
- (b) sargāt, zināt
- (c) darīt, klausīt, mācīt, stāstīt
- (d) sacīt, locīt, nemocīt, apraudzīt

Paraugs:

Īstenības izteiksme

tu mierini jūs mierināt

Pavēles izteiksme

mierini! mieriniet!

3. grupa

Nenoteiksmē: dziedāt, redzēt, gulēt, sēdēt (šaurais e).

Tagadne

es	dziedu	redzu	guļu	sēžu
tu	dziedi	redzi	guli	sēdi
viņš	dzied	redz	gul	sēž
viņa	dzied	redz	gul	sēž
mēs	dziedam	redzam	guļam	sēžam
jūs	dziedat	redzat	guļat	sēžat
viņi	dzied	redz	gul	sēž
viņas	dzied	redz	gul	sēž

Pagātne

es	dziedāju	redzēju	gulēju	sēdēju
tu	dziedāji	redzēji	gulēji	sēdēji
viņš	dziedāja	redzēja	gulēja	sēdēja
viņa	dziedāja	redzēja	gulēja	sēdēja
mēs	dziedājām	redzējām	gulējām	sēdējām
jūs	dziedājāt	redzējāt	gulējāt	sēdējāt
viņi	dziedāja	redzēja	gulēja	sēdēja
viņas	dziedāja	redzēja	gulēja	sēdēja

Nākotne

es	dziedāšu	redzēšu	gulēšu	sēdēšu
tu	dziedāsi	redzēsi	gulēsi	sēdēsi
viņš	dziedās	redzēs	gulēs	sēdēs
viņa	dziedās	redzēs	gulēs	sēdēs
mēs	dziedāsim	redzēsim	gulēsim	sēdēsim
jūs	dziedāsit	redzēsīt	gulēsīt	sēdēsīt
viņi	dziedās	redzēs	gulēs	sēdēs
viņas	dziedās	redzēs	gulēs	sēdēs

Vārdiem gulēt un sēdēt tagadnē mīkstina līdzskani galotnes priekšā visās personās, izņemot vienskaitļa 2. personu (es guļu, sēžu, tu guli, sēdi).

I e v ē r o l

1. Šīs grupas vārdiem tagadnes 3. personas galotnē **n a v , a** (viņš dzied) un tagadnes daudzskaitļa 1. un 2. personā galotnē ir **īsa**is **a** (mēs dziedam, jūs dziedat). **S a l i d z i n i** ar 1. un 2. grupas vārdiem!

2. Vārdā **r e d z ē t** un citos tāpat lokāmos vārdos **t a g a d n ē** visās personās, **i z ņ e m o t** **vienskaitļa 2. personu**, sāknes patskanis **e** jāizrunā **p l a t i** (tikai vārdā **s ē d ē t** šauri).

Piemēram:

es redzu, ceru, deru, peldu, vēlu
 viņš redz, cer, der, peld, vēl
 mēs redzam, ceram, deram, peldam, vēlam (platais **e**)
 Bet: tu redzi, ceri, deri, peldi, vēli (šaurais **e**)

Tāpat kā **d z i e d ā t** loka raudāt.

Kā **r e d z ē t** loka:

atbildēt, cerēt, derēt, drikstēt, dzirdēt, gribēt, minēt, mīlēt, palīdzēt, līdzēt, peldēt, piederēt, stāvēt, turēt, varēt, ziedēt, vēlēt (priecīgus svētkus), mācēt (tagadne: es māku, tu māki utt.), ticēt (tagadne: es ticu, tu tici utt.) tecēt (tagadne: es teku, tu teci, viņš tek utt.) u. c.

V i n g r i n i e s šos vārdus locīt!

167. **u z d e v u m s**: Uzraksti visās personās un visos laikos vārdus raudāt, mācēt, turēt, varēt!

168. **u z d e v u m s**: Uzraksti tagadnes vienskaitļa 3. personā un daudzskaitļa 1. un 2. personā sekojošos vārdus!

- (a) stāvēt, ticēt, vēlēt, minēt, gribēt, dzirdēt
- (b) sveicināt, sargāt, solīt, dalīt, laistīt, klausīt

Paraugs:

viņš stāv — mēs stāvam, jūs stāvat
 viņš sveicina — mēs sveicinām, jūs sveicināt

169. **u z d e v u m s**: Uzraksti vienskaitļa un daudzskaitļa 2. personā īstenības un pavēles izteiksmē sekojošos vārdus!

- (a) dziedāt, redzēt, gulēt, sēdēt, atbildēt
- (b) dzirdēt, minēt, peldēt, stāvēt, turēt

Paraugs:

Īstenības izteiksme

tu dziedī jūs dziedat
tu guli jūs guļat

Pavēles izteiksme

dziedi! dziediet!
guli! guliet!

(Pavēles izteiksmē nekad nemīkstina līdzskani galotnes priekšā.)

170. u z d e v u m s: Uzraksti desmit teikumus ar 3. grupas darbības vārdiem dažādās personās t a g a d n ē!

171. u z d e v u m s analīzei: Tautu izglāba dziesmu gars.

4. g r u p a

N e n o t e i k s m e: bēgt, nākt, ņemt, tīt, liet, ēst.

Tagadne

es	bēgu	nāku	ņemu	tinu	leju	ēdu
tu	bēdz	nāc	ņem	tin	lej	ēd
viņš	bēg	nāk	ņem	tin	lej	ēd
viņa	bēg	nāk	ņem	tin	lej	ēd
mēs	bēgam	nākam	ņemam	tinam	lejam	ēdam
jūs	bēgat	nākat	ņemat	tinat	lejat	ēdat
viņi	bēg	nāk	ņem	tin	lej	ēd
viņas	bēg	nāk	ņem	tin	lej	ēd

Pagātne

es	bēgu	nācu	ņēmu	tinu	lēju	ēdu
tu	bēgi	nāci	ņēmi	tini	lēji	ēdi
viņš	bēga	nāca	ņēma	tina	lēja	ēda
viņa	bēga	nāca	ņēma	tina	lēja	ēda
mēs	bēgām	nācām	ņēmām	tinām	lējām	ēdām
jūs	bēgāt	nācāt	ņēmāt	tināt	lējāt	ēdāt
viņi	bēga	nāca	ņēma	tina	lēja	ēda
viņas	bēga	nāca	ņēma	tina	lēja	ēda

Nākotne

es	bēgšu	nākšu	ņemšu	tīšu	liešu	ēdišu
tu	bēgsi	nāksi	ņemsi	tīsi	liesi	ēdīsi
viņš	bēgs	nāks	ņems	tīs	lies	ēdis
viņa	bēgs	nāks	ņems	tīs	lies	ēdis
mēs	bēgsim	nāksim	ņemsim	tīsim	liesim	ēdīsim
jūs	bēgsit	nāksit	ņemsit	tīsīt	liesit	ēdīsīt
viņi	bēgs	nāks	ņems	tīs	lies	ēdis
viņas	bēgs	nāks	ņems	tīs	lies	ēdis

Šīs grupas vārdos saknes patskanis **e** ir šaurš **neno-** teiksmē, tagadnes vienskaitļa 2. personā un visās personās pagātnē un nākotnē.

Platais **e** ir tagadnē visās personās, izņemot vienskaitļa 2. personu.

Piezīme: vārdos liet, smiet, riet viscaur ir šaurais **e**.

Kā **b ē g t** loka augt, degt (**g — dz**), sākt (**k — c**), cept.

Kā **t ī t** loka pīt, trīt, (**uz**)mīt.

Kā **l i e t** loka smiet, riet, rīt, vīt, mīt (ar nozīmi: mainīt).

Kā **ē s t** loka vest, sist, mest (**es situ, metu**), nest (**es nesu**).

172. **u z d e v u m s**: Uzraksti visās personās un visos laikos vārdus cept, sist, nest, smiet!

173. **u z d e v u m s**: Uzraksti vienskaitļa un daudzskaitļa 2. personā īstenības izteiksmē un pavēles izteiksmē vārdus bēgt, sākt, vest, sist, nest, liet!

Paraugs:

Īstenības izteiksme

tu bēdz jūs bēgat
tu sāc jūs sākat

Pavēles izteiksme

bēdz! bēdziet!
sāc! sāciet!

174. **u z d e v u m s**: Uzraksti teikumus dažādās personās un dažādos laikos ar vārdiem liet, ieliet, izliet, apliet, uzliet, noliet, pieliet, saliet!

5. g r u p a

N e n o t e i k s m e: likt, pirkt, dzīt, cirst, list.

Tagadne

ēs	lieku	pērku	dzenu	cērtu	lienu (jeb liedu)
tu	liec	pērc	dzen	cērt	lien (lied)
viņš	liek	pērk	dzen	cērt	lien (lied)
viņa	liek	pērk	dzen	cērt	lien (lied)

mēs	liekam	pērkam	dzenam	cērtam	lienam (liedam)
jūs	liekat	pērkat	dzenat	cērtat	lienat (liedat)
viņi	liek	pērk	dzen	cērt	lien (lied)
viņas	liek	pērk	dzen	cērt	lien (lied)

Pagātne

es	liku	pirku	dzinu	cirtu	līdu
tu	liki	pirki	dzini	cirti	līdi
viņš	lika	pirka	dzina	cirta	līda
viņa	lika	pirka	dzina	cirta	līda

mēs	likām	pirkām	dzinām	cirtām	līdām
jūs	likāt	pirkāt	dzināt	cirtāt	līdāt
viņi	lika	pirka	dzina	cirta	līda
viņas	lika	pirka	dzina	cirta	līda

Nākotne

es	likšu	pirkšu	dzīšu	cirtīšu	līdīšu
tu	liksi	pirksi	dzīsi	cirtīsi	līdīsi
viņš	liks	pirks	dzīs	cirtīs	līdīs
viņa	liks	pirks	dzīs	cirtīs	līdīs
mēs	liksim	pirksim	dzīsim	cirtīsim	līdīsim
jūs	liksit	pirksit	dzīsīt	cirtīsīt	līdīsīt
viņi	liks	pirks	dzīs	cirtīs	līdīs
viņas	liks	pirks	dzīs	cirtīs	līdīs

Kā l i k t loka migt, stigt, snigt (g — dz).

Kā p i r k t loka cirpt, vilkt (k — c).

Kā l i s t loka brist.

175. u z d e v u m s: Uzraksti visās personās un visos laikos vārdus aizmigt, iestigt, vilkt, brist!

176. u z d e v u m s: Uzraksti vienskaitļa un daudzskaitļa 2. personā īstenības izteiksmē un pavēles izteiksmē vārdus likt, pirkt, vilkt, dzīt, cirst, līst, aizmigt!

Paraugs:

Īstenības izteiksme

tu liec jūs liekat

Pavēles izteiksme

liec! lieciet!

177. u z d e v u m s: Uzraksti teikumus nākotnē dažādās personās ar vārdiem likt, pirkt, vilkt, iestigt, dzīt, cirst, līst!

178. u z d e v u m s: Uzraksti teikumus dažādās personās un dažādos laikos ar vārdiem likt, nolikt, ielikt, uzlikt, pielikt, palikt, aizlikt!

179. u z d e v u m s analīzei: Es pirkšu savai mātai skaistu dāvanu.

6. g r u p a

N e n o t e i k s m e: krist, kļūpt, rakt, siet, tikt, (pa)tikt.

Tagadne

es	kritu	klūpu	roku	sienu	tieku	patiku
tu	kriti	klūpi	roc	sien	tiec	patīc
viņš	krit	klūp	rok	sien	tiek	patīk
viņa	krit	klūp	rok	sien	tiek	patīk
mēs	kritam	klūpam	rokam	sienam	tiekam	patīkam
jūs	kritat	klūpat	rokat	sienat	tiekat	patīkat
viņi	krit	klūp	rok	sien	tiek	patīk
viņas	krit	klūp	rok	sien	tiek	patīk

Pagātne

es	kritu	klupu	raku	sēju	tiku	patiku
tu	kriti	klupi	raki	sēji	tiki	patiki
viņš	krita	klupa	raka	sēja	tika	patika
viņa	krita	klupa	raka	sēja	tika	patika
mēs	kritām	klupām	rakām	sējām	tikām	patikām
jūs	kritāt	klupāt	rakāt	sējāt	tikāt	patikāt
viņi	krita	klupa	raka	sēja	tika	patika
viņas	krita	klupa	raka	sēja	tika	patika

Nākotne

es	kritīšu	klupšu	rakšu	siešu	tikšu	patikšu
tu	kritīsi	klupsi	raksi	siesi	tiksi	patiksi
viņš	kritīs	klups	raks	sies	tiks	patiks
viņa	kritīs	klups	raks	sies	tiks	patiks
mēs	kritisim	klupsim	raksim	siesim	tiksim	patiksim
jūs	kritisit	klupsit	raksit	siesit	tiksit	patiksit
viņi	kritīs	klups	raks	sies	tiks	patiks
viņas	kritīs	klups	raks	sies	tiks	patiks

Kā **k r i s t** loka just, zust, (at)rast, (sa)prast.

Kā **k l u p t** loka drupt, lipt, tapt (es topu).

Kā **r a k t** loka zagāt (g — dz), smakt, brukt, jukt, mukt, sprukt (k — c).

Kā **s i e t** loka skriet (es skrienu jeb skreju), sliet (es slienu jeb sleju), aut (kājas).

Vārdiem, kas lokāmi pēc parauga **k r i s t** un **k l u p t**, tagadnes vienskaitļa 2. persona **b e i d z a s** ar **i** (tu kriti, klūpi). Pārējiem šīs grupas vārdiem vienskaitļa 2. personas galotnē **n a v i** (tu roc, sien, tiec, patīc).

Vārdiem **s k r i e t**, **s l i e t** ir divējādas tagadnes formas: **e s s k r i e n u**, **s l i e n u** jeb **e s s k r e j u**, **s l e j u**. Salīdzini ar 5. grupas vārdiem **l i s t** un **b r i s t**!

180. u z d e v u m s: Uzraksti visās personās un visos laikos vārdus atrast, tapt, zagt, skriet, aut!

181. u z d e v u m s: Uzraksti īstenības un pavēles izteiksmē vienskaitļa un daudzskaitļa 2. personā vārdus pazust, nekrist, rakt, nezagt, saprast, atsiet, apaut, aizskriet, piesliet!

Paraugs:

<u>Īstenības izteiksme</u>	<u>Pavēles izteiksme</u>
tu pazūdi jūs pazūdat	pazūdi! pazūdiet!

182. u z d e v u m s: Uzraksti teikumus dažādās personās nākotnē ar vārdiem nejust, pazust, saprast, atrast, pielipt, piesiet, sasiet, aizskriet, apaut, piesliet!

Paraugs: Slimnieks vairs nejutīs sāpes.

183. u z d e v u m s analīzei: Tēvs pieslēdza kāpnes pie mājas sienas.

7. g r u p a

N e n o t e i k s m e: celt, durt, slēpt, krāt, pļaut, braukt.

Tagadne

es	ceļu	duŗu	slēpju	krāju	pļauju	braucu
tu	cel	dur	slēp	krāj	pļauj	brauc
viņš	ceļ	duŗ	slēpj	krāj	pļauj	brauc
viņa	ceļ	duŗ	slēpj	krāj	pļauj	brauc
mēs	ceļam	duŗam	slēpjām	krājam	pļaujam	braucam
jūs	ceļat	duŗat	slēpjat	krājat	pļaujat	braucat
viņi	ceļ	duŗ	slēpj	krāj	pļauj	brauc
viņas	ceļ	duŗ	slēpj	krāj	pļauj	brauc

Pagātne

es	cēlu	dūru	slēpu	krāju	pļāvu	braucu
tu	cēli	dūri	slēpi	krāji	pļāvi	brauci
viņš	cēla	dūra	slēpa	krāja	pļāva	brauca
viņa	cēla	dūra	slēpa	krāja	pļāva	brauca

mēs	cēlām	dūrām	slēpām	krājām	plāvām	braucām
jūs	cēlāt	dūrāt	slēpāt	krājāt	plāvāt	braucāt
viņi	cēla	dūra	slēpa	krāja	plāva	brauca
viņas	cēla	dūra	slēpa	krāja	plāva	brauca

Nākotne

es	celšu	duršu	slēpšu	krāšu	plāšu	braukšu
tu	celsi	dursi	slēpsi	krāsi	plausi	brauksi
viņš	cels	durs	slēps	krās	plaus	brauks
viņa	cels	durs	slēps	krās	plaus	brauks
mēs	celsim	dursim	slēpsim	krāsim	plausim	brauksim
jūs	celsit	dursit	slēpsit	krāsīt	plausit	brauksit
viņi	cels	durs	slēps	krās	plaus	brauks
viņas	cels	durs	slēps	krās	plaus	brauks

Visiem vārdiem, ko loka kā **c e l t**, **d ū r t**, **s l ē p t**, **m i k s t i n a** līdzskani galotnes priekšā **t a g a d n ē v i s ā s** personās, **i z ņ e m o t v i e n s k a i t ļ a 2. p e r s o n u**. (Salīdzini ar vārdiem **g u l ē t** un **s e d ē t** 3. grupā!)

Kā **c e l t** loka dzelt (bite), smelt, šķelt, velt, (pie)vilt.

Kā **d ū r t** loka art, burt, dzert, irt (laivu), ķert, kurt (uguni), spert, šķirt, tvert, bārt, bērt, kārt, pērt, svērt, vērt.

Kā **s l ē p t** loka:

glābt, grābt, ģērbt, knābt, kniebt, strēbt, urbt
lemt, stumt, vemt, kāpt, kopt, krāpt, stiept, tērpt, vērpt.

Kā **k r ā t** loka dēt, jāt, klāt, rāt, sēt, spēt, stāt.

Kā **p ļ a u t** loka blaut, graut, kaut, kraut, ļaut, maut (kā gov), splaut, šaut, žaut (veļu); arī: šūt, skūt (bārdū).

Kā **b r a u k t** loka:

brēkt, dūkt (kā bite), jaukt, kaukt, krākt, lēkt, liekt, (no)mākt, mērkt, plūkt, rūkt, saukt, slaukt (govi), sūkt, šalkt, šņaukt, teikt, vākt, veikt (k — c).

beigt, kliegt, liegt, lūgt, segt, slēgt, sniegt, spiegt, steigt, zviegt (kā zirgs), žņaugt (g — dz).

184. u z d e v u m s: Uzraksti visās personās un visos laikos sekojošos vārdus!

- (a) smelt, dzert, glābt, kāpt
- (b) jāt, sēt, šaut, šūt
- (c) teikt, saukt, kliegt, lūgt

185. u z d e v u m s: Uzraksti desmit teikumus ar dažādiem šīs grupas darbības vārdiem dažādās personās tagadnē!

186. u z d e v u m s: Uzraksti īstenības un pavēles izteiksmē vienskaitļa un daudzskaitļa 2. personā vārdus smelt, dzert, ķert, nespert, šķirt, stumt, glābt, ģērbt, nekrāpt, kāpt, jāt, šūt, plūkt, slēgt, nekliegt!

Paraugs:

Īstenības izteiksme

tu smel jūs smeļat

Pavēles izteiksme

smel! smeliet!

I e v ē r o, ka pavēles izteiksmē daudzskaitļa 2. personā līdzskani galotnes priekšā n e k a d n e m i k s t i n a!

187. u z d e v u m s analīzei: Āvu āvu baltas kājas, lēcu dārziņā.

8. g r u p a

N e n o t e i k s m e: kost, griezt, pūst, plēst (plaši, piem., spārnus), dzēst, plēst (pušu, piem., papīra lapu).

Tagadne

es	kožu	griežu	pūšu	plešu	dzešu	plēšu
tu	kod	griez	pūt	plet	dzes	plēs
viņš	kož	griež	pūš	pleš	dzeš	plēš
viņa	kož	griež	pūš	pleš	dzeš	plēš
mēs	kožam	griežam	pūšam	plešam	dzešam	plēšam
jūs	kožat	griežat	pūšat	plešat	dzešat	plēšat
viņi	kož	griež	pūš	pleš	dzeš	plēš
viņas	kož	griež	pūš	pleš	dzeš	plēš

Pagātne

es	kodu	griezu	pūtu	plētu	dzēsu	plēsu
tu	kodi	griezi	pūti	plēti	dzēsi	plēsi
viņš	koda	grieza	pūta	plēta	dzēsa	plēsa
viņa	koda	grieza	pūta	plēta	dzēsa	plēsa
mēs	kodām	griezām	pūtām	plētām	dzēsām	plēsām
jūs	kodāt	griezāt	pūtāt	plētāt	dzēsāt	plēsāt
viņi	koda	grieza	pūta	plēta	dzēsa	plēsa
viņas	koda	grieza	pūta	plēta	dzēsa	plēsa

Nākotne

es	kodīšu	griezišu	pūtišu	plētišu	dzēsišu	plēsišu
tu	kodīsi	griezīsi	pūtīsi	plētīsi	dzēsīsi	plēsīsi
viņš	kodīs	griezīs	pūtīs	plētīs	dzēsīs	plēsīs
viņa	kodīs	griezīs	pūtīs	plētīs	dzēsīs	plēsīs
mēs	kodīsim	griezīsim	pūtīsim	plētīsim	dzēsīsim	plēsīsim
jūs	kodīsīt	griezīsīt	pūtīsīt	plētīsīt	dzēsīsīt	plēsīsīt
viņi	kodīs	griezīs	pūtīs	plētīs	dzēsīs	plēsīs
viņas	kodīs	griezīs	pūtīs	plētīs	dzēsīs	plēsīs

Kā k o s t loka aust (audumu), grūst, laist, ost (smaržu), skaust, snaust, spiest, spraust, spriest, sviest.

Kā g r i e z t loka bāzt, berzt, brāzt (vētra), drāzt, gāzt, grauzt, lauzt.

Kā p ū s t loka ciest.

188. u z d e v u m s: Uzraksti visās personās un visos laikos vārdus —

(a) grūst, laist, spiest, sviest,

(b) gāzt, grauzt, berzt, ciest!

189. u z d e v u m s: Uzraksti īstenības un pavēles izteiksmes 2. personā vārdus laist, spraust, spriest, nekost, negrūst, griezt, lauzt, berzt, pūst, dzēst!

Paraugs:

Īstenības izteiksme

tu laid jūs laižat

Pavēles izteiksme

laid! laidiet!

190. u z d e v u m s: Uzraksti desmit teikumus dažādās personās pagātnē ar vārdiem noaust, saost, nodrāzt, iebāzt, nogriezt, apgāzt, pūst, izplēst (plaši), saplēst (pušu), nodzēst!

Paraugs: Māsa **noauda** rūtainu audumu tautastērpam.

191. u z d e v u m s analīzei: Vējš augstākās priedes nolauza.

9. g r u p a

N e n o t e i k s m e: slīkt, salt, kļūt, svīst, aizmirst, lūzt.

Tagadne

es	slīkstu	salstu	kļūstu	svīstu	aizmirstu	lūstu
tu	slīksti	salsti	kļūsti	svīsti	aizmirsti	lūsti
viņš	slīkst	salst	kļūst	svīst	aizmirst	lūst
viņa	slīkst	salst	kļūst	svīst	aizmirst	lūst
mēs	slīkstam	salstam	kļūstam	svīstam	aizmirstam	lūstam
jūs	slīkstat	salstat	kļūstat	svīstat	aizmirstat	lūstat
viņi	slīkst	salst	kļūst	svīst	aizmirst	lūst
viņas	slīkst	salst	kļūst	svīst	aizmirst	lūst

Pagātne

es	slīku	salu	kļuvu	svīdu	aizmirsu	lūzu
tu	slīki	sali	kļuvi	svīdi	aizmirši	lūzi
viņš	slīka	sala	kļuva	svīda	aizmirsa	lūza
viņa	slīka	sala	kļuva	svīda	aizmirsa	lūza
mēs	slīkām	salām	kļuvām	svīdām	aizmirsām	lūzām
jūs	slīkāt	salāt	kļuvāt	svīdāt	aizmirsāt	lūzāt
viņi	slīka	sala	kļuva	svīda	aizmirsa	lūza
viņas	slīka	sala	kļuva	svīda	aizmirsa	lūza

Nākotne

es	slīkšu	salšu	kļūšu	svīdišu	aizmirsīšu	lūzīšu
tu	slīksi	salsi	kļūsi	svīdīsi	aizmirsīsi	lūzīsi
viņš	slīks	sals	kļūs	svīdīs	aizmirsīs	lūzīs
viņa	slīks	sals	kļūs	svīdīs	aizmirsīs	lūzīs

mēs	sliksim	salsim	kļūsim	svidīsim	aizmirsīsim	lūzīsim
jūs	sliksit	salsit	kļūsit	svidīsit	aizmirsīsit	lūzīsit
viņi	sliks	sals	kļūs	svidīs	aizmirsīs	lūzīs
viņas	sliks	sals	kļūs	svidīs	aizmirsīs	lūzīs

Kā s l i k t loka:

likt, mirkt, nīkt, plaukt, sarkt, trūkt
dīgt, līgt, rūgt, sprāgt, stingt, vārgt
pampt, slāpt, tirpt
ģibt, reibt, skurbt, žilbt

Kā s a l t loka:

svilt, dilt
grimt, rimt, skumt, dzimt
birt, gurt, irt (izirt), mirt

Kā k ļ ū t loka (sa)grūt, (sa)pūt, žūt.

Kā s v ī s t loka:

klist, nīst, plūst (pagātnē d — klīdu)
kalst, vīst (pagātnē — kalstu)

Kā a i z m i r s t loka aust (gaisma), (iz)gaist, (sa)karst, plīst,
(iz)kust, dzist.

Kā l ū z t loka (sa)birzt.

V i n g r i n i e s locīt šos vārdus!

192. u z d e v u m s: Uzraksti visās personās un visos laikos vārdus sarkt, slāpt, reibt, vārgt, gurt, skumt, klist, nīst!

193. u z d e v u m s: Uzraksti desmit teikumus ar dažādiem šīs grupas vārdiem dažādās personās un dažādos laikos!

194. u z d e v u m s: Uzraksti teikumus pagātnē dažādās personās ar vārdiem nogrimt, noskumt, izbirt, nogurt, sapūt, izžūt, ienīst, sakalst, novīst, saplīst, nodzist, uzaust!

195. u z d e v u m s analīzei: Karstā laikā puķes ātri novīta.

10. grupa

Būt, dot, iet sauc par nekārtņiem darbības vārdiem, tādēļ ka tiem ir īpatnēja locīšana.

Nenoteiksmē: būt, dot, iet.

<u>Tagadne</u>				<u>Pagātne</u>			
es	esmu	dodu	eju	es	biju	devu	gāju
tu	esi	dod	ej	tu	biji	devi	gāji
viņš	ir	dod	iet	viņš	bija	deva	gāja
viņa	ir	dod	iet	viņa	bija	deva	gāja
mēs	esam	dodam	ejam	mēs	bijām	devām	gājām
jūs	esat	dodat	ejat	jūs	bijāt	devāt	gājāt
viņi	ir	dod	iet	viņi	bija	deva	gāja
viņas	ir	dod	iet	viņas	bija	deva	gāja

Nākotne

es	būšu	došu	iešu	mēs	būsim	dosim	iesim
tu	būsi	dosi	iesi	jūs	būsīt	dosīt	iesīt
viņš	būs	dos	ies	viņi	būs	dos	ies
viņa	būs	dos	ies	viņas	būs	dos	ies

Ievēro! Tagadnes vienskaitļa 2. personā **dod** un **ej** jārunā un jāraksta **bez i** (nevis: dodī, eji).

Pavēles izteiksmes 2. personā daudzskaitlī ir **esiet**, **dodiet**, **ejiet**!

Darbības vārdu **būt** sauc par **palīgdarbības** vārdu. Ar tā palīdzību veido **saliktos laikus**. To lieto arī par **saitiņu** teikumos.

Vienkāršie laiki: Es rakstu. Es rakstīju. Es rakstīšu.

Saliktie laiki: Es e s m u rakstījis. Es b i j u rakstījis. Es b ū š u rakstījis.

Saitīņa: Es e s m u slimš. Ozols i r koks.

196. u z d e v u m s: Uzraksti teikumus ar vārdiem b ū t, i e t, d o t visās personās īstenības izteiksmes tagadnē un pavēles izteiksmē!

197. u z d e v u m s analīzei: Es vakar makšķerēju lielajā ezerā.

DARBĪBAS VĀRDU PAREIZRAKSTĪBA

Gari patskaņi

P a g ā t n ē

Nosauc darbības vārdus daudzskaitļa 1. un 2. personā pagātnē! Kāds patskaņš šo vārdu galotnēs? Uzraksti šos vārdus!

Darbības vārdu p a g ā t n e s d a u d z s k a i t ļ a 1. un 2. personā p ē d ē j a ī s p a t s k a ņ i s v i e n m ē r g a r š.

Piemēram: Mēs gājām, zīmējām, lasījām, dabūjām; jūs gājāt, zīmējāt, lasījāt, dabūjāt.

198. u z d e v u m s: Uzraksti pagātnes daudzskaitļa 1. un 2. personā sekojošos vārdus!

- (a) rakt, pirkt, skriet
- (b) celt, glābt, gulēt
- (c) kāpt, gaidīt, dot

Darbības vārdu p a g ā t n e s ī z s k a ņ ā s -j- priekšā patskaņš v i e n m ē r g a r š.

Piemēram:

es zināju, dzirdēju, rakstīju, dabūju
tu zināji, dzirdēji, rakstīji, dabūji
viņš zināja, dzirdēja, rakstīja, dabūja

Ievēro! Darbības vārdu būt, vīt, lit, (no)rīt, (pār)mīt, (sa)dzīt, būties, plities pagātnes formās -j- priekšā saknes patskanis -i- ir īss (bija, vija, lija, rija, mija, dzija, bijās, plijās).

Piemēram: Vakar bija auksts laiks. Lietus lija visu dienu. Gailis norija tārpu. Ievainojums ātri sadzija. Bērns izbijās no suņa. Zēni pārmija savas cepures. Meitene uzplijās mātei ar jautājumiem.

Ievēro: Īpašvārdu izskaņās -j- priekšā ir īss -i-.

Piemēram: Latvija, Igaunija, Vācija, Francija, Līvija, Vija, Melānija, Harijs, Persijs.

199. uzdevums: Uzraksti visās pagātnes vienskaitļa un daudzskaitļa personās sekojošos vārdus!

- (a) mazgāt, redzēt, darīt, būt
- (b) domāt, kavēt, dalīt, vīt
- (c) dziedāt, tīrīt, dabūt, norīt

Nākotnē

Darbības vārdu nākotnes izskaņās sunš priekšā patskanis vienmēr gaŗš.

Piemēram: Es staigāšu, turēšu, sacīšu, dabūšu; tu staigāsi, turēsi, sacīsi, dabūsi utt.

200. uzdevums: Uzraksti visās nākotnes vienskaitļa un daudzskaitļa personās sekojošos vārdus!

- (a) dziedāt, zīmēt, nest
- (b) staigāt, laimēt, pētīt
- (c) zināt, gulēt, vest

Tagadnē

Darbības vārdiem, kam tagadnes vienskaitļa 3. persona beidzas ar īsu -a (viņš lasa, stāsta, raksta), tagadnes daudzskaitļa 1. un 2. personas galotnē gaŗš -ā- (mēs lasām, stāstām, rakstām, jūs lasāt, stāstāt, rakstāt).

201. u z d e v u m s: Uzraksti tagadnes vienskaitļa 3. personā un daudzskaitļa 1. un 2. personā sekojošos vārdus!

- (a) dzirdēt, minēt, adīt, zināt
- (b) gulēt, ticēt, dalīt, skaitīt
- (c) mazgāt, domāt, sūtīt, mācīt
- (d) vārit, kurināt, klaigāt, audzināt

Paraugs:

Viņš dzird — mēs dzirdam, jūs dzirdat
Viņš ada — mēs adām, jūs adāt

202. u z d e v u m s: Izlasi S k o l ā! Kādā laikā tur notiek darbība? Noraksti gabaliņu, pārveidojot darbības vārdus tagadnē!

Skolā

Vakar mēs skolā rakstījām domrakstu. Jūs rakstījāt diktātu. Jūs nemācējāt rakstīt. Mēs pamācījām jūs. Mēs nepratām dzejoli. Mēs raudājām. Jūs mierinājāt mūs. Mēs sēdējām solos. Jūs stāvējāt pie loga. Jūs redzējāt pagalmu. Pagalmā staigāja daži zēni. Brīvdzīvē mēs visi staigājām pagalmā. Jūs skraidījāt pa celiņiem. Mēs plūcām puķes un vijām vainagus. Jāņos mēs vainagus likām galvā un ligojām.

Paraugs: Šodien mēs skolā rakstām domrakstu.

203. u z d e v u m s analīzei: Jāņos mēs liekam galvā vainagus un ligojam.

Mīkstinātie līdzskaņi

N e n o t e i k s m e: celt, dzert, glābt, stumt, kāpt.

Tagadne

es	ceļu	dzeru	glābju	stumju	kāpju
tu	cel	dzer	glāb	stum	kāp
viņš	ceļ	dzer	glābj	stumj	kāpj
viņa	ceļ	dzer	glābj	stumj	kāpj
mēs	ceļam	dzeram	glābjam	stumjam	kāpjam
jūs	ceļat	dzerat	glābjat	stumjat	kāpjat
viņi	ceļ	dzer	glābj	stumj	kāpj
viņas	ceļ	dzer	glābj	stumj	kāpj

Kurās personās līdzskaņi mīkstināti?

A t k ā r t o 7. grupas darbības vārdu locīšanu!

7. grupas darbības vārdos, kas n e n o t e i k s m ē beidzas ar -lt, -rt, -bt, -mt, -pt, m i k s t i n a līdzskaņus l, r, b, m, p, t a g a d n ē visās personās, i z ņ e m o t v i e n s k a i t l a 2. p e r s o n u.

Piemēram: l lieto vārdos: dzelt, smelt, velt u.c.; r lieto vārdos: durt, burt, ķert, spert u. c.

Šaubu gadījumos der atcerēties, ka r mīkstina turpat, kur līdzīgos vārdos mīkstina l; piemēram, celt — bērt: es ceļu — beŗu, tu cel — ber, viņš ceļ — beŗ, mēs ceļam — beŗam utt.

204. u z d e v u m u s: Uzraksti visās tagadnes personās sekojošos vārdus!

- (a) velt, bārt, kurt
- (b) kalt, bērt, ķert
- (c) smelt, svērt, vērt

Kā mīkstina līdzskaņus b, m, p?

- bj lieto vārdos: grābt, ģērbt, knābt, urbt u. c.
- mj lieto vārdos: lemt, stumt, vemt
- pj lieto vārdos: kopt, krāpt, slēpt u. c.

205. u z d e v u m s: Uzraksti visās tagadnes personās sekojošos vārdus!

- (a) ģērbt, krāpt, lemt
- (b) kniebt, slēpt, stumt
- (c) urbt, stiept, vērpt

I e v ē r o! Bez j raksta vārdus: ņ e m t, c e p t (4. grupa), c i r p t (5. grupa), l i p t, d r u p t, k l ū p t, t a p t (6. grupa).

es ņemu, cepu, cerpu, līpu, drūpu, klūpu, topu; viņš ņem, cep, cērp (platais e), līp, drūp, klūp, top

A t k ā r t o 8. grupas darbības vārdu locīšanu!

206. u z d e v u m s: Uzraksti visās tagadnes personās sekojošos vārdus!

- (a) ņemt, cept, cirpt, klupt
- (b) spiest, spraust, lauzt, ciest (8. grupa)

207. u z d e v u m s: Noraksti teikumus! Iekavās esošos darbības vārdus raksti tagadnē, kā teikums to prasa!

(a) Es (celt) smago somu uz galda. Tu viegli (uzcelt) vēl smagāku somu. Māte (bērt) zirņus katlā. Kādēļ tu (bērt) riekstus zemē? Es (dzert) ūdeni. Tu (dzert) pienu. Brālis (dzert) limonādi. Mēs (dzert) kafiju. Jūs (dzert) augļu sulu. Meitenes (dzert) tēju. Es (ķert) bumbu. Ko tu (ķert)?

(b) Svētdienās mēs (ģērbt) jaunās drēbes. Kādēļ tu (ģērbt) veco mēteli? Tēvs (urbt) dēli caurumu. Tu arī (urbt), bet tev neizdodas. Mazais zēns viens pats (stiept) smago maisu. Māte (kopt) slimo bērnu. Tu esi dārzkopis, tu (apkopt) savu dārzu. Biškapis (kopt) savas bites. Krāpnieks (krāpt) ļaudis. Vērpēja (vērpt) dziju. Zēns (kāpt) pa kāpnēm lejā. Tu (kāpt) zemē no koka! Meitene (slēpt) savu lelli aiz muguras. Māte (stumt) bērnu ratiņus. Tu (stumt) riču uz garāžu.

(c) Es (cept) gaļu. Tu (cept) zivis. Māsa (cept) pankūkas. Aitu cirpējs (cirpt) aitas. Akmeņi piekalnē (drūpt), un zēns (klūpt). Dubļi (lipt) pie apaviem. Jo vairāk mācās, jo gudrāks (tapt).

(d) (8. grupas vārdi.) Uzmanies, šis suns (kost)! (Nekost) tu man! Vectēvs savā krēslā (snaust). Ko tu (snaust)! Strādnieki (spriest) par rītdienas darbiem. Tu (spriest) kopā ar viņiem. Puikas (sviest) bumbu pret sienu. (Sviest) tu bumbu man! Bērni ātri (noplēst) drēbes. (Neplēst) tu savas jaunās kurpes! Lielais putns lidodams plaši (izplēst) savus spārnus. Tu (izplēst) abas rokas uz sāniem. Vingrotāji (izplēst) kājas plaši. Skaties, bērni (saplēst) jauno avīzi! Kāpēc tu (plēst) savu jauno grāmatu? Tēvs (plēst) lielo papīra lapu uz pusēm. Manas jaunās kurpes man (spiest). (Nespiest) tu manu roku! Šodien (pūst) stiprs vējš. (Nepūst) tu man dūmus acīs! Es (pūst) stabuli.

PAMAZINĀMIE VAI MĪLINĀMIE LIETVĀRDI (DEMINUTĪVI)

Ozoliņ, ozoliņ,
Tavu lielu resnumiņu:
Tek bitīte trīs dieniņas,
Nevarēja aptecēt.

Kuŗš puisītis čakli gāja,
Tas bij liels dziedātājs;
Kas dziesmiņu nedziedāja,
Tas slinkuma lāpītājs.
(Tautasdziesmas)

Lasi augšējās tautasdziesmas un uzrādi tajās lietvārdus! Pasvītātos lietvārdus teic vienskaitļa nōminātīvā un uzraksti!

Tā ir lietvārdu **p a m a z i n ā m ā f o r m a**.

Lietvārdu **p a m a z i n ā m ā f o r m a** apzīmē **m a z u m u** vai **m ī ļ u m u**.

Latviešu valodā, sevišķi tautasdziesmās, šādus vārdus sastopam ļoti bieži. Kuŗi no šiem vārdiem iepriekšējās tautasdziesmās apzīmē **m a z u m u**, kuŗi **m ī ļ u m u**?

Viriešu dzimtes **-s**, **-š** un **-is** vārdiem un sieviešu dzimtes **-a** un **-e** vārdiem pamazināmo formu darina, pievienojot vārdu **s a k n ē m** vai **c e l m i e m i z s k a ņ a s** **-iņš**, **-iņa**, **-itis**, **-ite** (skaties vārdu sastāva tabulu 99. lpp!).

Piemēram:

kaln-s — kaln-iņš	mās-a — mās-iņa
vēj-š — vēj-iņš	up-e — up-ite
brāl-is — brāl-itis	

208. u z d e v u m s: Pieraksti pamazināmās formas sekojošiem lietvārdiem!

<u>-s vārdi</u>	<u>-a vārdi</u>	<u>-is vārdi</u>	<u>-e vārdi</u>
putns	grāmata	Jānis	saule
dārzs	māja	gulbis	meitene
ozols	istaba	lācis	bite
mežs	gulta	šķīvis	kurpe
galds	galva	spainis	bedre
krēsls	kāja	gurķis	svece
dēls	lapa	nazis	ķēde
cimds	diena	vecis	spuldze

Paraugs:

putns — putniņš	grāmata — grāmatiņa
Jānis — Jānītis	saule — saulīte

Ja vārda sakne vai celms beidzas ar **k** vai **g**, tad pamazināmā formā **k** pārvēršas par **c**: **kok-s** — **koc-iņš**; **rok-a** — **roc-iņa**; **g** pārvēršas par **dz**: **log-s** — **lodz-iņš**; **seg-a** — **sedz-iņa**.

209. u z d e v u m s: Pieraksti lietvārdiem pamazināmās formas!

trauks	zirgs	roka	poga
vāks	draugs	kūka	oga
maks	sniegs	pūka	luga
laiks	karogs	cūka	sega
nieks	diegs	rika	atslēga
skolnieks	rags	taka	runga
cilvēks	nags	ķirzaka	pātaga
kažoks	nabags	pasaka	skabarga
zābaks	vaigs	malka	sproga
spēks	vainags	žurka	stīga

Paraugs:

trauks	—	trauciņš	roka	—	rocīņa
zirgs	—	zirdziņš	stīga	—	stīdžiņa

To celiņu ritā gāju,
To celiņu vakarā:
Tai celiņa galiņā,
Tur aug mana ligaviņa.

Es, kaŗā aiziedams,
Atstāj' mūsu šūpulī;
No kariņa pārnākdams,
Atrod' lielu rakstītāju.

Bāliņš ara kalniņā
Ar dzeltenu kumeliņu;
Es iznesu launadziņu
Sudrabiņa blodiņā.

(Tautasdziesmas)

Viriešu dzimtes vārdiem ar vienskaitļa nōminātīva galotni **-š** pamazināmajā formā **n a v m i k s t i n ā j u m a**: **ceļ-š** — **ceļ-iņš**, **kaŗ-š** — **kaŗ-iņš**, **kumel-š** — **kumel-iņš**.

Dažreiz arī **k ā d e ņ u s** un **a p s t ā k l e ņ u s** lieto pamazināmajā formā.

Piemēram:

Maziņi, miliņi, mīkstiņi, mairziņi
 Piekalnes pūpolu pūkainie vaidziņi.

(Vilis Plūdonis)

Lidu lidu pārslīņas,
Viegliņas, smalcīņas,
 Lidinās zemē.

(Aspazija)

Pičiņu pačiņu — **austiņām:**
Modriņi, modriņi sadzirdēt tām!
 Pičiņu pačiņu — **actiņām:**
Tāliņi, tāliņi saredzēt tām!

(Vilis Plūdonis)

Salīdzini:

mīļi	—	mīliņi (bez mīkstinājuma)
maigi	—	mairziņi (g — dz) (tāpat kā vaigi — vaidziņi)
smalkas	—	smalcīņas (k — c); (kādeņi)
modri	—	modriņi, tālu — tāliņi (apstākļi)

Viriešu dzimtes -us un -ns vārdiem un sieviešu dzimtes -s vārdiem pamazināmās formas darina c i t ā d i. (Skaties turpmākās tautasdziesmas!)

Salds bija, gards bija
 Zemes bites medutiņš;
 Gudra bija, rāma bija
 Vecu ļaužu valodiņa.

Aiz kalniņa dūmi kūp,
 Kas tos dūmus kūpināja?
 Sesk(i)s dara alutiņu,
 Tas tos dūmus kūpināja.

Saule bāra mēnestiņu,
 Kam tas dienu nespīdēja.
 Mēnestiņš atbildēja:
 Tev dienīņa, man naksniņa

Visas lauku puķes zied,
 Papardīte, tā nezied:
 Tā zied Jāņu naksniņā,
 Kad ļautiņi neredzēja.

Bur man burvji, zog man zagļi,
 Nevar mani izpostīt;
 Uguntiņas dzirkstelīte,
 Tā man visu izpostīja.

Divi, divi, kas tie divi,
 Kas dzīvoja saules mūžu?
 Ūdentinā. akmentinā,
 Tie dzīvoja saules mūžu:
 Ūdens jūras licīti,
 Akmens upes dibenā.

(Tautasdziesmas)

210. u z d e v u m s: Izraksti no tautasdziesmām pamazināmos lietvārdus vienskaitļa nōminātvā (atsevišķi vīriešu un sieviešu dzimtes vārdus) un blakus pieraksti nepamazināto formu!

Paraugs:

<u>Vīriešu dzimte</u>	<u>Sieviešu dzimte</u>
mēnestiņš — mēness	austiņa — auss

Dažiem vīriešu dzimtes lietvārdiem ar vienskaitļa nōminātvā galotni -us pamazināmā forma beidzas ar -iņš, bet dažiem ar -tiņš.

Piemēram:

tirgus	—	tirdziņš	medus	—	mediņš vai medutiņš
krogus	—	krodziņš	lietus	—	lietiņš vai lietutiņš
vidus	—	vidiņš	ledus	—	ledutiņš
Mikus	—	Mikiņš	alus	—	alutiņš

Vīriešu dzimtes -ns un -ss vārdiem pamazināmā forma beidzas ar -tiņš.

Piemēram:

ūdens	—	ūdentīņš	zibens	—	zibentiņš
rudens	—	rudentiņš	asmens	—	asmentiņš, arī asmenītis
akmens	—	akmentiņš	mēness	—	mēnestīņš

Dažiem sieviešu dzimtes lietvārdiem ar vienskaitļa nōminātvā galotni -s pamazināmā forma beidzas ar -tiņa, dažiem ar -sniņa.

Piemēram:

acs	—	actiņa	sirds	—	sirsniņa
auss	—	austiņa	nakts	—	naksniņa
balss	—	balstiņa	krāsns	—	krāsniņa
debess	—	debestiņa			
zoss	—	zostiņa	birzs	—	birztiņa
uguns	—	uguntiņa	arī birze	—	birzīte
zivs	—	zivtiņa	vai birztala	—	birztiņa
govs	—	go(v)tiņa vai gosniņa	durvis	—	dur(v)tiņas
					(daudzskaitlinieks)

A t k ā r t o vīriešu dzimtes -us un -ns vārdu un sieviešu dzimtes -s vārdu locīšanu!

211. **u z d e v u m s:** Iemācies no galvas teikt un rakstīt iepriekšējās tautasdziesmas!

N e r ē g u l ā r a s pamazināmās formas ir dažiem vīriešu dzimtes lietvārdiem ar vienskaitļa nōminātīva galotni -s (pēc -ns vārdu parauga):

gredzens —	gredzentiņš	pērkons —	pērkonītis
spilvens —	spilventiņš	brīdis —	brītiņš
zobens —	zobentiņš	ļaudis —	ļautiņi
deguns —	deguntiņš		

Vārds ļaudis ir vīriešu dzimtes daudzskaitlinieks, ko loka kā sieviešu dzimtes -s vārdus daudzskaitlī.

Par pamazināmām formām **n a v** uzskatāmi sekojoši vārdi un cilvēku vārdi:

āboliņš (lopbarība)	Benjamiņš	Edīte
ciemiņš	Mārtiņš	Mudīte
kaimiņš	Rūsiņš	Rudīte
ķēniņš	Sprīdītis	Sarmīte
sausīņš (cvībaks)	Ūsiņš	Skaidrite u. c.
tauriņš		

Arī tautasdziesmās sastopamais **b ā l i ņ š** — bāleliņš nav uzskatāms par pamazināmās formas vārdu.

V e c ā k u — tēva un mātes — vārdu pamazināmās formas ir

tēvs —	tētis —	tētiņš, tētītis
māte —	māma —	māmiņa

Tautasdziesmās sastopam arī māmuļa — māmuliņa.

Pēc likuma darinātās pamazināmās formas tēvs — tēviņš un māte — mātīte lieto tikai attiecībā uz dzīvniekiem un putniem, kad jānorāda uz sieviešu vai vīriešu dzimumu.

Lietvārdu pamazināmo formu i z s k a ņ a s:

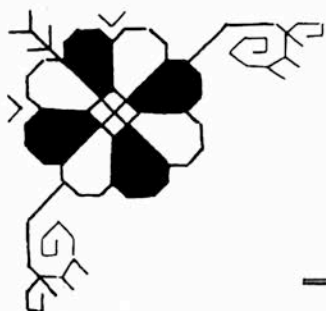
<u>Vīriešu dzimte</u>				<u>Sieviešu dzimte</u>		
-s	-š	-iņš		-a	-iņa	
-is		-ītis		-e	-īte	
-us	-ns	-iņš -tiņš		-s	-tiņa	-sniņa

212. u z d e v u m s: Uzraksti pamazināmās formas sekojošiem lietvārdiem!

bērzs	teļš	mēness	ledus
žogs	uguns	pīle	auss
ceļš	priede	zoss	roka
glezna	acs	balodis	māte
sega	tirgus	balss	lietus
kumeļš	ozols	sirds	akmens
sēne	egle	kreklis	debess
lācis	nakts	tēvs	oga

213. u z d e v u m s analīzei: Bāliņš ara kalniņā ar dzeltenu kumeliņu.

Piektā nodaļa

KĀDEŅI JEB ĪPAŠĪBAS VĀRDI (ADJEKTĪVI)

Noteiktās un nenoteiktās galotnes

Nosauc dažus kādeņus kopā ar lietvārdiem! No kā atkarīga kādeņu dzimte un skaitlis?

Kādeņiem ir divējādas galotnes: **n e n o t e i k t ā s** un **n o t e i k t ā s**.

N e n o t e i k t ā s galotnes vienskaitļa nōminātīvā vīriešu dzimtē ir -s vai -š, piemēram: l a b s zēns, z a ļ š lauks, un sieviešu dzimtē -a. Piemēram: l a b a meitene, z a ļ a zāle.

N o t e i k t ā s galotnes vīriešu dzimtē ir -ais un sieviešu dzimtē -ā. Piemēram: l a b a i s zēns, z a ļ a i s lauks, l a b ā meitene, z a ļ ā zāle.

	<u>Vīriešu dzimte</u>	<u>Sieviešu dzimte</u>
nenoteiktā galotne	-s, -š (labs, zaļš)	-a (laba, zaļa)
noteiktā galotne	-ais (labais, zaļais)	-ā (labā, zaļā)

Kādeņi ar **n e n o t e i k t o** galotni lieto, ja:

1. Kādeņis apzīmē tādu lietvārdu, kas iepriekš nav minēts vai par ko runā vispār. Piemēram: Mēs iebraucām lielā mežā. Mēs ceļā satikām kādu vecu vīru.

2. Kādeņis teikumā ir izteicējs. Piemēram: Istaba ir s i l t a. Saule ir s p o ž a.

Kādeni ar **n o t e i k t o** galotni lieto:

1. Ja runā par iepriekš minētu vai zināmu, noteiktu priekšmetu. Piemēram: Lielajā mežā mēs lasījām sēnes. Vecais vīrs, ko mēs ceļā satikām, mūs sveicināja. Ceļmalā auga liels koks. Šo lielo koku vētra nolauza.

2. Vokātīvā, jo uzrunāt var tikai zināmu personu. Piemēram: Mīļā māmiņ, dod man ēst!

Kādeņu locīšana

Kādeņus ar **n e n o t e i k t o** galotni loka kā lietvārdus ar līdzīgu galotni. Piemēram: **l i e l s** loka kā **k o k s**, **g a ṛ š** loka kā **c e ḷ š**.

Kādeņiem ar **n o t e i k t o** galotni ir īpatnēja locīšana.

Nenoteiktā galotne

Noteiktā galotne

Viriešu dzimtes vienskaitlis

N. kas?	liels	koks	lielais	koks
G. kā?	liela	koka	lielā	koka
D. kam?	lielam	kokam	lielajam	kokam
A. ko?	lielu	koku	lielo	koku
I. ar ko?	ar lielu	koku	ar lielo	koku
L. kur?	lielā	kokā	lielajā	kokā
V. —			lielais	koks!

Viriešu dzimtes daudzskaitlis

N. kas?	lieli	koki	lielie	koki
G. kā?	lielu	koku	lielo	koku
D. kam?	lieliem	kociem	lielajiem	kociem
A. ko?	lielus	kokus	lielos	kokus
I. ar ko?	ar lieliem	kociem	ar lielajiem	kociem
L. kur?	lielos	kokos	lielajos	kokos
V. —			lielie	koki!

Sieviešu dzimtes vienskaitlis

N. kas?	liela	māja	lielā	māja
Ģ. kā?	lielas	mājas	lielās	mājas
D. kam?	lielai	mājai	lielajai	mājai
A. ko?	lielu	māju	lielo	māju
I. ar ko?	ar lielu	māju	ar lielo	māju
L. kur?	lielā	mājā	lielajā	mājā
V. —			lielā	māja!

Sieviešu dzimtes daudzskaitlis

N. kas?	lielas	mājas	lielās	mājas
Ģ. kā?	lielu	māju	lielo	māju
D. kam?	lielām	mājām	lielajām	mājām
A. ko?	lielas	mājas	lielās	mājas
I. ar ko?	ar lielām	mājām	ar lielajām	mājām
L. kur?	lielās	mājās	lielajās	mājās
V. —			lielās	mājas!

S a l i d z i n i nenoteiktās un noteiktās galotnes katrā locījumā!

I e v ē r o! Datīvā un lokatīvā j priekšā ir i s s a: lielajam, lielajā, lielajiem, lielajos, lielajai, lielajām.

I e m ā c i e s labi locīt kādēņus ar noteiktajām galotnēm!

214. u z d e v u m s: Uzraksti visos locījumos sekojošos vārdus!

garš ceļš — garais ceļš
zaļa pļava — zaļā pļava

215. u z d e v u m s: Uzraksti desmit teikumus, kuŗos būtu kādēnis ar noteikto galotni kopā ar lietvārdu lokatīvā!

Paraugs: Mūsu kaimiņu jaukajā dārzā ir daudz koku.

216. u z d e v u m s: Noraksti M ū s u e z e r s! Svītriņu vietā kādēņiem liec vajadzīgās noteiktās vai nenoteiktās galotnes!

Mūsu ezers

1. Netālu no mūsu mājas ir liel— ezers. Cik daudz jauk— brižu esam pavadījuši pie skaist— ezera! Esam vizinājušies mūsu vec— laivā saulain— pavasara svētdienās un klus—, silt— vasaras vakaros. Esam peldējušies ezera vēs— ūdeni karst— vasaras dienās.

2. Jānos, mūsu visjautr— svētkos, ezermalā dedzinām spož— jānuguni un visu nakti pavadām pie mūsu mīl— ezera, dziedādami skanīg— līgodziesmas.

3. Skaist— mūsu ezers ir arī rudeni, kad klus—, saulain— dienās glud— ezera līmeni kā spoguļi redzami pretēj— krasta kupl— ozoli un stalt—, balt— bērzi, tērpušies savā koš— rudens tērpā.

4. Vislielāk— prieks man bija, kad tēvs man uzdāvināja jaun— makšķeri. Ar to dažreiz visu dienu pavadīju pie skaist— ezera. Parasti manā lomā bija neliel— zivtiņas, bet dažreiz gadījās arī itin prāv— zivis. Tad māmiņa mums pagatavoja garšīg— vakariņas.

217. u z d e v u m s analīzei: Netālu no mūsu mājas ir liels ezers.

Kādeņu salīdzināmās pakāpes

Balta, balta ieva zied,
Vēl baltāka ābelīte;
Skaista, skaista mātes meita,
Vēl skaistāka bārenīte.

Silta, jauka istabiņa,
Bērza malku kurināta;
Vēl siltāka, vēl jaukāka,
Kad māmiņa istabā.

(Tautasdziesmas)

Lielais zaķis

„Es esmu liels zaķis,” teica Piksis.
„Nē, tu neesi,” sacīja Riksis.
„Es esmu,” sauca Piksis. „Parādi man vienu zaķi, kas ir lielāks par mani!”
„Mans tētis, Lieldienu zaķis, ir vislielākais zaķis,” teica Riksis.

(Inese Cīrule)

Uzrādi kādeņus iepriekšējās tautasdziesmās un pasaciņā!

Kuņi no tiem apzīmē priekšmeta īpašību v i s p ā r, nesalīdzinot to ar kādu citu priekšmetu, kuņi p ā r ā k ā pakāpē, salīdzinot ar kādu citu priekšmetu, un kuņi v i s p ā r ā k ā j ā pakāpē, salīdzinot ar citiem priekšmetiem?

Kādeņiem ir t r i s salīdzināmās pakāpes: p a m a t a pakāpe, p ā r ā k ā pakāpe un v i s p ā r ā k ā pakāpe.

Piemēram:

liels	—	lielāks	—	vislielākais
skaista	—	skaistāka	—	visskaistākā
silta	—	siltāka	—	vissiltākā

P a m a t a pakāpe tikai nosauc priekšmeta īpašību, nesalīdzinot ar citiem priekšmetiem.

Piemēram: balta ieva, skaista mātes meita, silta, jauka istabiņa, liels zaķis.

P ā r ā k ā pakāpe rāda, ka vienam priekšmetam kāda īpašība piemīt lielākā mērā nekā otram.

Piemēram: Ābelīte zied baltāka nekā ieva. Bārenīte ir skaistāka nekā mātes meita. Istabiņa būtu siltāka un jaukāka, ja māmiņa būtu istabā. Piksis domā, ka neviens zaķis nav lielāks par viņu.

P ā r ā k a j a i pakāpei parasti nenoteiktā galotne.

V i s p ā r ā k ā pakāpe norāda īpašību, kas kādam priekšmetam piemīt lielākā mērā nekā visiem pārējiem priekšmetiem.

Piemēram: vislielākais zaķis, vissiltākā, visjaukākā istabiņa, visbaltākā ābelīte, visskaistākā bārenīte.

V i s p ā r ā k a j a i pakāpei parasti noteiktā galotne.
Priekšzīlbe visrakstāma ar vienu s un vienmēr kopā ar kādeni.

V i s p ā r ā k o pakāpi var izteikt arī tā: p a t s l i e l ā k a i s zaķis, p a t i s i l t ā k ā istaba. Šie vārdi rakstāmi atsevišķi.

T e i c citus piemērus ar kādeniem visās trijās pakāpēs!

218. u z d e v u m s: Uzraksti sekojošos kādeņus visās trijās pakāpēs! —

liels	sauss	spoža	jautra
salds	vecs	klusā	skumja
augsts	slapjš	droša	bēdīga
auksts	rupjš	čakla	veca
īss	dziļš	nopietna	mīla

Paraugs:

liels — lielāks — vislielākais
spoža — spožāka — visspožākā

Apstākļu kādeņi

V a k a r ē j a i s notikums mūs visus uztrauca.

P ē d ē j a i s gads skolā bija visgrūtākais.

Mēs sēdējām p r i e k š ē j ā rindā.

M a l ē j ā rinda palika tukša.

Kādeņus ar **vienskaitļa** nōminātīva izskaņu -ējs, -ējais vīriešu dzimtē un -ēja, -ējā sieviešu dzimtē sauc par **a p s t ā k ļ u** kādeņiem.

Tie apzīmē **v i e t u** vai **l a i k u**.

Apstākļu kādeņiem **n a v s a l ī d z i n ā m o** pakāpju, jo tie apzīmē tādas īpašības, kas **n e v a r** priekšmetos **n e p a s t ī p r i n ā t i e s**, **n e p a m a z i n ā t i e s**.

Piemēram: Manas kurpes stāv skapja **a p a k š ē j ā** plauktā. Ja **z e m** šī plaukta būtu vēl kāds plaukts, tad tas, kurā stāv manas kurpes, nebūtu **a p a k š ē j a i s**, un tāpat nevar būt arī kāds **a p a k š ē j ā k s** vai **v i s a p a k š ē j ā k a i s** plaukts.

Cits piemērs: Es ieliku naudas maku **v i d ē j ā** atvilktnē. Ja viena atvilktnē ir **v i d ē j ā**, tad nevar būt kāda cita vēl **v i d ē j ā k a**.

Apstākļu kādeņus var lietot ar **n e n o t e i k t o** galotni (piemēram: Upiša kungs ir **i l g g a d ē j s** skolotājs.), bet **b i e ž ā k** tos lieto ar **n o t e i k t o** galotni (piemēram: Mūsu **i l g g a d ē j a i s** skolotājs Upiša kungs mums visiem ir mīļš.). Tomēr **l a b s k a ņ a s d ēļ** **vienskaitļa** datīvā un lokatīvā un

d a u d z s k a i t l i a datīvā, instrumentāli un lokatīvā **n e l i e t o** paplašināto **n o t e i k t ā s** galotnes formu (piemēram: kam? p ē d ē j a m gājējam, nevis: pēdējajam, kad? p ē d ē j ā stundā, nevis: pēdējajā).

Paplašinātās formas ar -aj- var nelietot arī tiem kādeņiem, kam **v a i r ā k** par trim zilbēm (piemēram: balva **u z c ī t ī g ā k a i** skolniecei, nevis: uzcītīgākajai).

Vienskaitlis

N. kas?	gaŗ-a	rinda	gaŗ-ā	rinda	pēdēj-ā	rinda
Ģ. kā?	gaŗ-as	rindas	gaŗ-ās	rindas	pēdēj-ās	rindas
D. kam?	gaŗ-ai	rindai	gaŗ-ajai	rindai	pēdēj-ai	rindai
A. ko?	gaŗ-u	rindu	gaŗ-o	rindu	pēdēj-o	rindu
I. ar ko?	ar gaŗ-u	rindu	ar gaŗ-o	rindu	ar pēdēj-o	rindu
L. kur?	gaŗ-ā	rindā	gaŗ-ajā	rindā	pēdēj-ā	rindā
V. —			gaŗ-ā	rinda!	pēdēj-ā	rinda!

Daudzskaitlis

N. kas?	gaŗ-as	rindas	gaŗ-ās	rindas	pēdēj-ās	rindas
Ģ. kā?	gaŗ-u	rindu	gaŗ-o	rindu	pēdēj-o	rindu
D. kam?	gaŗ-ām	rindām	gaŗ-ajām	rindām	pēdēj-ām	rindām
A. ko?	gaŗ-as	rindas	gaŗ-ās	rindas	pēdēj-ās	rindas
I. ar ko?	ar gaŗ-ām	rindām	ar gaŗ-ajām	rindām	ar pēdēj-ām	rindām
L. kur?	gaŗ-ās	rindās	gaŗ-ajās	rindās	pēdēj-ās	rindās
V. —			gaŗ-ās	rindas!	pēdēj-ās	rindas!

219. **u z d e v u m s:** Uzraksti teikumus ar dotajiem apstākļu kādeņiem dažādos locījumos!

vakarējais sarikojums
aizvakarējais notikums
šorītējais gājiens
iepriekšējā saruna
malējais krēsls
vidējā rinda
pēdējā stunda
pirmītējais strīds
pakaļējais ritenis
augšējais stāvs

apakšējais plaukts
ārējā mala
iekšējās durvis
pretējā siena
vispārējs uztraukums
ārkārtējs notikums
ilggadēja skolotāja
kopējs mērķis
vaļējas durvis
pirmatnēja tauta

KĀDEŅU PAREIZRAKSTĪBA

Nenoteiktās galotnes vīriešu dzimtes vienskaitļa nōminātīvā

Vienskaitļa nōminātīvā vīriešu dzimtē kādeņu **n e n o t e i k t ā s** galotnes ir -s vai -š, bet **n e k a d -is**.

Tāpēc jārunā un jāraksta: gudrs, taisns, ātrs, čakls, akls, dziļš u.c. (nevis: gudris, taisnis, čaklis utt.).

Piezīme: **S a l ī d z i n ī** ar vīriešu dzimtes lietvārdu galotnēm -s un -is (skaties 91. uzdevumu)!

220. **u z d e v u m s**: Uzraksti sekojošos vārdus vienskaitļa **a k u z ā t ī v ā** un **n ō m i n ā t ī v ā**!

laipnam kungam
čaklam skolēnam
ātram putnam
rātnam zēnam
agram rītam
aklam bērnam
stingram skolotājam

gudram brālim
resnam baļķim
veiklam kaķim
krietnam latvietim
taisnam stūrim
stipram vīrietim
niknam gailim

Paraugs:

Akuzātīvs — ko?

laipnu kungu
gudru brāli

Nōminātīvs — kas?

laipns kungs
gudrs brālis

Neskaidri izrunātas līdzskaņu kopas kādeņu vienskaitļa nōminātīva izskaņās

Kādeņiem **l a b s, g a r d s, s m a g s, d z i ļ š, s a u s s, s v e š s, m a z s, s p o ž s, s i l t s** u. c., tāpat kā lietvārdiem ar galotnēm -s un -š, **izskaņās** ir **neskaidri izrunātas līdzskaņu kopas**, tāpēc šie vārdi **j ā l o k a**, lai zinātu, kā tie pareizi **j ā r a k s t a**.

Piezīme: Skaties nodaļu **Balsīgie un nebalsīgie līdzskaņi** 47. lp.!

221. u z d e v u m s: Uzraksti sekojošos vārdus vienskaitļa n ģ-
m ī n ā t ī v ā!

- (a) labu, skarbu, klibu, šķību, skābu, raibu, stulbu
- (b) gardu, citādu, divējādu, daudzējādu, nekādu, visādu, savādu, slaidu, skaidru
- (c) smagu, vainīgu, sekmīgu, laimīgu, milzīgu, taisnīgu, domīgu, draudzīgu, bargu, asprātīgu
- (d) zaļu, dziļu, skaļu, mīļu, garu, slapju, strauju, rupju, skumju
- (e) sausu, vēsu, asu, patiesu, klusu, īsu, visu
- (f) svešu, plašu, drošu, tukšu, gaišu, tumšu, vienkāršu, košu
- (g) mazu, biezu, greizu, nervōzu
- (h) spožu, možu, dižu
- (i) siltu, skaistu, svētu, saltu, spilgtu, žirgtu, staltu

Paraugs:

- (a) labs, skarbs utt.
- (b) gards, citāds utt.
- (c) smags, vainīgs utt.

Vispārākās pakāpes rakstība

Kādeņu vispārākās pakāpes pirmā zilbe v i s- jāraksta ar v i e n u s k o p ā r k ā d e n i: vislielākais, visskaidrākais.

Piemēram: visskaistākais, vissiltākais, vissaldākais

I z s k a i d r o, kādēļ šajos vārdos blakus divi s!

222. u z d e v u m s: Uzraksti sekojošos kādeņus vispārākajā pakāpē!

kluss	raibs	čakla	tukša
sauss	ciets	slinka	kupla
augsts	skābs	liela	bieza
skaists	salds	maza	vēsa
uzcītīgs	uzmanīgs	laimīga	īsa
silts	drošs	laipna	barga
gluds	svešs	nikna	gudra

Paraugs:

visklusākais	visčaklākā
vissausākais	visslinkākā

Arī dažiem apstākļiem var būt salīdzināmo pakāpju formas! Piemēram: lēni, lēnāk, vislēnāk; klusi, klusāk, visklusāk.

223. u z d e v u m s: Uzraksti sekojošos apstākļus visās trijās pakāpēs!

tuvu	vēlu	skaisti	bieži
tālu	ātri	koši	reti
sen	mierīgi	droši	veikli
drīz	labi	bailīgi	čakli
agri	jauki	bargi	maz

Paraugs:

tuvu	—	tuvāk	—	vistuvāk
tālu	—	tālāk	—	vistālāk

Zilbe -aj- kādeņu noteiktajās galotnēs

Kādeņiem ar noteikto galotni datīvā un lokatīvā j priekšā ir iss a: labajam, labajai, labajiem, labajām, labajā, labajos, labajās.

Piemēram:

N. kas? veiklais peldētājs, labā dziedātāja

D. kam? veiklajam peldētājam, labajai dziedātājai

Ievēro! No darbības vārdiem atvasinātajos lietvārdos līdzskaņā j priekšā ir gaŗais ā: peldētājs (atvasināts no peldēt); dziedātāja (atvasināts no dziedāt).

Mācies atšķirt kādeņus ar noteikto galotni no šiem lietvārdiem!

224. u z d e v u m s: Uzraksti sekojošos kādeņus kopā ar lietvārdiem vienskaitļa un daudzskaitļa n ģ m i n ā t ī v ā un d a t ī v ā!

(a) veiklais peldētājs	(b) lielā lasītāja
skaļais klaigātājs	gudrā rakstītāja
čaklais strādātājs	mīļā audzinātāja
interesantais stāstītājs	patīkamā runātāja
lielais runātājs	mazā zīmētāja
vecais skolotājs	veiklā pārdevēja
labais dziedātājs	lepnā dejotāja
slinkais gulētājs	slinkā strādātāja

Paraugs:

Vienskaitlis

N ģ m i n ā t ī v s — kas?

- (a) veiklais peldētājs
(b) lielā lasītāja

Datīvs — kam?

- veiklam peldētājam
lielajai lasītājai

Daudzskaitlis

(a) veiklie peldētāji	veiklajiem peldētājiem
(b) lielās lasītājas	lielajām lasītājām

225. u z d e v u m s: Uzraksti sekojošos kādeņus vienskaitļa un daudzskaitļa n ģ m i n ā t ī v ā un l o k ā t ī v ā ar noteikto galotni!

(a) lielais	vecākais	visgaišākais
līkais	zaļākais	vistumšākais
aukstais	baltākais	vissmalkākais
(b) slīpā	sausākā	vislepnākā
augstā	slāpjākā	visveiklākā
resnā	mazākā	vislabākā

Paraugs:

N ģ m i n ā t ī v s — kas?

- (a) lielais, lielie
(b) slīpā, slīpās

Lokātīvs — kur?

- lielajā, lielajos
slīpajā, slīpajās

Kādeņu izskaņas -ens, -ena

Kādeņiem, kas vienskaitļa nōminātīvā beidzas ar -ns vai -na, n priekšā ir ī s a ī s e: g a r e n s, g a r e n a.

226. u z d e v u m s: Iesaisti šos kādeņus teikumos!

slavens, gurdens, varens, gludens, garens, saldens, lēzens, dzeltens, remdens, līdzens, slepens

Paraugs: Mūsu mājas priekšā ir g a r e n a puķu dobe.

Kādeņi auksts un augsts

Ļoti līdzīgi izrunas ziņā ir kādeņi a u k s t s un a u g s t s. Piemēram: a u k s t s laiks, a u g s t s kalns. I e k l a u s i e s, kā j ā i z r u n ā divskanis au vienā vārdā, kā otrā!

Lai z i n ā t u, kad jāraksta k, kad g, jāievēro šo vārdu n o z ī m e.

I e v ē r o! L a i k s ir a u k s t s (abos vārdos k). A u g i a u g a u g s t i (visos vārdos g). I e m ā c i e s šos divus teikumus, un kad nezini, vai jāraksta a u k s t s vai a u g s t s, padomā un salīdzini ar šiem teikumiem!

227. u z d e v u m s: Svītriņu vietā raksti k vai g!

Šis kalns ir au—sts. Ledus ir au—sts. Kas au—stu kāpj, tas zemu krīt. Bads māca strādāt, au—stums tecēt. Ēdis vai neēdis, turi galvu au—šā. Plikam visur au—sti, slinkam visur grūti. Laba maize stāv au—stā plauktā. Au—stums slīņķu ārsts. Au—stu kalnu aizņem visi vēji.

Au—sts laiks, au—sts ledus, au—sts tornis, au—sts kalns, au—sts amats, au—sts lietuss, au—sta rasa, ziemā au—sts dzīvoklis, putni lido au—stu.

228. u z d e v u m s analizei: Mūžam zili ir Latvijas kalni.

SKAITLEŅI (NUMERĀĻI)

Sestajā klasē mācās piecpadsmit skolēnu. Septiņi zēni sēž pirmajā rindā, astoņas meitenes sēž otrajā rindā.

Kuŗi no šiem skaitleņiem pamata, kuŗi kartas skaitleņi?

Skaitleņu locīšana

Vieninieki

Pamata skaitleņus no viens līdz deviņi, izņemot trīs, loka kā viriešu dzimtes lietvārdus ar galotni -s (viens koks, četri koki) un sieviešu dzimtē kā lietvārdus ar galotni -a (viena māja, astoņas mājas).

Kartas skaitleņus loka kā kādeņus ar noteikto galotni.

Loki! Viens koks, četri koki; viena māja, astoņas mājas. Pirmais lielais koks, ceturta jaunā māja.

Trīs loka īpatnēji:

N. kas?	trīs	logi	trīs	grāmatas
G. kā?	triju	logu	triju	grāmatu
D. kam?	trim (trijiem)	logiem	trim (trijām)	grāmatām
A. ko?	trīs	logus	trīs	grāmatas
I. ar ko?	ar trim (trijiem)	logiem	ar trim (trijām)	grāmatām
L. kur?	trijos (trīs)	logos	trijās (trīs)	grāmatās

Iemācies locīt trīs un no galvas uzrakstīt visos locījumos abās dzimtēs!

Desmitnieki, simtnieki, tūkstošnieki

Skaitleņus 10, 100 un 1000 var lietot divējādi:

Var teikt: desmit, simt, tūkstoš (nelokāmi) vai: desmits, simts, tūkstotis (lokāmi).

Piemēram:

1. Klasē ir desmit skolēnu.
Mēs nobraucām simt jūdžu.
Lielajā nometnē bija tūkstoš skautu.
2. Ir pagājuši divi gadu desmiti, kopš dzīvojam šinī pilsētā.
Sarikojumā bija tikai viens simts klausītāju.
Mājas celšanai vēl jāpērk viens tūkstošis ķieģeļu.

Ievēro lietvārdus pēc skaitļiem! Kurā locījumā tie ir?
Teic citus piemērus!

Desmits un simts loka kā viriešu dzimtes lietvārdus ar galotni -s (galds), bet tūkstoš kā lietvārdus ar galotni -is (latvietis).

Miljons un miljards ir aizgūti vārdi. Tos loka kā lietvārdus. Nelokāmu formu tiem nav.

Lietvārds pēc šiem skaitļiem ir genitīvā un nav jāloka.

Locīšanas paraugi:

	<u>Vienskaitlis</u>				<u>Daudzskaitlis</u>		
N. kas?	viens	simts	jūdžu	divi	simti	jūdžu	
Ģ. kā?	viena	simta	jūdžu	divu	simtu	jūdžu	
D. kam?	vienam	simtam	jūdžu	diviem	simtiem	jūdžu	
A. ko?	vienu	simtu	jūdžu	divus	simtus	jūdžu	
I. ar ko? ar	vienu	simtu	jūdžu	ar diviem	simtiem	jūdžu	
L. kur?	vienā	simtā	jūdžu	divos	simtos	jūdžu	
N. kas?	viens	tūkstošis	dolaru	pieci	tūkstoši	dolaru	
Ģ. kā?	viena	tūkstoša	dolaru	piecu	tūkstošu	dolaru	
D. kam?	vienam	tūkstošim	dolaru	pieciem	tūkstošiem	dolaru	
A. ko?	vienu	tūkstoši	dolaru	piecus	tūkstošus	dolaru	
I. ar ko? ar	vienu	tūkstoši	dolaru	ar pieciem	tūkstošiem	dolaru	
L. kur?	vienā	tūkstoši	dolaru	piecos	tūkstošos	dolaru	

Biežāk lieto nelokāmās formas: desmit, simt, tūkstoš (bez galotnes).

	<u>Vienskaitlis</u>	<u>Daudzskaitlis</u>
N. kas?	desmit pirkstu	deviņsimt gadu
Ģ. kā?	desmit pirkstu	deviņsimt gadu
D. kam?	desmit pirkstiem	deviņsimt gadiem
A. ko?	desmit pirkstus	deviņsimt gadus
I. ar ko?	ar desmit pirkstiem	ar deviņsimt gadiem
L. kur?	desmit pirkstos	deviņsimt gados

Ievēro lietvārda formu nōminātīvā un citos locījumos!

Skaitleņi vienpadsmit, divpadsmit utt., divdesmit, trīsdesmit utt. tāpat kā desmit ir nelokāmi.

Lietvārds tiem parasti pievienojas ģenitīvā.

Piemēram: trīspadsmit skolēnu, sešpadsmit krēslu, piecdesmit centu, sešdesmit grāmatu.

Tikai runājot par laiku, šie skaitleņi iegūst lokāmo galotni.

Pulksteņa laiku apzīmē tā: Cik ir pulkstenis? Pulkstenis ir desmit (nelokāms). Cik os? Pulksten desmitos, pusvienpadsmitos (ar lokāmo galotni).

Citi piemēri:

Cik os tev skolā sākas stundas? Stundas sākas pulksten pusdesmitos (plkst. 9.30).

Cik os tu ej gulēt? Esi ej gulēt pulksten vienpadsmitos.

Cik tagad ir pulkstenis? Pulkstenis ir divpadsmit.

Pulkstenis ir pusviens (12.30).

Mēs pārnācām mājās pulksten pusvienos.

Mēs iziesim no mājas pirms pulksten desmitiem.

Mēs pārnācām pēc pulksten vienpadsmitiem.

Saliktie skaitļeņi

Manai vecmāmiņai ir astoņdesmit seši gadi.

Līdz pilsētai bija jābrauc simt četrdesmit septiņi kilometri.

Mans krusttēvs ir dzimis tūkstoš deviņsimt trīsdesmit astotajā gadā.

Saliktajos skaitļeņos l o k a tikai p ē d ē j o vārdu.

N. kas?	tūkstoš	deviņsimt	sešdesmit	četri	gadi
Ģ. kā?	tūkstoš	deviņsimt	sešdesmit	četrus	gadus
D. kam?	tūkstoš	deviņsimt	sešdesmit	četriem	gadiem
A. ko?	tūkstoš	deviņsimt	sešdesmit	četrus	gadus
I. ar ko?	ar tūkstoš	deviņsimt	sešdesmit	četriem	gadiem
L. kad?	tūkstoš	deviņsimt	sešdesmit	četros	gados

Saliktajos skaitļeņos tikai p ē d ē j a i s var iegūt k ā r t a s skaitļeņa formu: tūkstoš deviņsimt septiņdesmit p i e k t a i s gads.

Kārtas skaitļeņu locīšanas paraugs:

Vienskaitlis

N. kas?	pirmais	jaukais	rīts
Ģ. kā?	pirmā	jaukā	rīta
D. kam?	pirmajam	jaukajam	rītam
A. ko?	pirmo	jauko	rītu
I. ar ko?	ar pirmo	jauko	rītu
L. kad?	pirmajā	jaukajā	rītā

Daudzskaitlis

N. kas?	pirmie	jaukie	rīti
Ģ. kā?	pirmo	jauko	rītu
D. kam?	pirmajiem	jaukajiem	rītiem
A. ko?	pirmos	jaukos	rītus
I. ar ko?	ar pirmajiem	jaukajiem	rītiem
L. kad?	pirmajos	jaukajos	rītos

Daļu skaitļi

D a ļ u s k a i t ļ e ņ i apzīmē priekšmeta daļu, un tie rodas no **s k a i t ļ e ņ a** un lietvārda **d a ļ a** savienojuma.

Piemēram!

ceturtdaļa (vai ceturtdā daļa) ābola
divas piektdaļas (vai divas piektās daļas) kilograma
divas trešdaļas kilometra
pusotra ($1\frac{1}{2}$) dolara
pusotras stundas
divarpus ($2\frac{1}{2}$) gada
trīšarpus ($3\frac{1}{2}$) mēneša

Centimetrs ir s i m t ā daļa metra (viena simtdaļa metra).
Grams ir tūkstošā daļa kilograma (viena tūkstošdaļa kilograma).
Minūte ir sešdesmitā daļa stundas (viena sešdesmitdaļa stundas).

Saliktiem d a ļ s k a i t ļ i e m parasti loka **a b u s** vārdus, bet **l i e t v ā r d s** stāv **ģ e n i t ī v ā**, un to **n e l o k a**.

	<u>Vienskaitlis</u>	<u>Daudzskaitlis</u>
N. kas?	viena ceturtdaļa gada	trīs ceturtdaļas gada
Ģ. kā?	vienas ceturtdaļas gada	triju ceturtdaļu gada
D. kam?	vienai ceturtdaļai gada	trim ceturtdaļām gada
A. ko?	vienu ceturtdaļu gada	trīs ceturtdaļas gada
I. ar ko?	ar vienu ceturtdaļu gada	ar trim ceturtdaļām gada
L. kur?	vienā ceturtdaļā gada	trijās ceturtdaļās gada

229. u z d e v u m s: Uzraksti ar cipariem daļskaitļus —

viena puse, viena trešdaļa, divas trešdaļas, viena ceturtdaļa, trīs piektdaļas, piecas sestdaļas, pusotra, pustreša, divarpus, četrarpus!

230. u z d e v u m s: Uzraksti ar vārdiem sekojošos daļskaitļus!

$\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{2}{5}$, $2\frac{1}{2}$, $3\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{2}$

Nenoteiktie skaitļi

Nenoteiktu daudzumu apzīmē ar apstākļiem, kas nav lokāmi: daudz, nedaudz, maz, mazāk, vairāk, cik, necik, cik necik, tik.

Arī tiem lietvārds pievienojas ģenitīva formā.

Piemēram:

Man ir daudz naudas.
 Tev ir maz laika.
 Manai mātai ir tikai nedaudz dolaru.
 Tēvam ir vairāk darba nekā krusttēvam.
 Man nav necik puķu dārzā.
 Vai tev ir cik necik centu kabatā?
 Cik grāmatu tu nopirki?
 Man nav ne tik laika kā tev.

Vārdiem daudz, nedaudz, vairāk ir arī lokāmas formas: daudzi, nedaudzi, vairāki.

Tad tie saskāņojas ar lietvārdiem dzimtē un locījuma.

Piemēram:

Daudzi skolēni aizskrēja uz māju.
 Daudziem skolēniem nebija līdz grāmatu.
 Mežmalā auga nedaudzas sēnes.
 Tikai nedaudzas sēnes bija tārpi.
 Sausajā vasarā vairāki koki mūsu dārzā nokalta.
 Vairākiem kokiem bija nolūzuši zari.

Loki šos skaitļus kopā ar lietvārdiem!

septiņas kļūdas	simt trīsdesmit grāmatu
trīs koki	desmitais mēnesis
trīs lapas	divdesmit trešais aprīlis
divdesmit viens gads	astonpadsmit gadu
četrdesmit astoņi gadi	tūkstoš deviņsimt astonpadsmitais gads

231. uzdevums: Uzraksti visos locījumos divpadsmit centu, trīsdesmit cilvēku!

232. u z d e v u m s: Uzraksti 20 teikumus ar dažādiem skaitļiem!

233. u z d e v u m s: Noraksti turpmākos vārdus! Lietvārdus, kas iekavās, liec vajadzīgajā locījumā, skaitļņus raksti ar vārdiem!

7 (diena), 7. (nedēļa), 9 (ābols), 9. (numurs), 50 (cilvēks), 50. (cilvēks), 128 (grāmata), 130 (grāmata), 1. (zēns), 12 (zēns), 15 (meitene), 20 (mārciņa), 21 (mārciņa), 22 (mārciņa), $\frac{1}{2}$ (mārciņa), $\frac{3}{4}$ (mārciņa), $1\frac{1}{2}$ (gads)

234. u z d e v u m s analīzei: Uz Tālavas biežajiem siliem nakts pelēkus palagus klāj.

Skaitļņu pareizrakstība

Uzraksti (skaitļņus raksti arābu cipariem) —

viens skolēns, pirmais aprīlis, trīs grāmatas, trešā klase, četras meitenes, ceturtā stunda.

Kas jāievēro, ja kārtas skaitļņus raksta arābu cipariem?

Kā raksta pulksteņa laika apzīmējumu?

Kā izveidojušies skaitļņi vienpadsmit, divpadsmit utt.?

Kā tie dalāmi zilbēs?

Kā vislabāk latviski rakstīt datumu?

Vai tu vienmēr atceries uzrakstīt datumu pie saviem latviešu rakstu darbiem?

Vai tu to vienmēr uzraksti pareizi?

VIETNIEKVĀRDI

Nosauc p e r s o n u vietniekvārdus!

Nosauc p i e d e r ī b a s vietniekvārdus!

Nosauc n o r ā d ā m o s vietniekvārdus!

Teic teikumus ar p e r s o n u vietniekvārdiem!

Teic teikumus ar p i e d e r ī b a s vietniekvārdiem!

Teic teikumus ar n o r ā d ā m i e m vietniekvārdiem!

Visai līdzīgs personu vietniekvārdiem ir **a t g r i e z e n i s k a i s** vietniekvārds **s e v i s**.

Tas var attiekties uz visām personām: Es rūpējos par **s e v i**, tu rūpējies par **s e v i**, viņš rūpējas par **s e v i**, mēs rūpējamies par **s e v i**.

Vārdam **s e v i s** nav nōminātīva. Abos skaitļos un dzimtēs to loka vienādi.

Personu vietniekvārdu locīšana

Vienskaitlis

N. kas?	es	tu	viņš	viņa	—
Ģ. kā?	manis	tevis	viņa	viņas	sevis
D. kam?	man	tev	viņam	viņai	sev
A. ko?	mani	tevi	viņu	viņu	sevi
I. ar ko?	ar mani	ar tevi	ar viņu	ar viņu	ar sevi
L. kur?	manī	tevi	viņā	viņā	sevi

Daudzskaitlis

N. kas?	mēs	jūs	viņi	viņas	—
Ģ. kā?	mūsu	jūsu	viņu	viņu	sevis
D. kam?	mums	jums	viņiem	viņām	sev
A. ko?	mūs	jūs	viņus	viņas	sevi
I. ar ko?	ar mums	ar jums	ar viņiem	ar viņām	ar sevi
L. kur?	mūsos	jūsos	viņos	viņās	sevi

Personu vietniekvārds **v i ņ š** nav attiecināms uz **n e d z i v i e m** priekšmetiem; **v i ņ š** vietā jālieto **t a s**.

Piemēram: Zēns atdeva bibliotēkas grāmatu, **t o** neizlasījis (nevis viņu neizlasījis).

235. **u z d e v u m s**: Uzraksti teikumus ar 1. vai 2. personas vietniekvārdu visos locījumos vienskaitlī un daudzskaitlī!

Piederības vietniekvārdu locīšana

Piederības vietniekvārdus mans, tavs, savs un mana, tava, sava loka kā lietvārdus.

Mūsu, jūsu, viņa, viņas, viņu nav lokāmi, jo tie ir personu vietniekvārdu ģenitīvi.

Loki: mans galds, mūsu galds, mana grāmata, jūsu grāmatas!

Kā raksta vēstulēs 2. personas piederības un personu vietniekvārdus? Kuņi tie ir?

236. uzdevums: Uzraksti vēstuli, lietojot pēc iespējas daudz 2. personas vietniekvārdus!

237. uzdevums analīzei: Pār klusiem koku galiem jodi un murgi jā.

Norādāmo vietniekvārdu locīšana

<u>Viriešu dzimte</u>		<u>Sieviešu dzimte</u>	
		<u>Vienskaitlis</u>	
N. kas?	šis	ceļš	ši iela
G. kā?	ši, šā	ceļa	šīs, šās ielas
D. kam?	šim	ceļam	šai ielai
A. ko?	šo	ceļu	šo ielu
I. ar ko?	ar šo	ceļu	ar šo ielu
L. kur?	šai, šajā, šinī	ceļā	šai, šajā, šinī ielā
		<u>Daudzskaitlis</u>	
N. kas?	šie	ceļi	šīs ielas
G. kā?	šo	ceļu	šo ielu
D. kam?	šiem	ceļiem	šīm ielām
A. ko?	šos	ceļus	šīs ielas
I. ar ko?	ar šiem	ceļiem	ar šīm ielām
L. kur?	šais, šajos, šinīs	ceļos	šais, šajās, šinīs ielās

Vienskaitlis

N. kas?	tas	kalns	tā	pilsēta
G. kā?	tā	kalna	tās	pilsētas
D. kam?	tam	kalnam	tai	pilsētai
A. ko?	to	kalnu	to	pilsētu
I. ar ko?	ar to	kalnu	ar to	pilsētu
L. kur?	tai, tajā, tanī	kalnā	tai, tajā, tanī	pilsētā

Daudzskaitlis

N. kas?	tie	kalni	tās	pilsētas
G. kā?	to	kalnu	to	pilsētu
D. kam?	tiem	kalniem	tām	pilsētām
A. ko?	tos	kalnus	tās	pilsētas
I. ar ko?	ar tiem	kalniem	ar tām	pilsētām
L. kur?	tais, tajos, tanīs	kalnos	tais, tajās, tanīs	pilsētās

N o r ā d ā m o s vietniekvārdus š ā d s, š ā d a, t ā d s, t ā d a loka kā lietvārdus.

238. u z d e v u m s: Uzraksti teikumus ar kādu norādāmo vietniekvārdu visos locījumos vienskaitlī un daudzskaitlī!

239. u z d e v u m s analīzei: Dus Miervaldis savā pili, guļ viņa ļaužu pulks.

Jautājamie, attieksmes, nenoteiktie un nolieguma vietniekvārdi

J a u t ā j u m u izsaka vietniekvārdi: k a s? k u r š? k u r a?
k ā d s? k ā d a?

Ar vietniekvārdu k a s jautā vispār, ja par darītāju, par kādu lietu vai notikumu nekā nezinām.

Piemēram:

K a s tur nāk? (darītājs — persona)
 K ā tev trūkst? (priekšmets)
 K a m tu iesiti? (persona)
 K o tu raudi? (notikums)
 K o tu redzi? (priekšmets, persona)
 Ar k o tu runāties? (persona)

L o k ā t i v a šim vietniekvārdam n a v. Tā vietā lieto apstāk-
 leni: k u r?

Piemēram: K u r tu bijī?

Ar vietniekvārdu k u r š jautā, kad grib zināt kaut ko par vienu no
 vairākām zināmām personām vai priekšmetiem.

Piemēram:

K u r š no jums nāks man līdz? (persona)
 K u r a m pieder šie cimdi? (persona)
 K u r u grāmatu tu pirksi? (priekšmets)

Ar vietniekvārdu k ā d s jautā pēc īpašībām.

Piemēram:

K ā d s šodien ir laiks?
 K ā d a ir tava jaunā grāmata?
 K ā d u kleitu tu nopirki?

Ja vietniekvārdi: k a s, k u r š, k ā d s bez jautājuma nozīmes
 a t t i e c a s uz teikumā iepriekš minētu personu vai priekšmetu,
 tad tos sauc par a t t i e k s m e s vietniekvārdiem.

Piemēram:

Tās p u ķ e s, k a s aug apaļajā dobē, man nepatīk.
 Tas k o k s, k u r a m vējš nolauza lielo zaru, drīz nokaltis.
 Tādu k l e i t u, k ā d a ir Valijai, es arī gribētu.

T e i c citus piemērus!

Nenoteiktie vietniekvārdi ir pats, pati, viss, katrs, **kuŗš**, katrs, ikkatrs, ikviens, ikkuŗš, dažs, cits, kāds, kaut kāds, **kaut**, kuŗš u.c.

Tie nenorāda noteiktu personu vai priekšmetu. Nenoteiktos vietniekvārdus loka kā lietvārdus, izņemot: **p a t s**, **p a t i**.

Vietniekvārda p a t s, p a t i locīšana

Vienskaitlis			Daudzskaitlis	
N. kas?	pats	pati	paši	pašas
G. kā?	paša	pašas	pašu	pašu
D. kam?	pašam	pašai	pašiem	pašām
A. ko?	pašu	pašu	pašus	pašas
I. ar ko?	ar pašu	ar pašu	ar pašiem	ar pašām
L. kur?	pašā	pašā	pašos	pašās

Piemēri:

Man vēl ir **k ā d i** trīs dolari.
 Mēs **t e k ā d a s** dienas paliksim.
K u ņ š **k a t r s** to var padarīt.
C i t s to nevar izdarīt, tas jādara **p a š a m**.
K o p a t s negribi, **t o t r a m** nedari.
Viņi v i e n s o t r a m palīdzēja.
Bērni bija saplūkuši **k a u t k ā d a s** puķes.
V i s s jau ir padarīts.
 Es izdevu **v i s u** naudu.
V i s u mūžu to atcerēšos.
 Es **p a t s** to saprotu.
 Durvis **p a š a s** atvērās.
 Tā ir **p a t i** lielākā ābele mūsu dārzā.

I e g a u m ē, **k a n e k a d** neraksta kopā citus vārdus ar **k a u t** un **i t**: kaut kas, kaut kāds, kaut kur, kaut kad u. c., **i t k ā**, **i t n e k a s**, **i t v i s i u. c.**, bet **k o p ā** ar **i k** raksta vārdus ikkatrs, ikkuŗš, ikreiz, ikviens (uzsvērtā otrā zilbē); **a t s e v i š ķ i** raksta ik vakaru(s), ik nedēļas, ik gadus, ik dienas, bet: **i k d i e n a** (uzsvērtā pirmā zilbē), piemēram, **i k d i e n a s** darbs.

Vietniekvārdu nolieguma formas ir: nek as, nek ā d s, neviens (uzsvērums uz otrās zilbes).

Šiem vietniekvārdiem noliegumu atkārto pie darbības vārda.

Piemēram:

Jums nek as nav jāzina.
Es par šo grāmatu nek o nezinu.
Tur nek ā nav.
Nek ā da labuma tur nebija.
Nek ā d s strādnieks tu nebūsi.
Neviens to nezina.
Citam nevienam nesaki!
Es ceļā nevienu nesatiku.

240. uzdevums: Uzraksti pa pieci teikumi ar attieksmes, nenoteiktiem un nolieguma vietniekvārdiem!

DARBĪBAS VĀRDI UN TO IEDALĪJUMS

Ai Jānīti, Dieva dēls,
Ko tu ved vezumā?
Meitām vedu ziļu rotu,
Puišiem caunu cepurīti.

Visu gadu Jānīt's jāja,
Nu atjāja šovakar;
Ribēj' zeme atjādot,
Skanēj' pieši nolecot.

Es iespraudu ozoliņu
Pagalmiņa vidiņā;
Jānīt's kāra cepurīti,
Es pakāru vainadziņu.

Klusiet, veci, klusiet, jauni,
Dievs ienāca istabā!
Dievs ienāca istabā
Pašā Jāņu vakarā.

(Tautasdziesmas)

Mazs kaķīt's,
Mazs zaķīt's
Uz ceļa satikās
Un brīnījās.

Kāpostiņš čaukstēja,
Pelīte pikstēja.
Puisītis klausījās,
Sunītis ausījās.

(Jānis Poruks)

Nosauč darbības vārdus un darbību darītājus!

Nosauč darbības, kas

1. attiecas (pāriet) uz kādu citu priekšmetu,
2. neattiecas (nepāriet) uz citu priekšmetu,
3. attiecas (atgriežas) uz pašu darītāju!

Darbības vārdus iedala pārejošos, nepārejošos un atgriezeniskos.

Pārejošie darbības vārdi apzīmē darbību, kas iziet no darītāja un attiecas uz kādu citu priekšmetu. Piemēram: Bērns ēd (ko?) ābolu.

Pie pārejošiem darbības vārdiem var likt papildinātāju akuzatīvā.

Piemēram:

Brālis raksta (ko?) vēstuli.
Tēvs plauj (ko?) zāli.
Māte nopirka (ko?) maizi.
Meitene plūc (ko?) puķes.

Nepārejošie darbības vārdi apzīmē:

1. darbību, kas neattiecas uz citu priekšmetu (Piemēram: Putnilido.),
2. stāvokli, kādā atrodas priekšmets. (Piemēram: Puķezied.)

Citi piemēri:

- (a) Bērni skraida, kaķis naud, saule spīd, lietus līst, cilvēki nāk, zēns iet.
- (b) Vectēvs guļ, māte sēž, puika stāv.

Par atgriezeniskajiem sauc darbības vārdus, kas apzīmē:

1. Darbību, kas attiecas uz pašu darītāju. Piemēram: Zēns ģērbjas.

2. Darbību, kas iziet no diviem vai vairāk darītājiem un attiecas (atgriežas) uz pašiem darītājiem. Piemēram: Kakītis un zaķītis satikās (satika viens otru) un brīnījās (viens par otru).

Citi piemēri:

(a) Es mazgājos, priecājos, skatos, klausos, cenšos, atostos, iekliežos, sargos, mācos u. c.

(b) Mēs rotaļājamies, sacenšamies, skrienamies, pikojamies, satiekamies, apspriežamies, uzticamies u. c.

Nenoteiksmes galotne pārejošiem un nepārejošiem darbības vārdiem ir -t: nest, zināt, stāvēt, darīt, bet atgriezeniskajiem -ties: mazgāties, celties (ko darīt?).

241. uzdevums: Uzraksti iepriekš minētos atgriezeniskos darbības vārdus nenoteiksmē!

Paraugs: Ko darīt? mazgāties, priecāties, skatīties utt.

242. uzdevums: Izraksti no iepriekšējām tautasdziesmām atsevišķi pārejošos, nepārejošos un atgriezeniskos darbības vārdus!

243. uzdevums: Uzraksti piecus teikumus ar pārejošiem, piecus teikumus ar nepārejošiem un piecus teikumus ar atgriezeniskiem darbības vārdiem!

244. uzdevums analīzei: Un troksnis ap egli ceļas, un bultas augšup skrien.

DARBĪBAS VĀRDU IZTEIKSMES

Vilis raksta. Viņam jāraksta domraksts. Viņš rakstot jau visu rītu. Viņš labāk rakstītu vecmāmiņai vēstuli. Vili, raksti!

Darbības vārdi var apzīmēt darbību:

1. kas tiešām notiek (Vilis raksta),
2. par kuru skaidri nezina, vai tā tiešām notiek (Vilis rakstot),
3. kas izsaka vajadzību (Vilim jāraksta),
4. kas izsaka vēlēšanos (Vilis rakstītu),
5. kas izsaka pavēli (Vili, raksti!).

Pēc nozīmes izšķir piecas darbības vārdu izteiksmes: īstenības, atstāstījuma, vajadzības, vēlējuma un pavēles izteiksmi.

Īstenības izteiksme

Darbības vārds īstenības izteiksmē apzīmē tādu darbību, kas īstenībā notiek, notika, notiks.

Piemēram: Es lasu. Tu mācies. Māsa ada. Tēvs vakar brauca uz lidlauku. Es rakstīju. Mēs dziedājām. Jūs strādāsīt dārzā. Viņi sēdēs istabā.

Darbības vārdiem īstenības izteiksmē ir trīs laiki, trīs personas, divi skaitļi. Nosauc tos!

Atstāstījuma izteiksme

Darbības vārds atstāstījuma izteiksmē norāda darbību, par kuru runātājs skaidri nezina, vai tā tiešām notiek. Runātājs tikai atstāsta, ko kāds cits teicis.

Piemēram:

Aina viena pati p a d a r o t visus mājas darbus.
 Krusttēvs daudz s t r ā d ā j o t dārzā.
 Jēkabs vasarā d z ī v o š o t jūrmalā.
 Viņš skolā e s o t labi m ā c ī j i e s.
 Zane jau nākošgad i e š o t skolā.
 Elza e s o t m ā c ī j u s i Zanei lasīt.

L o c ī š a n a s p a r a u g i

N e n o t e i k s m e: celt, kāpt, slavēt, darīt.

Tagadne

es, tu, viņš, viņa,	}	ceļot, kāpjot, slavējot, darot
mēs, jūs, viņi, viņas		

Pagātne

es, tu, viņš, viņa,	esot cēlis, kāpis, slavējis, darījis
vai: mēs, jūs, viņi, viņas	esot cēlusi, kāpusi, slavējusi, darījusi

mēs, jūs, viņi, viņas	esot cēluši, kāpuši, slavējuši, darījuši
vai: mēs, jūs, viņi, viņas	esot cēlušas, kāpušas, slavējušas, darījušas

Nākotne

es, tu, viņš, viņa,	}	celšot, kāpšot, slavēšot, darīšot
mēs, jūs, viņi, viņas		

P a r e i z r a k s t ī b a

A t s t ā s t ī j u m a izteiksmes t a g a d n ē m i k s t ī n a līdzskaņus l, r, b, m, p tais pašos darbības vārdos, kuros ī s t e n ī b a s izteiksmē: ceļot, ķerot, urbnot, kopnot (bet: ņemot, cepot, cērtot, klūpot, drūpot, lipot).

245. u z d e v u m s: Loki sekojošos darbības vārdus īstenības un atstāstījuma izteiksmes tagadnē!

- (a) celt, ķert, spert, dzert, šķirt
- (b) glābt, ģērbt, kāpt, kopt, lemt, stumt
- (c) solīt, dalīt, ņemt, cept, kļūpt, vārīt

246. u z d e v u m s: Uzraksti šos vārdus īstenības un atstāstījuma izteiksmē tagadnes 1. personā! Salīdzini ar c e l t!

Paraugs:

<u>Nenoteiksme</u>	<u>Īstenības izteiksme</u>	<u>Atstāstījuma izteiksme</u>
celt	es ceļu	es ceļot
glābt	es glābju	es glābjot
solīt	es solu	es solot

Ja kāda cita runātāja vai savu runu neatkārtoto vārdu pa vārdam, bet tikai atstāsta saturu, tad lieto atstāstījuma izteiksmi.

Piemēram: Dzejnieks Auseklis saka: „Darbs ir latvju krietnais tīkums.” Dzejnieks Auseklis saka, ka darbs e s o t latvju krietnais tīkums.

T e i c citus piemērus!

247. u z d e v u m s: Uzraksti desmit teikumus atstāstījuma izteiksmē dažādās personās un dažādos laikos!

Vajadzības izteiksme

Darbības vārds v a j a d z ī b a s izteiksmē izsaka v a j a d z ī b u.

Vajadzības izteiksmi d a r ī n a tā: tagadnes īstenības izteiksmes 3. personas formai — viņš l a s a — pievieno priekšā zilbi j ā — viņam j ā l a s a.

Tikai vārdam b ū t zilbi j ā pieliek pie n e n o t e i k s m e s — viņam j ā b ū t (nevis: viņš ir — viņam jāir).

Ievēro: Darbības darītāja vārds pie vajadzības izteiksmes nostājas datīvā.

Piemēram: Skolēnam jāmacās, brālim jābrauc, man jāraksta, tev jāzīmē, viņam jāguļ.

Locīšanas paraugi

Ne noteiksmē: celt, ķert, kāpt, slavēt, darīt.

Tagadne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām	}	jāceļ, jāķer, jākāpj, jāslavē, jādara
--	---	---------------------------------------

Pagātne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām	}	bija jāceļ, jāķer, jākāpj, jāslavē, jādara
--	---	--

Nākotne

man, tev, viņam, viņai, mums, jums, viņiem, viņām	}	būs jāceļ, jāķer, jākāpj, jāslavē, jādara
--	---	---

Pareizrakstība

Mikstinātie līdzskaņi vajadzības izteiksmē lietojami tāpat kā īstenības izteiksmes 3. personā:

viņš ceļ	—	viņam jāceļ
viņš ķer	—	viņam jāķer
viņš kopj	—	viņam jākopj
viņš stumj	—	viņam jāstumj
viņš gērbj	—	viņam jāgērbj

Vajadzības izteiksmes priekšzīle jā- jāraksta ar garo ā: jāmaca, jāredz, jābūt.

Teikumos ar darbības vārdu vajadzības izteiksmē darītāja nosaukums ir datīvā (kam jādara?), bet papildinātājs ir nōminātīvā (kas jādara?).

Piemēram:

(Kam?) Skolēnam jāraksta (kas?) domraksts.

(Kam?) Meitenei jāmazgā (kas?) trauki.

(Kam?) Man jānopērk (kas?) burtņica.

(Kam?) Tev jānopļauj (kas?) zāle.

248. uzdevums: Pieraksti sekojošiem vārdiem īstenības izteiksmes un vajadzības izteiksmes tagadnes 3. personas formu!

glābt	darīt	cept	nemt
krāpt	spert	vārit	kurt
bērt	kopt	dzert	durt
grābt	tērt	šķirt	ģērt

Paraugs:

<u>Nenoteiksme</u>	<u>Īstenības izteiksme</u>	<u>Vajadzības izteiksme</u>
glābt darīt	viņš glābj viņš dara	viņam jāglābj viņam jādara

249. uzdevums: Pārraksti sekojošos teikumus vajadzības izteiksmē!

Māte mazgā traukus. Skolotājs māca bērnus. Jānis noņem cepuri. Maija pērk pienu. Meitene slauka istabu. Viņa atver logu. Pavārs cep gaļu. Es ēdu ābolu.

Vilis mācās garu dzejoli. Tu lasi skaistu pasaku. Mēs dziedam jaustru dziesmu. Viņi dzer aukstu ūdeni. Meitenes apkopj savu māju.

Māsa aplaista lielo dārzu. Tēvs pļauj zaļo zāli. Jūs ēdat svaigo maizi. Es lasu jauno grāmatu.

Paraugs:

Mātei jāmazgā trauki.

Vilim jāmacās garš dzejolis.

Māsai jāaplaista lielais dārzs.

250. uzdevums analīzei: Un asu cirvju zobu egles stumbrā lien.

Vēlējuma izteiksme

Darbības vārds vēlējuma izteiksmē izsaka vēlēšanos vai darbību, kas notiktu, ja nebūtu kavēkļu.

Piemēram:

(a) Ķaut man būtu vairāk naudas! Ķaut tēvs man atļautu iet uz upi! Vai tu nevarētu man palīdzēt? Tu varētu manā vietā to izdarīt!

(b) Es šo darbu padarītu, ja es to spētu. Es ietu uz skolu, ja es nebūtu slim. Ja tu būtu gribējis, tad tu būtu to izdarījis.

Locīšanas paraugi

Ne noteiksme: celt, iet, gulēt, zīmēt.

Tagadne un nākotne

es, tu, viņš, viņa, mēs, jūs, viņi, viņas	}	celtu, ietu, gulētu, zīmētu
--	---	-----------------------------

Pagātne

es, tu, viņš, viņa,	būtu cēlis, gājis, gulējis, zīmējis būtu cēlusi, gājusi, gulējusi, zīmējusi
mēs, jūs, viņi, viņas	būtu cēluši, gājuši, gulējuši, zīmējuši būtu cēlušas, gājušas, gulējušas, zīmējušas

251. u z d e v u m s: Uzraksti desmit teikumus vēlējuma izteiksmē!

252. u z d e v u m s analizei: Mans zelts ir mana tauta, mans gods ir viņas gods.

Pavēles izteiksme

Nāc pie tāfeles! Rakstīsim diktātu! Neskaties grāmatā! Aiziesim uz parku! Ej tu pa priekšu! Nāciet jūs visi līdz! Negrūsties! Palīdzī man nest somu! Esiet uzmanīgi! Izpriečajieties labi!

Ko izsaka darbības vārdi šajos teikumos? Vai tikai pavēli?

Ar pavēles izteiksmes formām runātājs citai personai izsaka pamudinājumu veikt kādu darbību. Termins pamudinājums aptver pavēli, aizliegumu, lūgumu, rīkojumu, prasību, priekšlikumu, padomu, aicinājumu, brīdinājumu, samierināšanos, rājienu, novēlējumu u. c.

Locīšanas paraugi

Nenoteiksme: celt, iet, nākt, runāt, gulēt, lasīt.

Vienskaitlis

1. persona	—	—	—	—	—
2. persona	cel!	ej!	nāc!	runā!	guli!
3. persona	lai cel!	lai iet!	lai nāk!	lai runā!	lai gul!

Daudzskaitlis

1. persona	celsim!	iesim!	nāksim!	runāsim!	gulēsim!	lasīsim!
2. persona	celiet!	ejiet!	nāciet!	runājiet!	guliet!	lasiet!
3. persona	lai cel!	lai iet!	lai nāk!	lai runā!	lai gul!	lai lasa!

Pareizrakstība

- Vienskaitļa 1. personai pavēles formas **n a v**.
- Vienskaitļa 2. personai pavēles forma **līdzīga** īstenības izteiksmes 2. personai:

tu cel	—	cel!
tu runā	—	runā!
tu lasi	—	lasi!

3. Daudzskaitļa 2. personai pavēles izteiksmē galotne -iet: celiet! runāriet! kāpiet!

Tiem vārdiem, kas īstenības izteiksmes tagadnes 3. personā beidzas ar -a (viņš lasa), pavēles izteiksmes daudzskaitļa 2. personas galotne ir: -iet vai -ait.

Piemēram:

viņš lasa	—	lasiet!	vai	lasait!
viņš raksta	—	rakstiet!	vai	rakstait!
viņš stāsta	—	stāstiet!	vai	stāstait!

Ievēro! Galotņu -iet un -ait priekšā līdzskani nemīkstina.

4. 2. personā dažos vārdos līdzskaņi pārvēršas:

k par c	sāc! lai sāk! sāksim! sāciet!
g par dz	bēdz! lai bēg! bēgsim! bēdziet!
š par s	plēs! lai plēš! plēsim! plēsiert!
š par t	pūt! lai pūš! pūtīm! pūtiert!
ž par z	gāz! lai gāž! gāzīm! gāziert!
ž par d	spied! lai spiež! spiediim! spiediert!

Salīdzini pavēles izteiksmes daudzskaitļa 2. personu ar vienskaitļa 2. personu; pavēles izteiksmi ar īstenības izteiksmes tagadni!

Īstenības izteiksme

Pavēles izteiksme

es pārku	mēs pārkam		pirksim!
tu pārē	jūs pārkat	pē c!	pērciet!
viņš pārē	viņi pārē	lai viņš pārē!	
es bēgu	mēs bēgam		bēgsim!
tu bēdz	jūs bēgat	bēdz!	bēdziert!
viņš bēg	viņi bēg	lai viņš bēg!	
es kožu	mēs kožam		kodiim!
tu kod	jūs kožat	kod!	kodiert!
viņš kož	viņi kož	lai viņš kož!	

5. 3. personā a b o s s k a i t ļ o s lieto īstenības izteiksmes 3. personu, tai priekšā liekot vārdu **l a i**.

Piemēram:

viņš klausā	—	lai viņš klausā!	lai viņi klausā!
viņš dzied	—	lai viņš dzied!	lai viņi dzied!

253. u z d e v u m s: Uzraksti sekojošos darbības vārdus daudzskaitļa 2. personā īstenības izteiksmē un pavēles izteiksmē!

dalīt	domāt	dzert	grauzt
lasīt	mazgāt	degt	spriest
zināt	gādāt	zagt	kost
sargāt	kopt	plēst	sviest
vārit	vērt	pūst	nākt
solīt	celt	lauzt	pīrkt
dāvināt	kurt	griezt	vilkt

Paraugs:

dalīt	—	jūs dalāt	—	daliet! vai: dalait!
domāt	—	jūs domājat	—	domājiet!
dzert	—	jūs dzerat	—	dzeriet!
grauzt	—	jūs graužat	—	grauziet!

254. u z d e v u m s: Uzraksti sekojošos vārdus pavēles izteiksmes vienskaitļa 2. personā un daudzskaitļa 2. un 3. personā!

smelt	glābt	stumt	ciest
bārt	grābt	augt	spiest
durt	kāpt	sākt	gāzt
ķert	slēpt	likt	staigāt

Paraugs:

smelt	—	smel!	smeliet!	lai smel!
bārt	—	bar!	bariet!	lai bar!

Nekārtno darbības vārdu pavēles izteiksme

N e n o t e i k s m e: būt, iet, dot.

<u>Istenības izteiksme</u>				<u>Pavēles izteiksme</u>		
es	esmu	ēju	dodu	—	—	—
tu	esi	ej	dod	esi!	ej!	dod!
viņš	ir	iet	dod	lai ir!	lai iet!	lai dod!
viņa	ir	iet	dod	lai ir!	lai iet!	lai dod!
mēs	esam	ejam	dodam	būsim!	iesim!	dosim!
jūs	esat	ejat	dodat	esiet!	ejiet!	dodiet!
viņi	ir	iet	dod	lai ir!	lai iet!	lai dod!
viņas	ir	iet	dod	lai ir!	lai iet	lai dod!

S a l ī d z i n i Istenības izteiksmi ar pavēles izteiksmi!

255. u z d e v u m s: Izdomā un uzraksti teikumus ar vārdiem būt, iet, dot visās personās Istenības izteiksmes tagadnē un pavēles izteiksmē!

256. u z d e v u m s analīzei: Noriet saule sarkansārti, zelta liesmas logos spīd.

ATGRIEZENISKIE DARBĪBAS VĀRDI

Nosauc pārejošos darbības vārdus, nepārejošos darbības vārdus, atgriezeniskos darbības vārdus!

Kāda galotne pārejošajiem un nepārejošajiem darbības vārdiem nenoteiksmē (uz jautājumu ko darīt?)?

Kāda galotne atgriezeniskajiem darbības vārdiem?

Daudzi pārejošie un nepārejošie darbības vārdi var noštāties arī atgriezeniskajā formā.

Piemēram:

mazgāt	—	mazgāties	celt	—	celties
jokot	—	jokoties	ģērbt	—	ģērbties
žēlot	—	žēloties	smiet	—	smieties
bēdāt	—	bēdāties	skatīt	—	skatīties
slaucīt	—	slaucīties	mācīt	—	mācīties

Daudzi darbības vārdi nostājas atgriezeniskajā formā, ja tiem pievieno **p r i e d ē k l i**.

Daži vārdi līdz ar to **m a i n a** savu **n o z ī m i**.

Piemēram:

raudāt	—	izraudāties	sapņot	—	aizsapņoties
runāt	—	sarunāties	gulēt	—	aizgulēties
pirkt	—	iepirkties	tikt	—	satikties
augt	—	paaugties	degt	—	aizdegties
zagt	—	apzagties	teikt	—	pateikties
griezt	—	pagriezties	rakstīt	—	parakstīties
sveicināt	—	sasveicināties	klausīt	—	ieklausīties
kliegt	—	iekliegties	sacīt	—	atsacīties

Daži darbības vārdi sastopami **t i k a i** **a t g r i e z e n i s k a j ā** formā.

Piemēram:

censties	klūdoties	lepoties	slapstīties
skaisties	ķildoties	priecāties	šaubīties
mosties	naidoties	pūlēties	atcerēties
brīnīties	spēkoties	rūpēties	kaunēties
gadīties	darboties	skopoties	kautrēties
maldīties	ilgoties	noziegties	rāpties

Locīšanas paraugi

Nenoteiksmē: celties, mazgāties, ģērbties, skatīties.

Istenības izteiksme

Tagadne

es	ceļos	mazgājos	ģērbjos	skatos
tu	celies	mazgājies	ģērbies	skaties
viņš	ceļas	mazgājas	ģērbjas	skatās
viņa	ceļas	mazgājas	ģērbjas	skatās
mēs	ceļamies	mazgājamies	ģērbjamies	skatāmies
jūs	ceļaties	mazgājaties	ģērbjaties	skatāties
viņi	ceļas	mazgājas	ģērbjas	skatās
viņas	ceļas	mazgājas	ģērbjas	skatās

Pagātne

es	cēlos	mazgājos	ģērbos	skatījos
tu	cēlies	mazgājies	ģērbies	skatījies
viņš	cēlās	mazgājās	ģērbās	skatījās
viņa	cēlās	mazgājās	ģērbās	skatījās
mēs	cēlāmies	mazgājāmies	ģērbāmies	skatījāmies
jūs	cēlāties	mazgājāties	ģērbāties	skatījāties
viņi	cēlās	mazgājās	ģērbās	skatījās
viņas	cēlās	mazgājās	ģērbās	skatījās

Nākotne

es	celšos	mazgāšos	ģērbšos	skatīšos
tu	celsies	mazgāsies	ģērbsies	skatīsies
viņš	celsies	mazgāsies	ģērbsies	skatīsies
viņa	celsies	mazgāsies	ģērbsies	skatīsies
mēs	celsimies	mazgāsimies	ģērbsimies	skatīsimies
jūs	celsities	mazgāsities	ģērbsities	skatīsities
viņi	celsies	mazgāsies	ģērbsies	skatīsies
viņas	celsies	mazgāsies	ģērbsies	skatīsies

Pavēles izteiksme

1. persona	—	—	—	—
2. persona	celies!	mazgājies!	ģērbies!	skaties!
3. persona	lai ceļas!	lai mazgājas!	lai ģērbjas!	lai skatās!
-
1. persona	celsimies!	mazgāsimies!	ģērbsimies!	skatīsimies!
2. persona	celieties!	mazgājieties!	ģērbieties!	skatieties!
				skataities!
3. persona	lai ceļas!	lai mazgājas!	lai ģērbjas!	lai skatās!

P a r e i z r a k s t ī b a

A t c e r i e s darbības vārdus, kas īstenības izteiksmes tagadnes 3. personā beidzas ar -a: viņš lasa, raksta, skata, dara, klausā, māca, dala u. c.!

D a u d z s k a i t ļ a 1. un 2. personā šiem vārdiem galotnes priekšā ir **g a ģ š -ā-**: mēs lasām, rakstām, skatām utt., jūs lasāt, rakstāt, skatāt utt.

Tos sauc par ā-celma darbības vārdiem, jo šis -ā- ir **p i e d ē k l i s** starp sakni un galotni, un sakni kopā ar piedēkli sauc par **c e l m u**.

A t k ā r t o vārdu sastāvu (98. un 99. lp.)!

Piemēram:

Celms

mēs	rakst — ā	— m
jūs	rakst — ā	— t

Atgriezenisko ā-celma darbības vārdu nenoteiksmei ir **t r i s z i l b e s a r g a l o t n i -īties**: skatīties, mācīties, klausīties u. c.

1. Atgriezeniskajiem ā-celma darbības vārdiem galotnes priekšā **g a ģ š -ā-**:

(a) **t a g a d n e s** vienskaitļa un daudzskaitļa 3. personā: viņš, viņa, viņi, viņas skatās, cīnās, brīnās, kļūdās u. c.

(b) **t a g a d n e s** daudzskaitļa 1. un 2. personā: mēs skatāmies, brīnāmies, cīnāmies, kļūdamies, jūs skatāties, brīnāties, cīnāties, kļūdaties u. c.

2. Līdzskaņus galotnes priekšā m i k š t i n a tāpat kā pārejošiem un nepārejošiem darbības vārdiem tagadnē visās personās, izņemot vienskaitļa 2. personu: es ceļos, tu celies, viņš ceļas, mēs ceļamies, jūs ceļaties, viņi ceļas.

3. Pavēles izteiksmes daudzskaitļa 2. personas galotne ir -ieties: celieties! gērbieties! bet ā-celma darbības vārdiem arī -aities: skatieties! vai skatāities! mācieties! vai mācaities!

257. u z d e v u m s: No iepriekšējiem atgriezenisko darbības vārdu piemēriem (3 grupās 168. lp) izrakstī atsevišķi ā-celma darbības vārdus!

258. u z d e v u m s: Uzrakstī visos Istenības izteiksmes laikos un pavēles izteiksmē sekojošos atgriezeniskos darbības vārdus —

smieties, griezties, mācīties!

259. u z d e v u m s: Uzrakstī istenības izteiksmes tagadnē un pavēles izteiksmē sekojošos ā-celma atgriezeniskos darbības vārdus —

cīnīties, klausīties, brīnīties, skatīties!

Paraugs:

Istenības izteiksme

es cīnos
tu cīnies
viņš cīnās
utt.

Pavēles izteiksme

—
cīnies!
lai viņš cīnās!
utt.

260. u z d e v u m s: Darini no atgriezeniskajiem darbības vārdiem pārejošos vai nepārejošos darbības vārdus nenoteiksmē (galotne -t) un tagadnēs 3. personā!

celties	glābties	baidīties
mānīties	peldēties	solīties
lūgties	prasīties	saprasties
vērties	rādīties	līdzināties

Paraugs:

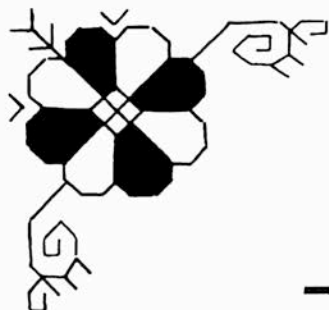
celties — celt — viņš ceļ

261. u z d e v u m s: Uzraksti šos darbības vārdus t a g a d n e s 3. personā un darini no tiem atgriezeniskos darbības vārdus n e n o t e i k s m ē (ar galotni -ties) un t a g a d n e s 3. personā!

sniegt	runāt	šķirt
skatīt	ķert	lielīt
svērt	tīt	mazgāt
sargāt	mācīt	gatavot

Paraugs:

sniegt — viņš sniedz sniegties — viņš sniedzas

Sestā nodaļa

DIVDABJI (PARTICIPI)

Visas dienas man zināmas,
Trīs dieniņas nezināmas:
Dzimstamā, mirstamā,
Tautiņās ejamā.

Ziemassvētki sabraukuši
Rakstītām kamanām.

Dziedot dzimu, dziedot augu,
Dziedot mūžu nodzīvoju.

Es redzēju Jāņu nakti
Trīs saulītes uzlecām.

Nāc ārā, Jāņa tēvs!
Tevi gaida Jāņa bērni,
Izsalkuši, izslāpuši,
Jāņu zāles meklēdami.

Visas manas villainītes
Ziediņiem izrakstītas.

Ne man miega, ne darbiņa,
Lakstīgalu klausoties.

Es atradu ganu meitu
Ar bērziņu barāmiēs.

Puiši gāja runādami,
Kā ozoli dunēdami;
Meitas gāja dziedādamas,
Kā naudiņas skanēdamas.

(Tautasdziesmas)

Pie kādas vārdu šķiras pieder treknāk iespīestie vārdi augšējās tautasdziesmās?

Pirmajā acu uzmetienā liekas, ka tie ir darbības vārdi, bet, papētījot tuvāk, redzams, ka daži no tiem drīzāk līdzinās *k ā d e ņ i e m* (zināmas, dzimstamā, mirstamā, ejamā, izsalkuši, izslāpuši), bet citi *d a r b ī b a s v e i d a a p s t ā k l e ņ i e m* (dziedot, klausoties, uzlecām, runādami).

Šie vārdi ir *d i v d a b j i*.

Divdabji ir no darbības vārdiem atvasināti vārdi ar īpašām galotnēm, un tiem ir kādeņu vai apstākļu daļa. Tādēļ tos arī sauc par divdabjiem.

Izšķir lokāmus un nelokāmus divdabjus.

Lokāmie divdabji (līdzīgi kādeņiem)

Nenoteiktā galotne		Noteiktā galotne	
1. -ošs	ziedošs koks	-ošais	ziedošais koks
-oša	ziedoša puķe	-ošā	ziedošā puķe
2. -is	noziedējis koks	-ušais	noziedējušais koks
-usi	noziedējusi puķe	-ušā, -usi	noziedējušā puķe
3. -ams	teicams darbs	-amais	teicamais darbs
(-āms)	darāms darbs	(-āmais)	darāmais darbs
-ama	slavējama īpašība	-amā	slavējamā īpašība
(-āma)	lasāma grāmata	(-āmā)	lasāmā grāmata
4. -ts	padarīts darbs	-tais	padarītais darbs
-ta	izlasīta grāmata	-tā	izlasītā grāmata

Lokāmie divdabji nozīmes ziņā līdzīgi kādeņiem. Tāpat kā kādeņi šie divdabji:

1. Ir lokāmi.
2. Ar galotnes maiņu piešķirtojas lietvārda dzimtei un skaitlim.
3. Var būt ar noteikto un nenoteikto galotni.

Iegāzumē! Divdabjus ar galotnēm -ošs, -oša, -ošais, -ošā dara tikai no tiem darbības vārdiem, kas apzīmē stāvokli vai nepārejošu darbību.

Piemēram:

slimot	—	slimojošs	tecēt	—	tekošs
gulēt	—	guļošs	čikstēt	—	čikstošs
sēdēt	—	sēdošs	raudāt	—	raudošs
stāvēt	—	stāvošs	grimt	—	grimstošs
riēt	—	rejošs	bēgt	—	bēgošs
augt	—	augošs	lidot	—	lidojošs

Šos divdabjus atvasina no *t a g a d n e s c e l m a* (t. i., tagadnes daudzskaitļa 1. personai atmet izskaņu -am un pievieno izskaņu -ošs: mēs gul-am — gul-ošs).

Lokāmos divdabjus loka tāpat kā lietvārdus vai kādeņus ar attiecīgām galotnēm, *izņemot* pagātnes divdabi ar nenoteikto galotni -is, -usi, kuru loka īpatnēji.

Locīšanas paraugi:

<u>Viriešu dzimte</u>		<u>Sieviešu dzimte</u>		
<u>Vienskaitlis</u>				
N. kas?	nolūzis	zars	savītusi	puķe
Ģ. kā?	nolūzuša	zara	savītušas	puķes
D. kam?	nolūzušam	zaram	savītušai	puķei
A. ko?	nolūzušu	zaru	savītušu	puķi
I. ar ko?	ar nolūzušu	zaru	ar savītušu	puķi
L. kur?	nolūzušā	zarā	savītušā	puķē
<u>Daudzskaitlis</u>				
N. kas?	nolūzuši	zari	savītušas	puķes
Ģ. kā?	nolūzušu	zaru	savītušu	puķu
D. kam?	nolūzušiem	zariem	savītušām	puķēm
A. ko?	nolūzušus	zarus	savītušas	puķes
I. ar ko?	ar nolūzušiem	zariem	ar savītušām	puķēm
L. kur?	nolūzušos	zaros	savītušās	puķēs

Nelokāmie divdabji (līdzīgi apstākļiem)

- ot Čakli strādā^{jot}, laiks p^{ai}et n^{em}anot.

-oties Uz^{ma}nīgi skat^{ot}ies, var i^{em}ācīties daudz^{us} dar^{bu}s.
- dāms Es strādā^ju dz^{ie}dādāms, e^ju lēkādāms.

-dama Meitene pārnāc^a no skolas raudādāma.

-damies Mācīdamies klūstā^m gudrāki.

-damās Meitenes aizskrē^ja smiedamās, sarunādāmās.
- am Dzirdē^ju meitenes dz^{ie}dā^m (redzē^ju nā^mam, e^jam).

(-ām) Redzē^ju viņ^u rakstā^m (lasā^m, stāstā^m pasakas).

-amies Dzirdē^ju kaimiņ^us sarunājā^mies (ba^jamies).

(āmies) Redzē^ju viņ^us gaisā skatā^mies (klausā^mies, mācā^mies).

Divdabju pareizrakstība

Garie patskaņi divdabjos

Lokāmajiem divdabjiem ar galotnēm -āms, -āma, -āmais, -āmā un nelokāmajiem ar galotnēm -ām, -āmies m priekšā ir gaŗais ā, ja tie darināti no ā-celma darbības vārdiem.

Piemēram:

viņš dara — darāms, darāma, darāmais, darāmā, darām, darāties
viņš lasa — lasāms, lasāma, lasāmais, lasāmā, lasām, (sa)lasāties

Bet:

viņš redz — redzams, redzama, redzamais, redzamā, redzam, redzāties

Ja lokāmā pagātnes divdabja izskaņas -is, -usi, -ušais, -ušā priekšā ir j, tad j priekšā patskaņi ir gaŗš (zinājis, redzējis, lasījis, dabūjis), izņemot gadījumu, kad divdabjis atvasināts no darbības vārdiem: būt, lit, vit, pīt, rīt un atgriezeniskajiem: bities, plities (bijis, lijis, vijis utt.).

Salīdzini ar 1., 2. un 3. grupas darbības vārdu pagātni!

262. uzdevums: Atvasini no sekojošiem darbības vārdiem divdabjus ar galotni -ams vai -āms!

lasīt	sacīt	sūtīt	norīt
vest	dziedāt	vīt	raustīt
audzināt	vārit	dauzīt	rakstīt
kaisīt	celt	klausīt	laizīt

Paraugs:

lasīt — viņš lasa — lasāms
vest — viņš ved — vedams

263. uzdevums: Darini no sekojošiem darbības vārdiem divdabjus ar galotni -is, -usi!

lasīt
pētīt
solīt
laistīt

zīmēt
redzēt
gulēt
sēdēt

zināt
staigāt
domāt
gādāt

Paraugs:

lasīt — lasījis, lasījusi
zīmēt — zīmējis, zīmējusi

M i k s t i n ā t i e l ī d z s k a ņ i d i v d a b j o s

Divdabjos, kas darināti no 7. grupas darbības vārdiem, m i k s t i n ā l ī d z s k a ņ u s l, r, b, m, p šādu izskaņu priekšā:

1. -ams, -ama, -amais, -amā un -am, -amies; piemēram: celt — ceļams, vērt — vejams, glābt — glābjams, stumt — stumjams, kopt — kopjams.
2. -ot, -oties; piemēram: ceļot, ceļoties, vejot, glābjot, glābjoties, stumjot, kopjot.

S a l ī d z i n i ar mikstinājumiem 7. grupas darbības vārdos!

264. u z d e v u m s: Darini no sekojošiem darbības vārdiem divdabjus ar izskaņām -ams, -am, -ot!

smelt, dzert, kurt, spert, grābt, urbt, slēpt, kāpt

Paraugs:

smelt — smeļams, smeļam, smeļot
dzert — dzeļams, dzeļam, dzeļot

N e s k a i d r i i z r u n ā j a m a s l ī d z s k a ņ u k o p a s d i v d a b j o s u n n e n o t e i k s m ē

Dažos vārdos grūti saklausīt, kāds līdzskanis rakstāms nenoteiksmē galotnes -t priekšā un divdabjos -ts, -ta, -dams, -dama priekšā. Piemēram: lauzt, lauzts, gērbt, kāpdams, nesdams izklausās kā laust, lausts, gērpt, kābdams, nezdams.

Jāskatās, kāds līdzskanis p a g ā t n ē galotnes priekšā. Ja p a g ā t n ē galotnes priekšā ir s, z, ģ, p, g, k, tad tie p a l i e k visās formās.

Piemēram:

<u>Pagātne</u>	<u>Nenoteiksmē</u>	<u>Divdabji</u>
nesa	nest	atnests, nesdams
lauza	lauzt	nolauzts, lauzdams
ģērba	ģērbt	apģērbts, ģērbdams
kopa	kopt	apkopts, kopdams
dega	degt	aizdegts, degdams
lika	likt	nolikts, likdams

Ja pagātnē ir d vai t, tad nenoteiksmē un divdabī ar izskaņām -ts, -ta raksta s, bet divdabī ar -dams, -dama raksta z.

Piemēram:

meta	—	mest, nomests, mezdams
veda	—	vest, atvests, vezdams

Ja pagātnē ir c, tad nenoteiksmē un divdabjos ar -ts un -dams raksta k. Piemēram: sauca — saukt, atsaukts, saukdams.

Ja pagātnē ir dz, tad nenoteiksmē un divdabjos ar -ts un -dams raksta g. Piemēram: kiedza — kliegt, izkliegt, kliegdams.

I e g a u m ē!

<u>Pagāt-</u> ne -t -ts -dams			<u>Pagātne</u>	<u>Neno-</u> <u>teiksmē</u>	<u>Divdabji</u>	
s	s	s	nesa	nest	atnests	nesdams
z	z	z	lauza	lauzt	nolauzts	lauzdams
t d	s	z	sita	sist	sasists	sizdams
			ēda	ēst	apēsts	ēzdams
g dz	g	g	zaga	zagt	nozagts	zagdams
			slēdza	slēgt	aizslēgts	slēgdams
k c	k	k	pirka	pirkt	nopirkts	pirkdams
			sauca	saukt	atsaukts	saukdams

265. u z d e v u m s: Darini no šiem darbības vārdiem n e n o-
t e i k s m i u n d i v d a b j u s a r - t s u n - d a m s!

(no)grieza	(no)berza	(no)brauca	(sa)plēsa
(ap)sedza	(aiz)veda	(uz)vilka	(aiz)pūta
(at)nesa	(pie)lūdza	(pa)teica	(ie)sāka
(no)meta	(no)zaga	(pa)nāca	(no)grūda
(ap)gāza	satika	(sa)jauca	(sa)plūca

Paraugs:

grieza — griezt, nogriezts, griezdamš
sedza — segt, apsegts, segdamš

266. u z d e v u m s: Darini teikumus ar divdabjiem!

apgāzta	sasalusi zeme
izlasījusi	noguris ceļinieks
atbraukušas	novītusi puķe
apsolījis	nokaltis koks
sagādājusi	pusplaucis zieds
nākdama	sabirušas lapas
noslinkojis	uzsnidzis sniegs
noplāuta	saīdzis cilvēks
ziedoši	darāmais darbs
riedams	izbadējies suns
padarīts	plaukstoši pumpuri
izlasīta	pārplūdusi upe

Paraugs:

Istabā uz galda mēs ieraudzījām apgāztu vāzi.
Decembrā sākumā visa zeme jau bija sasalusi.

267. u z d e v u m s analizei: Mēs nogurušam ceļiniekam piedāvā-
jām vakariņas.

TEIKUMU MĀCĪBA

Atkārtojums

Jāņu naktī mēs gājām līgot.
Iedami mēs ceļmalās plūcām ziedus, vijām vainagus un likām galvā.
Visi dziedājām.
Skanēja tālu.
Ligo!

Izlasi uzmanīgi augšējos teikumus! Uzrādi tajos teikuma priekšmetu un izteicēju!

Kuŗš no ŗiem teikumiem ir vienkārŗs nepaplaŗināts teikums?

Ko sauc par vienkārŗu nepaplaŗinātu teikumu?

Kuŗŗ ir vienkārŗs paplaŗināts teikums?

Kādu teikumu sauc par vienkārŗu paplaŗinātu?

Kādu teikumu sauc par nepilnu teikumu?

Kuŗŗ ir teikums ar vienkārŗiem locekļiem?

Kāduŗ teikuma locekļus sauc par vienkārŗiem?

Kas jāievēro, rakŗstot teikumus ar vienkārŗiem locekļiem?

Teic citus piemērus!

Salikti teikumi

Bija Jāņu nakts, un mēs gājām līgot. Visos kalnos spidēja jāņugunis, visās malās skanēja ligoŗana.

Daŗreiz vienkārŗŗos teikumos izteiktāŗ domas ir tik tuvā sakarā, ka ŗŗos vienkārŗŗos teikumus var savienot vienā kopējā teikumā, ko sauc par saliktu teikumu.

Saliktā teikumā saistiti divi vai vairāki vienkārŗi teikumi.

Piemēram: Saule ir uzlēkusi. Ļaudis dodas pie darba.

ŗie divi teikumi satura ziņā ir tik tuvi, ka tos var saistīt kopā saliktā teikumā:

Saule ir uzlēkusi, un ļaudis dodas pie darba.

Citi piemēri:

Dārzā rozes jau ir uzziedējušas, bet lilijas vēl nezied.

Kaķītis nevarēja samaksāt parādu, un melnais runcis paņēma dzirnavas.

Dzirnas dūca, ūdens stabulēja, un kaķīša meitiņas dancoja ar jauniem kaimiņiem.

Viņām bija gaŗas zelta acis, un viņu nagi bija labi apslēpti rozā pēdīnās.

Saliktā teikumā atsevišķos teikumus vienu no otra atdala ar komatu.

Izlasi iepriekšējos piemēros atsevišķos vienkāršos teikumus!

Tie visi ir patstāvīgi, neatkarīgi teikumi, katrs pats par sevi saprotams. Tos varētu rakstīt arī atsevišķi, liekot pēc katra teikuma punktu.

Saliktā teikumā atsevišķos teikumus parasti saista ar saikļiem:

1. un, arī, bez tam, turklāt, ne vien — bet arī (vienojamie saikļi),
2. bet, tomēr, turpretī (pretstata saikļi),
3. vai — vai, gan — gan, ne — ne (šķīšamie saikļi).

Piemēram:

1. Bērni nopirka mātei dāvanu, bez tam saplūca arī skaistas puķes.
2. Jānis ir čakls, bet Pēteris ir slinks.
3. Ne mums ir nopirkta dāvana, ne mums ir ziedi ko pasniegt.

Neatkarīgus teikumus var sakopot arī bez saikļiem.

Piemēram:

Mūžam zili ir Latvijas kalni,
Mūžam nav miera zem Latvijas bērziem,
Mūžam raud taure pār Latvijas kalniem.
(Kārlis Skalbe)

Noriet saule sarkansārti,
Zelta liesmas logos spīd.
Vaļā veņas zvaigžņu vārti,
Klusām nakts uz zemi slīd.
(Rūdolfs Blaumanis)

Mēs brauksim uz mežu, jūs paliksiet mājā.
Tēvs pārnāca, dēls nepārnāca.
Man nāk miegs, es iešu gulēt.

Ja s a l i k t ā teikumā atsevišķie teikumi savienoti ar saikļiem,
tad k o m m a t s j ā l i e k s a i k ļ a p r i e k š ā.

268. u z d e v u m s: Noraksti tekstu, liec vajadzīgos kommatas
un pasvītā saikļus!

Jānis dara nedarbus

Jānis no rīta ienāk klasē par vēlu. Kurpes viņam slapjas un dubļainas
turklāt pats sakarsis sarkans kā vēzis bez tam arī grāmatas kaut kur
aizmirsušās.

Viņš bijis skatīties pārplūdušo strautu.

Jānim nevien slapjas kājas bet arī mētelis nav sauss.

Skolotājs dusmīgs turpretī skolēniem nāk smieklī. Jānis izskatās
pārāk jocīgs.

Jānis nelaimīgs par slapjajām drēbēm turklāt viņam bailes arī no
soda. Nav jau pirmā reize tomēr zēns vienmēr solījies laboties bet
arvien atkal kaut kas atgadās.

Gan skolotājs viņu ir rājis gan tēvs viņu ir sodījis bet Jānis nav
labojams. Ne viņš skolā domā par mācībām ne viņš mājā sagatavo
uzdevumus. Vecāki par tādu zēnu nelaimīgi un skolai par viņu kauns.

269. u z d e v u m s analizei: Mūžam zili ir Latvijas kalni.

Virsteikums un palīgteikums

Reiz dzīvoja zēns, kas bija liels pasaku stāstītājs.

Pirmais teikums šini teikumu sakopojumā — **Reiz dzīvoja zēns** — ir **virsteikums**.

Virsteikums ir neatkarīgs, patstāvīgs, pats par sevi saprotams teikums.

Otrs teikums — kas bija liels pasaku stāstītājs — ir saprotams tikai tad, ja tas stāv kopā ar pirmo teikumu. Atsevišķi tas nav saprotams. Tas **nav** patstāvīgs teikums, bet ir **atkarīgs** no virsteikuma.

Tas ir **palīgteikums**.

Palīgteikums ir **atkarīgs** no cita teikuma un **bez tā** nav saprotams.

Palīgteikumu no virsteikuma atdala ar **k o m m a t u**.

Palīgteikums vienmēr raksturo kādu vārdu tai teikumā, no kura tas atkarīgs.

Kuru virsteikuma vārdu iepriekšējā piemērā raksturo palīgteikums?

Reiz dzīvoja zēns — virsteikums. **K ā d s** zēns reiz dzīvoja? — **kas** bija liels pasaku stāstītājs — palīgteikums, kas **a p z ī m ē** tuvāk virsteikuma lietvārdu: **z ē n s**.

Palīgteikumi tāpat kā **teikuma locekļi** atbild uz **j a u t ā j u m i e m**.

Piemēram: Skolotājs teica, ka man čakli jā māc oties.

Skolotājs teica — virsteikums. Ko teica skolotājs? — **ka** man čakli jā māc oties — palīgteikums, kas **p a p i l d i n a** virsteikuma darbības vārdu: **t e i c a**.

Vienam virsteikumam var pakārtot arī divus vai vairākus paligteikumus.

Piemēram: Mēs saplūcām mātei puķes, kas viņai ļoti patīk un par ko viņa vienmēr priecājas.

Mēs saplūcām mātei puķes — virsteikums. Kādās puķes? — kas viņai ļoti patīk — 1. paligteikums; par ko viņa vienmēr priecājas — 2. paligteikums.

Ievēro! Ja vienam virsteikumam pakārtotie paligteikumi savienoti ar saiklī un, tad un priekšā kommatst nav jāliek (tāpat kā teikumos ar vienlīdzīgiem locekļiem).

Paligteikums var raksturot kādu vārdu arī citā paligteikumā.

Piemēram: Tēvs teica, lai es neejot pie upes, jo es varot iekrist.

Tēvs teica — virsteikums. Ko tēvs teica? — lai es neejot pie upes — viens paligteikums, no kuŗa atkarīgs otrs paligteikums — kādēļ lai neejot? — jo es varot iekrist.

Citi piemēri:

Mazais Vīlītis baidās no kaimiņu suņa, kas vienmēr nikni rej, kad kāds ienāk viņu sētā.

Saule jau bija norietējusi, kad pārbraucām no nometnes, kur bijām pavadījuši trīs jaukas dienas.

Es nesapratu uzdevumu, ko skolotājs lika atrisināt un ko citi skolēni saprata, jo biju kavējusi skolu vairākas dienas.

Tēvs teica, ka es esot liels diezgan un tagad mani neviens vairs nepavadišot uz skolu.

Iztirzā šos teikumus!

Kuŗi ir virsteikumi, kuŗi paligteikumi?

No kuŗa teikuma atkarīgs katrs paligteikums?

Kuŗu vārdu citā teikumā raksturo katrs paligteikums?

Palīgteikuma vieta

Palīgteikums var atrasties **virsteikuma priekšā**, **aiz virsteikuma** vai arī **virsteikuma vidū**.

Piemēram:

Kad saule uzlēca, mēs devāmies ceļā.
Es atrisināju uzdevumu, kas sākumā likās grūts.
Uzdevumu, kas sākumā likās grūts, es tomēr atrisināju.

Citi piemēri:

Grāmata, ko es nupat izlasīju, man ļoti patika.

Lielajā ezerā, kas piecas jūdzes no pilsētas, mēs bieži zvejojam zivis.

Saikļi, kas ievada palīgteikumus

Palīgteikumus ievada saikļi: kas, kurš, kāds, ka, kā, kur, kad, vai, no kurienes, uz kurieni, kamēr, cik, līdz, pēc tam kad, līdzko, tikko, tiklīdz kā, kopš, iekām, tā kā, it kā, tāpēc ka, tādēļ ka, kaut gan, lai arī, kaut arī, ja u. c.

Ievēro šos saikļus un rakstīdams vienmēr atceries, ka **s a l i k t ā t e i k u m ā s a i k ļ a p r i e k š ā j ā l i e k k o m m a t s!**

270. u z d e v u m s: Noraksti teikumus un liec vajadzīgos kommatu!

(a) Kaut man būtu tā naudiņa kas gul jūras dibenā! Gan dziedāju gan raudāju nedzird mana māmuliņa. Lai gan biju piekususi mājās gāju dziedādama. Kaut gan ir vēls tomēr vēl pastrādāsim. Es nevarētu paveikt šo darbu ja tu man nepalīdzētu. Kur tas laiks kopš neesam redzējušies!

(b) Tā kā es esmu saslīmis tad darbā nevaru ierasties. Zēns neieradās skolā tāpēc ka bija saslīmis. Sainis tik smags ka nevar panest. Kā mēs paši sevi vērtējam tā citi vērtē mūs. Annele atminas ka jāiet taču redzēt

cik tālu Karlīne ir ar maizes cepšanu. Vecmāmiņa noadīja mazmeitai sarkanu cepurīti lai labāk varētu redzēt kur viņa nāk pa smilgām aizaugušu ceļu. Redzu ka durvis atveras. Labi ka tevi satiku.

(c) Neviens viņu nesaprata jo viņš nerunāja latviski. Vai nu es šo darbu padarīšu kārtīgi vai šis darbs paliks nedarīts. Pa lodziņu kas bija aizaudzis kuplām dadžu lapām kaķītis nolaidās pagrabā. Pameita iesēja sēkliņu zemē un pa nakti tur izauga zelta ābele. Kēniņam tikai trūka tā ūdens ko viņš jaunībā bija dzēris savas dzimtenes avotā. Annele nu gāja pa to ceļu kas veda pasaulē. Kad ūdens nāk mutē tad jānācās peldēt. Es lasu jauno grāmatu ko man iedāvināja vecmāmiņa.

271. u z d e v u m s analizei: Redzu, ka durvis atveras.

Divdabju teicieni

Braucēji stāvēja uz perona, g a i d ī d a m i vilcienu.

Mēness, p a c e l d a m i e s pār koku galotnēm, pārklāja visu ar burvīgu gaišumu.

Uzrādi augšējos teikumos divdabjus! Kuŗi teikuma locekļi piesaistās divdabim katrā teikumā?

Divdabji, kad tiem pievienojas citi teikuma locekļi, parasti izveido p a l ī g t e i k u m s, kas atdalāmi ar kommatiem.

Tie ir d i v d a b j u t e i c i e n i.

Ja divdabis teikumā n e p i e s a i s t a sev kādu citu teikuma locekli, tad tas ar kommatiem n a v jāatdala.

Piemēram:

Pārnācis zēns pastāstīja pieredzējumus.

Bet: Pārnācis mājā, zēns pastāstīja pieredzējumus.

Es sēdēju pie loga lasīdams.

Es sēdēju pie loga, lasīdams jauno grāmatu.

Mēs atgriezāties no izbraukuma dziedādami.

Mēs atgriezāties no izbraukuma, dziedādami jautras dziesmas.

Ar kommatu atdala divdabi v i e n u p a š u, ja no tā a t k a r ī g s p a l ī g t e i k u m s.

Piemēram:

Cēlinieki, r e d z ē d a m i, ka drīz var uznākt lietus, steidzās nokļūt pajumtē.

Bērni stāvēja ap tēvu, s t ā s t ī d a m i, ko katrs pieredzējis.

Meitenes, z i n ā d a m a s, ka māte vēl darbā, sāka gatavot vakariņas.

P a s k a i d r o j u m s: Vai divdabis teikumā izveido d i v d a b j a t e i c i e n u, par to var pārliecināties, atmetot divdabi. Ja teikums arī bez divdabja ir pareizs un saprotams, tad divdabja teiciena teikumā nav.

Piemēram: Pūsis maldīdamies nonāca pavisam svešā malā. Atmetot divdabi: Pūsis nonāca pavisam svešā malā — pareizs un saprotams teikums. Turpretī: Pūsis, visu nakti maldīdamies, nonāca pavisam svešā malā. Atmetot divdabi — maldīdamies, teikums zaudē jēgu, nav saprotams.

Bez tam: n a v jāatdala arī paplašināts divdabis, ja tas teikumā ir a p z ī m ē t ā j s (lokāmais divdabis), piemēram:

Meitenes sēdēja glīti uzskoptā istabā.
Zēni bija paveikuši visai slavējamu darbu.

Bez tam: n e a t d a l a arī attieksmes vietniekvārda savienojumu ar divdabi; piemēram:

Ēd ko ēzdams. Lai iet kā iedams. Dari ko daridams.

272. u z d e v u m s: Noraksti teikumus ar vajadzīgajām pieturas zīmēm!

Zēns klīzdams viens pats pa svešām ielām bija pavisam nobijies. Viņš raudāja saprazdams ka ir apmaldījies. Ēzdami vakariņas mēs pārrunājām dienas notikumus. Lielie putni lidodami plašos lokos pacēlās arvien augstāk. Puikas skrēja pa ielu skaļi kļūgādami. Autobusu pietātnē gaidīdami autobusu pienākam drūzmējās ļaudis.

Ceļš vīdamies gar kalna nogāzēm veda mūs arvien tuvāk virsotnei. Džiļi lejā tecēja upe vietām slēpdamās krūmu zaļumā vietām atsegdamās koši zila. Būdam pirmo reizi tik augstā kalnā biju pārsteigts par plašo skatu līdz pat apvārsnim (horizontam). Lejā braucot man bija bailes skatīties dziļajā gravā. Kādā ceļa līkumā sastopoties ar pretī

braucēju tēvs strauji nobremzēja. Automašīnai pēkšņi stājoties mēs visi saklupām uz priekšu. Gribēdami izstaipīt kājas visi izkāpām. No siltās mašīnas izkāpjot mūs nepatīkami apņēma aukstais vējš. Mazliet izkustējušies steidzāmies atpakaļ mašīnā. Tālāk braucot sastapām kādu vīru kuņģis gāja kalnup vezdams aiz pavadas zirgu. Zirgs ieraudzījis mašīnu sāka didīties skaļi sprauslādams.

273. u z d e v u m s analizei: Lielie putni, lidodami plašos lokos, pacēlās arvien augstāk.

Atkārtots teikums

T e i c dažus atkārtotus teikumus!

Atkārtotā teikumā runātājs vārdu pa vārdam atkārtoti citā vai pat savu runu vai domas.

Jānis teica: „Es rīt braukšu uz pilsētu.” Teikuma daļa — Jānis teica — ir piebilde. Kā piebilde, tā atkārtots teikums ir virsteikums.

Ja kādu runu neatkārtojam vārdu pa vārdam, bet atstāstām, tad atkārtots teikums pārvēršas paligsteikumā.

Jānis teica, ka viņš rīt braukšot uz pilsētu.

Teic citus piemērus!

274. u z d e v u m s: Noraksti gabaliņu par pelīti Pīkstīti! Kur vajadzīgs, raksti lielo burtu un ieliec visas vajadzīgās zīmes!

Ja neatceries, kā rakstāmi atkārtoti teikumi, tad uzmeklē nodaļu par atkārtotu teikumu un apskaties (96. lp.)!

Melnais strazds uzrunā pelīti Pīkstīti
ko tu tik bēdīga

Ēst gribas pelīte atbild ar tukšu vēderu grūti priecāties

Tiesa gan bet šoreiz nevaru tev palīdzēt jo pats esmu tukšā atbild strazds.

Pīkstīte aiziet pie zvirbuļa

labdien kaimiņ viņa saka
 labdien zvirbulis ar pilnu muti atbild saki ko tu gribi
 Es nevaru saprast ko tu ēd pelīte saka vajadzētu nogaršot
 Ko es ēdu zvirbulis brīnās launagu ēdu
 To es zinu bet man . . . pelīte nenobeidz teikumu
 Tev arī gribas zvirbulis iesmejas to es ticu

(Jānis Širmanis)

275. u z d e v u m s: Noraksti S u n s — v i l k a d r ē b n i e k s, pārveidojot, kur iespējams, atstāstījumu atkārtotos teikumos!

Suns — vilka drēbnieks

Vilks reiz prasīja kaķim, vai šis nezina kādu labu drēbnieku, kas labus kažokus mākot šūt, viņš gribot sev ziemai siltu kažoku. Kaķis aizveda vilku pie suņa, slavēdams to par labu drēbnieku.

Vilks prasīja sunim, cik ādu vajagot kažokam. Suns ātri atsacīja, ka deviņas ādas vajagot kažokam, desmito apkaklei. Labi. Vilks atnesa desmit jērus, bet suns tos visus apēda.

Kad vilks nāca prasīt kažoku, suns nobijies atbildēja, ka kažoka viņam neesot. Vilks saskaities sakampa suni un norīja.

(Tautas pasaka)

276. u z d e v u m s analīzei: Melnais strazds uzrunā pelīti Pikstīti.

Saikļa u n lietošana

Bieži teikumos sastopam saikli **un**, kas savieno:

1. Divus vienlīdzīgus teikuma locekļus, piemēram:

Es skolā mācos lasīt, rakstīt un rēķināt.
 Viņš nopirka jaunu cepuri un mēteli.

2. Divus paligteikumus, piemēram:

Redzu, ka durvis atveras un istabā ienāk svešs cilvēks.
 Es nezinu, kas šis cilvēks ir un ko viņš grib.

3. Divus vai vairākus patstāvīgus teikumus, piemēram:

Un troksnis ap egli ceļas, un bultas augšup skrien, un asu cirvju zobī egles stumbrā lien.

Māsiņa ir slima, un viņai jāpaliek gultā.

Ja saiklis un savieno divus patstāvīgus teikumus, tā priekšā jāliek kommat s.

Ja un savieno divus vienlīdzīgus teikuma locekļus vai divus paligteikumus, kas atkarīgi no viena virsteikuma, kommat s n a v jāliek.

277. u z d e v u m s: Uzraksti piecus teikumus, kur saiklis un savieno vienlīdzīgus teikuma locekļus; divus teikumus, kur un savieno paligteikumus; divus teikumus, kur un savieno patstāvīgus teikumus!

Saikļa k a lietošana

Saikļi ka, tāpēc ka, tādēļ ka, tā ka ievada paligteikumu, un to priekšā vienmēr jāliek kommat s.

Piemēram:

Es nezināju, ka tu nāksi.
Lietus lija vairākas dienas, tā ka pārplūda visi strauti.
Lietus nebija lijis visu vasaru, tā ka viss bija izkaltis.

Kommat s pie saikļiem t ā p ē c k a un t ā d ē ļ k a liekams d i v ē j ā d i:

1. Vai tu nāksi man līdz? Es neiešu tev līdz, tādēļ ka tēvs neļauj.
2. Kādēļ tu nenāksi man līdz? Es neiešu tev līdz tādēļ, ka tēvs neļauj.

Vienā piemērā virsteikums (Es neiešu tev līdz) izteic klausītājam n e z i n ā m u domu (jautātājs nezina, v a i tu nāksi līdz).

Otrā piemērā virsteikuma saturs klausītājam z i n ā m s, bet n a v z i n ā m s paligteikumā paskaidrotais i e m e s l s (tādēļ, ka tēvs neļauj).

Saikļa t ā p ē c k a (tādēļ ka) priekšā liek kommatu, ja virsteikums izteic kaut ko klausītājam n e z i n ā m u. Piemēram: V a i viņš bija darbā? Viņš n e b i j a darbā, tādēļ ka bija slims.

Bet ja v i r s t e i k u m a s a t u r s k l a u s ī t ā j a m z i n ā m s u n
jautā pēc palīgteikumā izteiktā i e m e s l a, tad kommits jāliek
a i z t ā p ē c (tādēļ). Piemēram: K ā d ēļ viņš nebija darbā?
Viņš nebija darbā tādēļ, k a b i j a s l i m s.

278. u z d e v u m s: Noraksti teikumus un liec vajadzīgos kommatūs!

- (a) Es biju aizmirsusi ka šodien ir svētdiena.
Tas ir labi ka tu gribi palīdzēt.
Tas nekas ka tu neesi pieradis gan i e m a n ī s i e s.
Puika teica ka visi jau esot aizgājuši.
Man liekas ka tu vēl neesi i e m ā c ī j i e s d z e j o l i.
Vai tu nezināji ka krusttēvs brauks svētkos pie mums?
- (b) Vai tu vakar biji jūrmalā? Es vakar nebiju jūrmalā tādēļ ka man sāpēja kāja.
Vai mēs svētdien iesim uz koncertu? Nē, mēs neiesim uz koncertu tāpēc ka brālis ir slims.
Kādēļ tu vakar nebiji jūrmalā? Es nebiju jūrmalā tādēļ ka man sāpēja kāja.
Kādēļ mēs svētdien neiesim uz koncertu? Mēs neiesim uz koncertu tādēļ ka brālis ir slims.

Saikļa k ā l i e t o š a n a

K o m m a t u n e l i e k

1. Saikļu k ā, i t k ā, t ā p a t k ā priekšā kommatu n e l i e k,
ja tie teikumam pievieno tikai s a l ī d z i n ā j u m u b e z
i z t e i c ē j a.

Piemēram:

Tu runā t ā p a t k ā tavs brālis.
Skrien k ā vējš, atdužas k ā miets.
Puisis bija stiprs k ā jauns lauva.
Princese vēl bija i t k ā aizmigusī.
Kēniņam bijusi tik daila meita k ā saule un
tik žirgta k ā avota ūdens.

2. Saikļa nekā priekšā kommatu neliek, ja tas ir aizkādeņa vai apstākļa pārākāspakāpes.

Piemēram:

Brālis ir vecāks nekā māsa.
Rīts gudrāks nekā vakars.
Jums ir lielāka māja nekā mums.
Vilnis var paskriet ātrāk nekā Pēteris.
Meitenes dzied skaļāk nekā zēni.

3. Ja saikli kā jau iepriekš ievada vietniekvārds tāds, tad kommatu neliek.

Piemēram:

Tādi koki kā egle, priede un bērzs aug daudzās zemēs.
Tādi augļi kā ananasi, aprikozes un firziķi Latvijā neaug.
Tādi darbi kā trauku mazgāšana, ēdiena gatavošana un mājas apkopšana man nepatīk.

K o m m a t u l i e k

1. Saikļu kā, it kā, nekā priekšā kommats jāliek, ja ar tiem sākas teikums.

Piemēram:

Neviens putniņš tā nedzied, kā dziedāja lakstīgala.
Iznāca tieši tā, kā mēs gribējām.
Viņi pārnāca visi reizē, it kā būtu norunājuši.
Tu šo darbu nebūtu labāk padarījis, nekā es to padarīju.

2. Saikļa kā priekšā jāliek kommats, ja tas pievieno pasugas vārdus aiz sugas vārda.

Piemēram:

Mūsu dārzā zied dažādas p u ķ e s, k ā magones, nelķes, atraitnītes, neaizmirstules.

Latvijas mežos aug o g a s, k ā zemenes, mellenes, avenes, brūklenes.

V i n g r i n i e s atšķirt saikli k ā n o k a!

279. u z d e v u m s: Noraksti teikumus! Svītriņu vietā raksti a vai ā un liec vajadzīgos kommatu!

1. Šis zēns ir kustīgs k— ūdens zāle.
 Runā k— vecaistēvs dara k— mazais bērns.
 Gudrajiem brāļiem no laivas nekas vairāk neiznāca k— cūku sile.
 Sala bija klusa k— izmirusi.
 Sūnas mīksti čaukst k— zīds.
 Saules siltums apņem mani k— glāsts.
 Es braucu uz skolu ar autobusu tāpat k— tu.
 Man tāpat k— tev patīk zīmēt.
 Tu runā it k— pa sapņiem.
 Mazā māsiņa teātri jutās it k— pasakā.
2. Veselība dārgāka nek— bagātība.
 Labāk simt draugu nek— viens ienaidnieks.
 Miegš saldāks nek— medus.
 Labāk strādāt nek— vaidēt.
 Man vairāk naudas nek— brālim.
 Mūsu dārzs skaistāks nek— kaimiņu dārzs.
 Zelts ir dārgāks nek— sudrabs.
3. Tādus dzīvniekus k— govīs un aitas pilsētā nevar turēt.
 Tādas lietas k— zīmuļus un burtnīcas tu pats vari nopirkt.
 Es palīdzu mātei tādos darbos k— ēdienu vārīšanā un mājas apkopšanā.
 Man patīk tādas nodarbības k— slēpošana, vingrošana, dziedāšana.
4. Tev ir vairāk naudas nek— tu drīkst izdot.
 Mēs savu dārzu nekopjam tik labi k— kaimiņi kopj savējo.
 Labāk skaisti padziedam nek— blēņas runājam.
 Es zinu k— roze plaukst.
 Ir māte mani mācījusi k— vieglāk kalnā nastu nest.
 Uztraukumā dažreiz izdarām tā k— mierīgā prātā nekad nebūtu darijuši.

Darbu mēs padarījām tā k — iepriekš bijām izdomājuši.

5. Mēs skolā mācāmies dažādus mācību priekšmetus k — valodas, matemātiku, ģeografiju, vēsturi.
 Mūsu sakņu dārzā aug dārzāji k — salāti, gurķi, dilles, tomāti.
 Nopirksim visas vajadzīgās rakstāmlietas k — zīmuļus, papirus, burtnīcas, lineālus.
 Māte nopirkusi dažādas ogas k — zemenes, avenes, ķiršus, vīnogas.

VIENLĪDZĪGI TEIKUMA LOCEKĻI

Es nopirku grāmatas, burtnīcas un zīmuļus.
 Mēs esam makšķerējuši gan upēs, gan ezeros.

Vienlīdzīgi teikuma locekļi:

1. atbild uz vienu jautājumu,
2. attiecas teikumā uz vienu un to pašu vārdu,
3. pieder pie vienas vārdu šķiras.

Atkārtoto nodaļu Teikumi ar vienlīdzīgiem locekļiem (88. lp.)!

Vienlīdzīgus teikuma locekļus vienu no otra atdala ar kommatu.

Piemēram:

Jānis, Juris, Vilis, Aldis un Pēteris aizgāja uz parku.
 Es šīs puķes došu mātei, tēvam, māsaivai brālim.

Kommatu liek

1. Ja vienlīdzīgos teikuma locekļus saista saikļi bet, kaut arī, kā arī, tāpat arī, lai gan, nevis, tad saikļu priekšā jāliek kommatas.

Piemēram:

Dzīvoklis nebija liels, b e t patīkams.
 Vilis bija klasē visčaklākais, k a u t a r ī vismazākais.
 Godalgu dabūsi tu, n e v i s e s.
 Zēni, k ā a r ī meitenes visu dienu čakli strādāja.

2. Ja vienlīdzīgos teikuma locekļus saista d i v k ā r š i e saikļi ne tikai — bet arī, nevien — bet arī, nevis — bet arī, kā — tā, kā — tā arī u. c., tad k o m m a t s jāliek šo saikļu o t r ā s d a ļ a s p r i e k š ā (kas sākas ar b e t vai t ā).

Piemēram:

Zivis dzīvo n e v i e n upēs un ezeros, b e t a r ī jūrās.
 K ā Daugava, t ā a r ī Gauja ir skaistas upes.
 N e t i k a i zēni, b e t a r ī meitenes šoreiz dabūs sodu.
 N e v i s e s vien, b e t a r ī tu esi vainīgs.

3. Ja saikļi un, vai, ne, gan u. c. atkārtojas katrā vienlīdzīgā locekļa priekšā, tad saikļa p r i e k š ā jāatkārtot arī k o m m a t s, i z ņ e m o t p i r m o reizi.

Piemēram:

Viņi gāja un sarunājās, un smējās, un priecājās par nejaušo satikšanos.

Šodien nelaimējās n e m a n, n e t e v, n e kādam citam.

Nopērc ābolus v a i bumbieņus, v a i plūmes, v a i aprikozes!

K o m m a t u n e l i e k

1. Kommatu n e l i e k saikļu un, vai, jeb p r i e k š ā, ja tie saista tikai divus p ē d ē j o s vienlīdzīgos teikuma locekļus.

Piemēram:

Essatiku Silviju, Ainu un Emīliju.
Pirmdien, otrdien vai trešdien mēs dosimies ceļā.
Gramatika jeb valodas mācība.
Saimnieks jeb namatēvs.
Darbības vārds jeb norīsenis.

2. Ja viens vai jautā, bet otrs vai savieno vienlīdzīgus teikuma locekļus, tad otra vai priekšā kommatu neliek.

Piemēram:

Vai mēs šodien rakstīsim diktātu vai domrakstu?
Vai tu nāksi man līdz vai nenāksi?
Vai tev labāk patīk zīmēt vai rakstīt?

3. Līdzīgu vārdu pāros vienu vārdu no otra neatdala ar kommatu.

Piemēram:

Šis tas, šāds tāds, šo to, šim tam, krustām šķērsām, klupdams krizdams, kliegdam brēkdams, viens otrs, divi trīs, šurp turp u. c.

Tāpat arī tautas tradīcijās neatdala atkārtotus apzīmētājus:

Mazs mazs vīriņš, ass ass cirvītis.

Tumša tumša tā eglīte, kur caunīte nakti gul.

Neatdala vienu no otra arī tēvs māmiņa, kas nozīmē to pašu ko vecāki.

4. Dažreiz arī divus šķietami līdzīgus apzīmētājus neatdala kommatiem:

(a) Ja viens no tiem it kā saplūst ar lietvārdu vienā jēdzienā.

(b) Ja viens no tiem ietilpst otrā.

Piemēram:

(a) skaistās sarkanās rozes, jaunie melnie strazdi, lielie zaļie zirņi, mazie pelēkie zirņi.

(b) Tēvs sēdēja savā krēslā istabā pie galda. Mēs dzīvojam pašī savā mājā pilsētā.

Ja rodas šaubas par teikuma locekļu vienlīdzību, ieteicams vērot, vai starp tiem var likt un. Ja to var, tad kommats jāliek.

Piemēram:

Iestāties sauss, karsts laiks.
Var arī teikt: Iestāties sauss un karsts laiks.

Bet: Tēvs sēž istabā savā krēslā.
Nedrīkst teikt: Tēvs sēž istabā un savā krēslā.

Tāpat bez kommata: Jaukā vakarējā diena man ilgi paliks atmiņā.

Koncertā spēlēja slavenais jaunais pianists.
Tur aiziet spējīgā jaunā darbiniece.

Paskaidrojamais saiklis jeb lietojams tikai starp vārdiem, kas izteic vienu un to pašu jēdzienu. Piemēram: saliktie patskaņi jeb divskaņi, darbības vārds jeb norisenis, gramatika jeb valodas mācība.

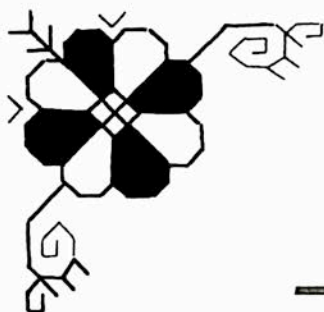
Nedrīkst saikli jeb lietot vai vietā. Piemēram: Nopērc zemenes vai avenas! Nedrīkst teikt: Nopērc zemenes jeb avenas!

Savienojuma jeb vai priekšā jāliek kommats. Piemēram: Vai tu nāksi man palīgā, jeb vai man vienam būs darbs jāpadara?

280. uzdevums: Noraksti teikumus un liec vajadzīgos kommatu!

Aicini līdz vai nu brāli vai māsu vai kādu citu no savējiem! Vai tev nav kāds zīmulis vai cits kāds rakstāmais? Priekšā atklājās augsts

stāvs upes krasts. Mājas priekšā bija zaļš mīksts mauriņš. Meitene skraidīja šurp turp iekšā ārā. Zila zila debess balti balti mākoņi! Divi trīs cilvēki jau ieradušies. Es atnācu kaut gan negribēju nākt. Man dziesmiņu nepietrūka kaut ar' gaŗa vasariņa. Skolā vajadzīgas ne tikai grāmatas bet arī rakstāmlietas. Kā Viesturs tā arī Visvaldis prot labi rakstīt. Jaunie pelēkie strazdiņi jau mācās lidot. Mūsu sakņu dārzā aug gan gurķi gan tomāti gan salāti gan bietes. Saules pusē jau zied smaržīgie baltie ceriņi. Liels sausums kaitē kā augiem tā arī dzīvniekiem. Redzēs vai tēvs brauks uz pilsētu vai ne vai ņems mani līdz vai ne.

Septītā nodala

PIETURAS ZĪMES

Punkts (.)

P u n k t s jāliek:

1. **S t ā s t ī j u m a t e i k u m a** beigās: Šodien list lietus.
2. **P ē c a r a b u** cipariem, kas apzīmē **k ā r t a s** skaitļņus: Mani pārcēla 8. klasē. Es sēžu 3. solā. Šodien ir 12. aprīlis.
3. **P ē c s a ī s ī n ā t i e m** vārdiem: u. c. (un citi), utt. (un tā tālāk), piem. (piemēram), plkst. (pulksten), p. p. (pēc pusdienas), 1975. g. 3. sept. (1975. gada 3. septembris).

Punktu var likt arī pēc **v i r s r a k s t a**, piemēram, Kaķīša dzirnavas., bet tas nav nepieciešami.

Punktu neliek aiz **m e t r i s k ā s** mēru sistēmas un ķ ī m i s k u e l e m e n t u nosaukumu saīsinājumiem: g (grams), kg (kilograms), m (metrs), km (kilometrs), l (litrs), H (ūdeņradis), Na (nātrijs), Hg (dzīvsudrabs) u. c.

Kommats (,)

A r k o m m a t u atdala:

1. **S a l i k t a t e i k u m a s a s t ā v d a ļ a s** (virsteikumus un palīgsteikumus): Vējš augstākās priedes nolauza, kas kāpās pie jūrmalas stāvēja. „Ja domā laboties,” sāka tēvs, „tad šoreiz vēl piedošu.”

2. **Vienlīdzīgus teikuma locekļus:** Mēs esam mācījušies Raiņa, Blaumaņa, Skalbes un Aspazijas dzejoļus. Rūdolfs Blaumanis ir rakstījis gan dzejoļus, gan noveles, gan lugas.

3. **Uzrunu:** Juri, vai tu jau mājā? Ļauj man iet, mīlā māmiņ! Vai tu, tētiņ, esi noguris? Ai zaļā lidaciņ, nāc ar mani rotāties!

4. **Pielikum u:** Šoreiz arī Vilis, lielais gudrinieks, nezināja atbildi. Mēs, mazie bērni, paliksim mājās.

5. **Izsauk smes vārdus, ja tie nav saistīti ar uzrunu:** Ai, kā sāp! Re, kur viņš jau nāk! Vai, kā nobijos!

6. **Iespraustus vārdus un isākus iespraustus teikumu s:** Tu, protams, savu darbu arī pabeigsi. Vējš, man liekas, sāk pūst stiprāk.

7. **Paskaidrojamos vārdus t.i.(tas|ir):** Tautasdziesmām ir daudz variantu, t. i., viena un tā pati dziesma dziedāta dažādos apgabalos dažādi.

8. **Apgalvojumu j ā un noliegumu n ē:** Jā, tas ir Andris. Nē, tā nav mana grāmata.

281. **uzdevum s:** Uzraksti katram kommata lietošanas gadījumam divus teikumus!

282. **uzdevum s analizei:** Pūtiet, taures, skaniet, zvani, saule, plašu gaismu lej!

I z s k a i d r o, kādēļ šinī teikumā tik daudz komratu!

Kōls (:)

K ō l s n e n o b e i d z teikumu, bet griež lasītāja vērību uz to, kas s e k o. **K ō l s** liekams:

1. **Pēc piebildes, ja tā atrodas atkārtota teikuma priekš ā:** Māte aicina: „Nāc nu brokastīs!”

2. **Teikumā ar vienlīdzīgiem locekļiem pēc sugas vārda, ja tam seko vairāki pasugas vārdi:** Kas šogad dārzā augļu: ābolu, ķiršu, plūmju, bumbieru! Nopirksim dažādas ēdamlietas: maizi, sviestu, gaļu, desas!

3. **S a l i k t ā** teikumā, kur nākošais teikums **p a s k a i d r o** iepriekšējo un **izlaisti saikļi:** Es skaidri zinu: šovakar mēs nekur neaiziesim. Viņi bija noskumuši: gaidītie draugi neatnāca.

Tā dzīvot meitiņām
Kā baltām aitiņām:
Neplēsties, nebārties,
Neturēt ienaidiņu.

Nolūkoju līgaviņu,
Kuŗa liela dziedātāja:
Kuŗa liela dziedātāja,
Tā tikusi darbiņā.

(Tautasdziesmas)

Sēmikōls (;)

S ē m i k ō l s ir s p ē c ī g ā k a pieturas zīme par kommatu, bet v ā j ā k a par punktu. Tas n e n o b e i d z t e i k u m u.

Piemēram: Leišu valoda savās formās ir vecāka par latviešu valodu; valodnieki tāpēc bieži salīdzina latviešu valodu ar leišu valodu.

S ē m i k ō l u bieži lieto t a u t a s d z i e s m ā s, kas sastāv it kā no divām daļām: vienā pusē kāda d a b a s p a r ā d ī b a, otrā salīdzinājums ar c i l v ē k a d z ī v i.

Piemēram:

Vecajam ozolam
Visi zari stipri stāv;
Vecajam tētiņam
Visur gudrs padomiņš.

Rīta rasa noskaloja
Rožu zieda puteklišus;
Es aizmirsu ļaunu vārdu,
Labu vārdu dzirdēdama.

(Tautasdziesmas)

S ē m i k ō l s ir reti lietojama pieturas zīme.

Jautājuma zīme (?)

J a u t ā j u m a z ī m e jāliek:

1. Pēc ne atkarīgiem jautājuma teikumiem. Piemēram: Kādēļ tu vakar nebiji skolā? Kur tavs tēvs aizbrauca? Ko tu tur dari?

Ja jautājuma teikumam pievienojas palīgteikums, tad jautājuma zīme jāliek pašas teikuma beigās: Vai tu zini, ka drīz būs Ziemsvētki? Ko tu dariji, kamēr es biju pilsētā?

A t k a r ī g a (t. i., palīgteikumā izteikta) jautājuma beigās jautājuma zīmi n e l i e k. (Teic man, ko tu domā! Pastāsti, kur tu

vakar bijī! Nevienš nezina, kurp viņi aizbraukuši. Es nezinu, kas to izdarījis).

2. **Pēc jautājumiem vārdiem:** Teikuma priekšmets atbild uz jautājumu: kas? Papildinātais atbild uz jautājumiem: kā? kam? ko? ar ko? par ko? no kā? ko darīt?

3. **Iekavās ieslēgtu jautājuma zīmi liek aiz tāda vārda, par kura pareizību šaubās:** Viņš dzimis 1934. (?) gadā. Jēkabs jau pirms diviem gadiem (?) aizbrauca uz Zviedriju.

Izsaukuma zīme (!)

Izsaukuma zīme jāliek:

1. **Pēc izsaukuma, pavēles, vēlējuma teikumiem** (arī, ja tiem pievienojas **palīgteikums**): Kā list! Skriesim laji ātri! Ej tūlīt gulēt! Kaut arī es varētu tādu laimi piedzīvot! Nāciēt palīgā, lai līdz vakaram varam darbu nobeigt!

2. **Pēc uzrunas, ja tā nav teikumā:** Mīlais draugs! Mīlie vecāki! Cienījamie svētku viesi!

3. **Pēc izsauksmes vārdiem, ja tos sevišķi uzsver:** Re! zaķis! Vai! ko tu padarīji! Ai! sāp! Un lielais zars — brīkš! nolūza.

Domu zīme (—)

Domu zīmi liek:

1. **Izlaistu vārdu vietā:** Rūķi aizbēga kur kurais: cits — koka dobumā, cits — paegļu pudurī. Tēvs aizgāja bišu kāpt, māte — ogu palasīt. Suns pakaļ zaķītim, puisītis — kaķītim.

2. **Kad tēlojums pārtraukts:** Saule kā krišus krizdama grimst zemē — nu tik vēl puse — nu mala — vēl maliņa — nu tik vien vēl divi gaŗi zelta stari. Es nezinu — varbūt citreiz — man — es tagad nevaru.

3. **Kad sacīts kaut kas negaidīts:** Pieskaŗos ezim — ass. Skatos — liels putns nolaidies pie paŗa loga.

4. **Lai atšķirtu blakus esoŗus atkārtotus teikumus, ja tos runā dažādas personas un nav piebildes:** „Siguldā bijī? ” — „Biju.” — „Gauju redzēji? ” — „Redzēju.”

5. Domu zīme bieži piebiedrojas citām pieturas
zīmēm, lai iepriekšējo domu spilgtāk atšķirtu no
sekjošās:

Nodziest saule rietēdama, —
Zvaigžņu gultā sapņot iet.

(Valda Mora)

Ilgi, šķiet man, projām biju, —
Nu es atkal ieraudzīju:
Mazā sirmā kumeliņā
Jāj pa ceļu pasaciņa.

(Aspazija)

Gaismu sauca, — gaisma ausa!

(Auseklis)

Daudzpunkte (. . .)

Ar daudzpunkti apzīmē nepabeigtu domu, izlaistus vārdus:

„Jā . . . bet . . . ” Jancim likās, ka Marčs tūlīt raudās.
(Valdis)

„Kur palika? Kam atdevi? Nu — kam? ”
— „Es atdevu . . . es aizsūtīju . . . Dieviņam . . . ”
(Fricis Bārda)

Liekas man . . . Bet tu jau redzi
Jātnieku, ko naidnieks lenc . . .
Skaties, cik viņš nikni cīnās! . . .
Kā pret briesmām zirgu trenc . . .
— Nerimst! . . . Nerimst senās cīņās! . . .
Skaties, kā no visām pusēm
Brūk vēl jauni klāt . . . Ak Dievs! . . .
Vectēv, kaut viņš spētu viņiem
Visiem cauri izcirsties! . . .

(Leonīds Breiķšs)

Tā tad nu bija barona daudzcinātā laipnība... Trīs simti rubļu... Zaglis... Viņu, vecā Andriksona dēlu, sodīja kā zagli... Viņam neticēja...

(Rūdolfs Blaumanis)

Iekavas ()

Iekavās liek iespraustus vārdus un teikumus, kas lietoti paskaidrošanai.

Iekavas bieži sastopamas zinātniskos rakstos un lugās, kur paskaidrotas personu kustības un doti norādījumi aktieriem. Literāros darbos labs stilists vairās no iekavām.

Piemēram:

Liriskā dzeja savu nosaukumu dabūjusi no liras (sengrieķu mūzikas instruments), ar ko pavadīja dziedāšanu.

Dažās lugās ir daudz dialogu (divu aktieru saruna) un monologu (viena paša aktiera runa).

Intelligence (prāta izglītība) bez izturības un neatlaidības cilvēku neved pie mērķa.

Ievēro, kā teikumos ar iekavām liekamas pieturas zīmes! Nekad neatdali ar kommatu vai punktu iekavas no tā vārda, kuru iekavās ieslēgtie vārdi paskaidro!

Pēdiņas („ ”)

1. Pēdiņas liek atkārtota teikuma sākumā un beigās: „Vecmāmiņ, stāsti pasaciņu!” bērni lūdās.

2. Pēdiņas liek, izceļot atsevišķus vārdus vai burtus: „Un” ir saiklis. Patskanis „e” izrunājams šauri un plati.

3. Pēdiņas var likt sacerējumu virsrakstus, laikrakstu un žurnālu nosaukumus, ja tie iesaistīti teikumā: No Raiņa darbiem man vislabāk patīk „Zelta zirgs”. „Nāves ēnā” ir Blaumaņa novele. Šais gadījumos pēdiņas tomēr nav nepieciešamas.

4. Pēdīnās liek vārdus, kas jāsaprot pārnēstā nozīmē: Nu gan Jēkabs „čakli” strādā! Šim tūliņ dūša „saskrējusi papēžos.”

Ievēro, kādas pieturas zīmju kļūdas ir tavos domrakstos, atstāstījumos, diktātos! Uzmeklē un izlasi attiecīgo vietu pareizrakstības mācībā un uzraksti attiecīgus piemērus, lai šīs kļūdas otrreiz vairs neatkārtotos!

283. uzdevums: Uzraksti desmit teikumus, kur **un** priekšā ir jāliek kommats, un desmit teikumus, kur **un** priekšā nav jāliek kommats!

284. uzdevums analīzei: Tautas dēli uzminēja sen aizmirstu svētumu.

ĪSI UN GARĪ PATSKAŅI DAŽĀS LIETVĀRDU UN KĀDEŅU IZSKAŅĀS

Izskana -ātne vai -atne?

Ar -ātne atvasina lietvārdus no darbības vārdiem:

zināja	—	zinātne
pagāja	—	pagātne
atklāja	—	atklātne
piestāja	—	piestātne

Iegau mē šos vārdus!

Ar -atne atvasina lietvārdus no kādeņiem un skaitleņiem:

jauns	—	jaunatne	viens	—	vienatne
sens	—	senatne	pirmais	—	pirmatne
svešs	—	svešatne	(arī kādenis	—	pirmatnējs)
mazs	—	mazatne (arī: mazotne)			

285. uzdevums: Svītriņu vietā liec pareizo patskani!

Dzelzceļa piest—tne nav tālu no mūsu mājām. Dziesmas cēlušās aizvēsturiskā sen—tnē. Moricsalā redzams īsts pirm—tnes mežs. Kas

pagājis, lai arī pag—tnē paliek. No pag—tnes caur tag—dni uz nākotni. Zēns jau no pašas maz—tnes tika pieradināts darbam. Savu mūžu sirmais profesors ir ziedojis zin—tnei. No ceļojuma mēs rakstījām uz mājām atkl—tnes. Ar ļaudīm padziedāju, vien—tnē noraudāju.

286. u z d e v u m s analīzei: Dzelzceļa pietāte nav tālu no mūsu mājām.

Izskana -ēklis vai -eklis?

Ar -ēklis atvasina lietvārdus no darbības vārdiem, kas tagadnes 3. personā beidzas ar -ē:

viņš biedē	—	biedēklis	viņš kaitē	—	kaitēklis
viņš nāvē	—	nāvēklis	viņš kavē	—	kavēklis

Ar -eklis atvasina lietvārdus no citiem darbības vārdiem un no kādējiem:

spīd	—	spīdeklis	jauns	—	jauneklis
māca	—	māceklis	skābs	—	skābeklis

Ar i s u e raksta arī zirneklis.

287. u z d e v u m s: Noraksti teikumus, liekot svītrīņu vietā e vai ē! Pēdējā gadījumā blakus iekavās raksti attiecīgo darbības vārdu tagadnes 3. personā!

(a) Paņemšu šuv—kli līdz, būs man laika kav—klis. Ja nekādi kav—kļi ceļā negadīsies, tad drīz būsīm mājās. Tas ir mans mit—klis. Pie zemeņu dobes stāv putnu bied—klis. Vecāki nodeva zēnu veikālā par māc—kli. Braucēji sacēla lielu put—kļu mākonī. Jaun—kļi palikam ir pārgalvīgi. Pēteris is mūsu ģimenes loc—klis. Katrs sev ceļ piemin—kli ar savu darbu. Tēvam darbā gadījušies dažādi trauc—kļi. Skolēniem steidzoties no klasēm ārā, šaurajā gaitenī izcēlās īsts juc—klis.

(b) Mēness ir zemei tuvākais spīd—klis. Aus—klis ir planētas Veneras latviskais nosaukums. Riet—klis ir vakarzvaigzne. Dārza augiem uzbrūk dažādi kait—kļi. Inde ir nāv—klis. Auto ir satiksmes līdz—klis. Valdis automašīnā vienmēr sēž aizmugures sēd—kli. Imants

ņem grāb—kli un grābj nobirušās lapas. Vai glud—klis jau karsts? Par pied—kli sauc vārda daļu starp sakni un galotni. Cilvēkam ir pieci jut—kļi jeb maņas organi. Gaiss sastāv no skāb—kļa, slāp—kļa un ūdeņraža.

288. u z d e v u m s analizei: Elsdams pūzdams velnēns pārskrēja savā mīteklī.

Izskaņa -ēns vai -ens?

Ar -ēns atvasina šādus lietvārdus:

1. Jaunu dzīvuradību nosaukumus: kaķēns, zaķēns, cālēns, čūskulēns, pilēns u. c., arī puisēns, dēlēns, meitēns (vīriešu dzimtes vārds!).

2. Vārdus, kas apzīmē radniecību vai izcelšanos: brālēns, čigānēns, mežonēns, velnēns, arī: skolēns, baznīcēns, piebaldzēns (Latvijā Piebalgas pagasta iedzīvotājs) u. c.

Ar -ens beidzas:

1. Kādeņi: slavens, varens, saldēns (sieviešu dzimtē: -ena: slavena, varena, saldēna) u. c.

2. Lietvārdi: akmens, ūdens, rudens, zibens, asmens, spilvens, īlens, ķīļķens u. c.

289. u z d e v u m s:

Darini lietvārdus ar izskaņu -ēns no vārdiem —

cālis	baznīca	pīle
brālis	dēls	putns
dzeguze	gailis	bezdelīga
skola	vilks	puisis

Darini kādeņus ar izskaņu -ens no vārdiem —

vara	slava	slepus
gaŗš	skābs	rūgts
diŗs	salds	silts

290. uzdevums: Noraksti sekojošos vārdus, svitriņu vietā liekot e vai ē!

kaķ—ns	pīl—ns	slav—ns
gar—ns	kazl—ns	siv—ns
ūd—ns	dīb—ns	gail—ns
slid—ns	zib—ns	kuc—ns
līdz—ns	veln—ns	remd—ns

Izskaņa -ājs vai -ais?

Ar izskaņu -ājs atvasina:

1. Darītāju vārdus no darbības vārdiem:

darīt	—	darītājs	audzināt	—	audzinātājs
lasīt	—	lasītājs	mierināt	—	mierinātājs
mazgāt	—	mazgātājs	dziedināt	—	dziedinātājs
dziedāt	—	dziedātājs	kurināt	—	kurinātājs

2. Lietvārdus, kas apzīmē vietu, kur kaut kas vairojumā atrodas: krūmājs, kalnājs, eglājs, smiltājs, purvājs, niedrājs u. c.

3. Stādu vārdus:

oga	—	ogulājs	avene	—	avenājs
zemene	—	zemenājs	ērķšķoga	—	ērķšķogulājs
brūklene	—	brūklenājs	vīnoga	—	vīnogulājs

Izskaņa -ais ir kādeņu noteiktā galotne un kārtas skaitleņu galotne: lielais, vecais, mazais, pirmais, piektais, desmitais.

Rakstot jāatšķir lietvārdu izskaņa -ājs no kādeņu un kārtas skaitleņu galotnes -ais. Lietvārdos piedēklis -āj- ir visos locījumos, turpretī kādeņu noteiktajās galotnēs un kārtas skaitleņu galotnēs jāparādās tikai datīvā un lokatīvā, un jpriekšā ir īsais a. Darbības vārdu pagātnē jpriekšā ir garais ā: runāja, staigāja, raudāja u. c.

Locīšanas paraugi:

<u>Vienskaitlis</u>			<u>Daudzskaitlis</u>	
N. kas?	kupl-ais	egl-āj-s	kupl-ie	egl-āj-i
Ģ. kā?	kupl-ā	egl-āj-a	kupl-o	egl-āj-u
D. kam?	kupl-ajam	egl-āj-am	kupl-ajiem	egl-āj-iem
A. ko?	kupl-o	egl-āj-u	kupl-os	egl-āj-us
I. ar ko?	ar kupl-o	egl-āj-u	ar kupl-ajiem	egl-āj-iem
L. kur?	kupl-ajā	egl-āj-ā	kupl-ajos	egl-āj-os

291. u z d e v u m s: Uzraksti visos locījumos biežais krūmājs!

292. u z d e v u m s: Uzraksti sekojošos vārdus datīvā un lokatīvā!

plašais smiltājs
jaunais dziedātājs
čaklais strādātājs

lielā lasītāja
veiklā dejotāja
labā spēlētāja

Paraugs:

Datīvs — kam?

plašajam smiltājam

Lokatīvs — kur?

plašajā smiltājā

293. u z d e v u m s: Noraksti teikumus, liekot svītriņu vietā a vai ā!

Ceļš vijās pāri augst—jam kaln—jam. Ekskursanti nevarēja izlauzties cauri biez—jam krūm—jam. Mēs iebraucām ar laivu čaukstoš—jā niedr—jā. Kailās kājas dega karst—jā smilt—jā. Plaš—jam purv—jam bija jābrauc apkārt. Mēs staig—jām gar mežmalu un dzied—jām. Liel—jam dziedāt—jam pietrūka dziesmu. Mēs viņu mierin—jām. Veikl—jai dejoj—jai nogura kājas. Mēs visi dejojām un priec—jāmies.

294. u z d e v u m s analīzei: Ceļš vijās pāri augstajam kalnājam.

Izskaņa -ejs vai ējs?

Ar izskaņu -ejs, -ēja raksta svešvārdus: mūzejs, licejs, pensnejs, jubileja, kupeja, kanceleja, ideja, šoseja, klišeja, tranšeja u. c.

Ar izskaņu -ējs, -ēja atvasina:

1. No darbības vārdiem lietvārdus, kas apzīmē šīs darbības veicējus (darītājus):

gāja	—	gājējs	pirka	—	pircējs
nāca	—	nācējs	vilka	—	vīlcējs
skrēja	—	skrējējs	raka	—	racējs
nesa	—	nesējs	lika	—	licējs (nejaut ar svešvārdu licejs!)

2. Apstākļu kādeņus, kas apzīmē vietu vai laiku: vispārējs, vidējs, augšējs, apakšējs, pēdējs, tūlītējs u. c. Biežāk tos lieto ar noteikto galotni: vispārējais, vidējais, augšējais, apakšējais, pēdējais utt.

Šiem kādeņiem nav salīdzināmo pakāpiņu.

Datīvā un lokatīvā šiem kādeņiem nelieto paplašināto galotni ar -aj-:

Datīvs — kam? vidējam (ne: vidējajam)

Lokatīvs — kur? vidējā (ne: vidējajā)

(Skaties nodaļu: Apstākļu kādeņi 136. lp.!))

295. uzdevums: Uzraksti visos locījumos —

aukstais laiks	lielā mājā
pēdējais brīdis	augšējā mala

296. uzdevums: Svītriņu vietā raksti e vai ē!

Gāj—jai ienāca prātā laba id—ja. Mēs svin—jām jubil—ju. Bija daudz apsveic—ju. Visi brauc—ji iekāpa pirmajā kup—jā. No lokomotīves dūmeņa kūp—ja dūmi.

Ā -CELMA DARBĪBAS VĀRDU UN DIVDABJU PAREIZRAKSTĪBA

I e g a u m ē: ā-celma darbības vārdos, kas tagadnes 3. personā beidzas ar **ī s u a**, piemēram, viņš **m ā c a**, šis **a r a k s t ā m s** un **iz r u n ā j a m s** **g a r i** visur tur, kur **a i z t ā s e k o l i d z s k a n i s**, piemēram, mācām, mācāt, mācās, mācāms.

N e n o t e i k s m ē šie darbības vārdi beidzas ar **-īt**, **-ities** vai **-ināt**: mācīt, mācīties, audzināt.

Šeit pieder arī darbības vārdi **z i n ā t** un **s a r g ā t**. (Skaties 2. grupas locīšanas paraugus!)

Tāpat kā **m ā c ī t i e s** lokāmi brīnīties, cīnīties, gadīties, kļūdīties, maldīties.

ā j ā r a k s t a:

1. **Pārejošo un nepārejošo darbības vārdu tagadnes daudzskaitļa** 1. un 2. personā: mēs mācām, jūs mācāt.
2. **Atgriezenisko darbības vārdu tagadnes vienskaitļa** 3. personā un visā daudzskaitlī: viņš mācās, mēs mācāmies, jūs mācāties, viņi mācās.
3. **Atgriezenisko darbības vārdu vajadzības izteiksmē un pavēles izteiksmes** 3. personā: jā mācās, lai viņš mācās.
4. **Divdabjos:** **lokāmajos** — mācāms, mācāma — un **nelokāmajos** — mācām, mācāmi.

Piemēram:

Lokāmais divdabis: m ā c ā m s bērns, d a r ā m s darbs, z i n ā m s likums, l a s ā m a grāmata, z i n ā m a lieta.

Nelokāmais divdabis:

Es redzu skolotāju m ā c ā m bērnus.
Skolēni palika klasē m ā c ā m i e s.
Šis lielais ābols d a l ā m s uz pusēm.
Šīs konfektes i z d a l ā m a s visiem bērniem.

Bet: ķert — viņš ķer, divdabis ķerams; ģērbt — viņš ģērbj, divdabis ģērbjams.

Šis zēns nav noķerams.

Mans vecais uzvalks vairs nav ģērbjams.

297. uzdevums: Uzraksti visās tagadnes daudzskaitļa personās —

- (a) braukt, meklēt, darīt, skatīt, ģērbt, vadīt,
- (b) lasīt, runāt, prasīt, domāt, sacīt, svērt,
- (c) sniegties, skatīties, svērties, vadīties, sargāties, runāties!

298. uzdevums: Uzraksti iepriekšējā uzdevuma (c) punktā minētos vārdus vajadzības izteiksmē un pavēles izteiksmes 3. personā!

Paraugs: sniegties — jāsniedzas — lai viņš sniedzas!

299. uzdevums: Atvasini un uzraksti lokāmos divdabjus ar galotni -ams vai -āms no sekojošiem darbības vārdiem!

zināt	sacīt	šķirt	ēst
sargāt	domāt	dot	vārit
darīt	celt	prasīt	mudināt
braukt	saukt	runāt	kurināt
svērt	redzēt	ģērbt	sveicināt

Paraugs: zināt — viņš zina — zināms.

300. uzdevums: Ieraksti sekojošo vārdu tagadnes daudzskaitļa galotnēs svītriņu vietā a vai ā!

(a) mēs dzird—m, skraid—m, peld—m, tin—m, māc—mies, šķir—mies, skat—mies, sauc—m, sasauc—mies, rakst—m, mazgāj—mies, zin—m, sazin—mies, sarg—m, sarg—mies

(b) jūs gaid—t, veļ—t, ceļ—t, māj—t, māj—ties, zin—t, sazin—ties, rād—t, parād—ties, glābj—ties, sarg—t, sarg—ties, peld—t

(c) viņš baid—s, sol—s, šķir—s, lūkoj—s, iepērk—s, plos—s, dod—s, liel—s, skat—s, sarg—s, pateic—s, brīn—s, mald—s

301. u z d e v u m s: Ieraksti sekojošos saliktenos svītriņu vietā a vai ā!

guļ—mistaba, ēd—mistaba, rakst—mgalds, pild—mspalva, šuj—mmašina, rakst—mmašina, pļauj—mmašina, raid—mluga, raid—mstacija

302. u z d e v u m s: Svītriņu vietā raksti a vai ā!

(a) Tā ir mana las—mā grāmata. Atradu bērnus dārzā ogas las—m. Vakarā visi salas—s ap ugunskuru. Suns sarg— māju. Lai viņš no manis sarg—s! Šī manta ir glabāj—ma un sarg—ma. Liel—s kā gailis. Ienaidnieks atkāpj—s. Skolēni skat—s uz skolotāju. Vai mēs kumosus skait—m, ka neēd—t? Lai viņš pateic—s par gudro padomu!

(b) Jo vairāk māc—s, jo vairāk zina. Mēs māc—mies no savām kļūdām. Kad ūdens nāk mutē, tad jāmac—s peldēt. Mazs bērns ir visur pamāc—ms. Laiks apmāc—s. Brīn—s tēvs, un māte brīn—s, ko tur Brencis cīnīt cīn—s. Gauži raud zaļa zāle, kājiņām samīn—ma.

(c) Kur bērni tik ilgi kavēj—s? Šis darbs nav kavēj—ms. Uzvedies kā pienāk—s! Dviņu māsas uz mata līdzin—s viena otrai. Mēs lūdz—m un gaid—m katru palīgā! Ko jūs tur dar—t? Kāpēc jūs apgraiz—t kokiem mizu? Vai jūs prot—t šo darbu? Vai grib—t mani palīgā? Kas dar—ms, tas padar—ms.

303. u z d e v u m s analīzei: Vējš augstākās priedes nolauza, kas kāpās pie jūrmalas stāvēja.

NESKAIDRI IZRUNĀJAMAS LĪDZSKAŅU KOPAS

Lietvārdu un kādeņu izskaņās

V ā r d s j ā l o k a, lai a i z neskaidri izrunātā līdzskaņa būtu p a t s k a n i s, tad pareizais līdzskanis būs labi dzirdams.

Visgrūtāk rakstāmie vārdi ir tie, kas beidzas ar:

-ss (gaiss, sauss, īss)	-žs (mežs, mūžs, dažs)
-šs (svešs, gaišs, maršs)	-cs (plecs, vecs)
-zs (dārzs, mazs, biezs)	-š (vējš, skaļš, gaļš)

N. kas?	gais-s	sveš-s	dārz-s	mež-s
Ģ. kā?	gais-a	sveš-a	dārz-a	mež-a
D. kam?	gais-am	sveš-am	dārz-am	mež-am
A. ko?	gais-u	sveš-u	dārz-u	mež-u
I. ar ko?	ar gais-u	ar sveš-u	ar dārz-u	ar mež-u
L. kur?	gais-ā	sveš-ā	dārz-ā	mež-ā

plec-s	vēj-š	skal-š
plec-a	vēj-a	skal-a
plec-am	vēj-am	skal-am
plec-u	vēj-u	skal-u
ar plec-u	ar vēj-u	ar skal-u
plec-ā	vēj-ā	skal-ā

Atceries vārda sastāvdaļas!

Galotne ir tā vārda daļa, kas, vārdu lokot, mainās.

Ja s, š, z, ž, c paliek visos locījumos, tad tas pieder pie celma, un nominatīvā tam blakus jāraksta galotne -s (gaiss, svešs, mazs, mežs, plecs).

Ja šdzirdam tikai nominatīvā, bet citos locījumos tas vairs nav dzirdams (tas ir nomainīties pret galotnēm -a, -am, -u, -ā citos locījumos), tad šis -š pats jau ir nominatīva galotne, un otra galotne -s pēc galotnes -š vairs nav vajadzīga (vējš, ceļš, garš, straujš).

304. uzdevums: Uzraksti šos vārdus vienskaitļa nominatīvā!

klusi	bērzi	nejauši	vēji
visi	dārzi	vienkārši	ceļi
autobusi	grozi	tukši	kumelji
sausī	bieži	gaiši	kaņi
asi	pareizi	sveši	zaļi
patiesi	nervōzi	tumši	gaņi
maisā	mežu	plaši	kuņi
gaisā	mūžu	droši	slapji
vecos	spožu	peldoši	skumji
plecos	dažu	smaržojoši	rupji

Līdzskanis z vai s nenoteiksmē un divdabjos galotnes -t priekšā

N e n o t e i k s m ē galotnes -t vai -ties priekšā z jāraksta t i k a i tad, ja darbības vārds p a g ā t n e s 3. personā b e i d z a s ar -za (viņš lauza, gāza — lauzt, gāzt — lauzties, gāzties).

C i t o s gadījumos jāraksta s (viņš nesa — nest, viņš veda — vest, viņš meta — mest).

Dažādas formas ir vārdam: l ū z t. Lai vieglāk izšķirtu, kur šinī vārdā rakstāms z, kur s, to var salīdzināt, piemēram, ar vārdu g r i m t. Vārdam l ū z t s parādās tais pašās formās kur vārdam g r i m t, pārējās formās jāraksta z.

Līdzskanis z jāraksta:

nenoteiksmē	— lūzt	— grimt
vēlējuma izteiksmē	— lūztu	— grimtu
divdabī	— lūzdams	— grimdams

Līdzskanis s jāraksta:

tagadnē	— es lūstu	— grimstu
	— tu lūsti	— grimsti
pavēles izteiksmē	— lūsti! lūstiet!	grimsti! grimstiet!
atstāstījuma izteiksmē	— lūstot	— grimstot
vajadzības izteiksmē	— jālūst	— jāgrimst

305. u z d e v u m s: Uzraksti šos darbības vārdus nenoteiksmē!

grieza	gāza	nesa	brida
griezās	gāzās	sita	veda
lauza	lūza	meta	zuda
lauzās	plēsa	centās	auda

306. u z d e v u m s: Noraksti šos vārdus, liekot svītrīņu vietā z vai s, bet blakus iekavās raksti darbības vārdu formu pagātnes 3. personā!

grie—ties	plī—t	spie—t
lau—ties	me—t	ē—t
bā—t	si—t	lai—t
ber—t	cie—t	lai—ties
ne—t	skai—ties	snau—t

Paraugs: griezties (grieza), plīst (plīsa).

D i v d a b j u galotņu -ts, -ta, -tais, -tā priekšā jāraksta t ā d s p a t s līdzskanis, kāds ir **n e n o t e i k s m ē -t** priekšā (lauzt — laužts, lauza, laužtais, laužtā; sist — sistis, sistā, sistais, sistā).

307. u z d e v u m s: Darini divdabjus ar galotni -ts no sekojošiem darbības vārdiem!

izlauza	sajuta
sagrauza	izbrida
saplēsa	ienīda
aiznesa	izsvieda
sasita	noauda

Paraugs:

izlauza	—	izlaužts
sajuta	—	sajūsts

308. u z d e v u m s: Noraksti sekojošos vārdus, liekot svītrīņu vietā z vai s! Iekavās raksti darbības vārda formu pagātnes 3. personā!

nolau—ts	izdzē—ta	izlai—tais	aizme—ts
nogrie—ts	aizmir—ts	ienī—tā	sasi—ts
nobrā—ts	saplē—ti	saspie—ta	izcie—ts

Līdzskanis z vai s divdabjos -dams priekšā

Ja darbības vārds 3. personā **p a g ā t n ē** beidzas ar -s a, tad **d i v d a b j o s -d a m s** priekšā jāraksta **s** (viņš nesa — nesdams), bet **c i t o s** gadījumos jāraksta **z** (viņš grieza — griezdams, ēda — ēzdams, krita — krizdams).

309. u z d e v u m s: Darini divdabjus ar galotnēm -dams vai damies, uzrakstot šos vārdus arī pagātnes 3. personas formā!

sakarst	drāzt	ienīst	krist
apklust	lauzties	sist	sajust
plēsties	kost	cirst	censties
posties	izlaist	skaisties	mesties

Paraugs:

sakarst — sakarsa — sakarsdams
drāzt — drāza — drāzdams

310. u z d e v u m s: Noraksti vārdus, liekot svītriņu vietā z vai s, bet blakus uzraksti darbības vārdus pagātnes 3. personas formā!

ē—t, apē—ts, ē—dams
ko—t, noko—ts, ko—dams
aizve—t, aizve—ts, aizve—dams
nosvie—t, nosvie—ts, nosvie—dams
mo—ties, mo—damies
spie—t, saspie—ts, spie—dams
svī—t, svī—dams
lai—ties, lai—damies
plū—t, plū—dams
cie—t, izcie—ts, cie—dams
pū—t, nopū—ts, pū—dams
grie—ties, apgrie—ts, grie—damies
lau—t, nolau—ts, lau—dams
dzē—t, izdzē—ts, dzē—dams
aizmir—t, aizmir—ta, aizmir—dama
plē—t, saplē—ts, plē—dams

Paraugs: viņš ēda — ēst, apēsts, ēzdams.

311. u z d e v u m s: Noraksti teikumus, svītriņu vietā liekot s vai z!

Neej ar stipru lau—ties! Lū—ti, ja lauž, bet neļaujies liekties! Koks, kas čikst, tik ātri nelū—t. Dzīvo kā suns ar kaķi plē—damies. Iet klupdams kri—dams. Skrien el—dams pū—dams. Ko nevar celt, to nevar ne—t. Vediet mani kur ve—dami, pār tiltiņu nevediet! Daugaviņa, māmuliņa, vilņo, strauji plū—dama. Daudz varam runāt un sprie—t, kāds uzdevums cilvēka dzīvei. Skolēni stāvēja ap skolotāju, apsprie—dami sarīkojuma programmu. Otrā klase, sacen—damās ar pirmo, uzvarēja. Ē—dams nerunā! Nu viss ir apē—ts. Kad darbs būs padarīts, varēsim atsē—ties un atpū—ties. Viegla vēsma plū—t pa valējo logu karstajā istabā.

Līdzskanis g vai k dažādās darbības vārdu formās un divdabjos

Ja darbības vārds p a g ā t n e s 3. personā beidzas ar -g a vai -d z a, galotnes priekšā jāraksta g:

a u g a — augt, augšu, augšot, augdams

l ū d z a — lūgt, lūgšu, lūgšot, lūgdams

Ja darbības vārds p a g ā t n e s 3. personā beidzas ar -k a vai -c a, galotnes priekšā jāraksta k:

l i k a — likt, nolikts, likšot, likdams, izlikdamies

n ā c a — nākt, nāks, nākšot, nākdams

312. u z d e v u m s: Sekojošos darbības vārdus uzraksti nenoeiksmē un darini no tiem divdabjus ar galotni -dams!

raka

rūca

bēga

kliedza

vīlka

sūca

aizmīga

beidza

palika

nāca

auga

apsedza

pirka

sauca

rūga

aizliedza

Paraugs: raka — rakt — rakdams.

313. u z d e v u m s: Uzraksti sekojošos darbības vārdus visās vienskaitļa un daudzskaitļa personās n ā k o t n ē!

rūca, rūga, palika, kliedza

314. u z d e v u m s analizei: Maza biju, neredzēju, kad nomira tēvs māmiņa.

LĪDZSKAŅU MĪKSTINĀŠANA

Līdzskaņu mīkstināšana lietvārdos un kādēnos

Galotnes -š priekšā

Līdzskaņi jāmīkstina vienskaitļa nōminātīva galotnes -š priekšā:

ceļš, kaŗš, zaļš, gaŗš, dobjš, dumjš, slapjš u. c.

I e g a u m ē j a m i četri vārdi: k a ņ š, v a ņ š, g a ņ š, k u ņ š. Mīkstinājumi paliek visos šo vārdu locījumos, arī saliktenos (ceļmala, kaŗavīrs, gaŗlaicīgs u. c.) un atvasinājumos, kur līdzskaņim neseko e vai i (gaŗums, ceļotājs, kaŗotājs u. c.)

Piemēram: ceļš, ceļa, ceļam (locījumi), ceļojums, ceļotājs (atvasinājumi), bet: celiņš (atvasinājums, kur aizl seko i).

Tāpat: kaŗš, kaŗa, kaŗam, (locījumi), kaŗaspēks (saliktenis), bet kareivis, kariņš (atvasinājumi, kur aizr seko e un i).

Tāpat: slapjš, slapjums, bet: slapināt; gaŗš, gaŗums, gaŗām, bet: garens, pagarināt.

N a v j ā mīkstina r vārdos: k a r o g s, k a r a l i s (tie nav atvasināti no vārda k a ņ š); v a r a v ī k s n e (nav atvasinājums no vārda v a ņ š); m a r š s (š nav galotne).

Lietvārdos ar galotni -is.

Viriešu dzimtes lietvārdos ar galotni -is līdzskanis galotnes priekšā jāmīkstina vienskaitļa ģenitīvā un visos daudzskaitļa locījumos.

Piemēram: s k a i t l i s — skaitļa, skaitli, skaitļu utt.

I z ņ ē m u m s ir vārds v i e s i s (viesi, viesu, viesiem utt.).

A t k ā r t o šo vārdu locīšanu! Š a u b u g a d ī j u m ā attiecīgo vārdu der salīdzināt ar kādu vārdu, kas beidzas ar -lis, piemēram, brālis.

315. u z d e v u m s: Uzraksti visos locījumos vārdus skaitlis, stūris, grāvis, mēnesis!

316. u z d e v u m s: Uzraksti vienskaitļa un daudzskaitļa nōminātīvā un ģenitīvā sekojošos vārdus!

mētelis	ducis	dambis
svečturis	brīdis	jumis
mūris	degunradzis	skapis
pulveris	ledlauzis	celtuvis (lifts)
tornis	latvietis	šķīvis

Paraugs:

<u>Vienskaitlis</u>		<u>Daudzskaitlis</u>	
<u>Nōminātīvs kas?</u>	<u>Ģenitīvs kā?</u>	<u>Nōminātīvs kas?</u>	<u>Ģenitīvs kā?</u>
mētelis	mēteļa	mēteļi	mēteļu

Sieviešu dzimtes lietvārdos ar galotni -e un -s

Sieviešu dzimtes lietvārdos ar galotni -e un -s līdzskanis galotnes priekšā jā mīkstina daudzskaitļa ģenitīvā.

Piemēram: saule — sauļu, piere — pieŗu, priede — prieŗu, govš — govŗu, sirds — sirŗu.

I z ņ ē m u m i ir acs, auss, balss, debess, aste, kaste, pase, gāze, flote u. c.

J ā i e v ē r o, ka ņ, bj, mj, pj, vj un citi mīkstinājumi pilnīgi s a s k a n a r ļ lietošanu līdzīgos vārdos, piemēram, vārdos b e d r e un s t ū r i s ņ lieto tāpat kā ņ vārdos o g l e un b r ā l i s.

A t k ā r t o šo vārdu locīšanu!

317. u z d e v u m s: Uzraksti daudzskaitļa nōminātīvā un ģenitīvā vārdus —

drēbe	spuldze	kaste	telts	acs
kurpe	klase	pase	cilts	auss
virtuve	karote	govs	smilts	balss
strādniece	saite	zivs	asins	debess
atbilde	vāze	nakts	uguns	valsts

Paraugs:

<u>Vienskaitlis</u>	<u>Daudzskaitlis</u>	
<u>Nōminātīvs kas?</u>	<u>Nōminātīvs — kas?</u>	<u>Ģenitīvs — kā?</u>
drēbe	drēbes	drēbju

318. u z d e v u m s: Svītriņu vietā raksti r vai ģ!

Ielu stū—os izlikti sludinājumi par teāt—a izrādēm. Vī—u ko—a koncerts būs novemb—a mēnesī. Mums vēl ejams ga—š ceļš. Mēs iesim ga—ām Pēte—a mājai. Viņš dzīvo stū—a namā. Oktōb—a beigās mēs pāriesim dzīvot jaunajā mū—a mājā. Kur ir Ju—a cepure? Viņš to nopirka lielajā cepu—u veikalā. Viņš studē inženie—u zinātnes. Viņš uzņēmās biedrības kasie—a amatu. Nēģe—i dzīvo Afrikā. Jau tālu dzirdamas tau—u skaņas. Ku—š no jums prot lietot ai—us? Makšķe—u kāti ir ga—i. Mēs sēdējām vaka—ā pie uguns—u. Ka—š prasa daudz upu—u. Mans brālis ir ka—eivis. Ku—ā dziesmā ir šādi vārdi: Dziedādami, spēlējami no ka—īņa mājā nāks? Sit, Jāniti, va—ra bungas! Ka—aļa va—a demokratiskās valstīs nav liela. Va—avīksnei septiņas krāsas.

Līdzskaņu mīkstināšana darbības vārdos un divdabjos

7. grupas darbības vārdos, kam **n e n o t e i k s m ē** galotnes -t vai -ties priekšā ir l, r, b, m, p, piemēram, celt, vērt, glābt, lemt, kāpt, m i k s t i n a šos līdzskaņus:

(a) T a g a d n ē, i z ņ e m o t vienskaitļa 2. personu, piemēram, celt, ķert, kopt — es ceļu, ķeru, kopju, tu cel, ķer, kop, viņš ceļ, ķer, kopj.

(b) A t s t ā s t ī j u m a izteiksmes t a g a d n ē: ceļot, ķerot, kopjot, ceļoties, ķeroties, kopjoties.

(c) V a j a d z ī b a s izteiksmē: jāceļ, jāķer, jākopj, jāceļas, jāķežas, jākopjas.

(d) P a v ē l e s izteiksmes 3. p e r s o n ā: Lai ceļ! Lai ceļas! Lai ķer! Lai ķežas! Lai kopj! Lai kopjas!

D i v d a b j o s:

(a) Ar galotnēm -ams, -am, -amies: ceļams, ceļam, ceļamies; ķeņams, ķeņam, ķeņamies; kopjams, kopjam, kopjamies.

(b) Ar galotnēm -ot, -oties: ceļot, ceļoties; ķeņot, ķeņoties; kopjot, kopjoties.

**Vārdos ņem t, cept, cirt, drupt, klupt, lipt j
ne parādās:** es ņemu, cepu, klūpu, mēs ņemam, cepam, klūpam
utt.

**9. grupas vārdos birt, gurt, irt, mirt r nemik-
stina:** es gurstu, viņš mirst, lapas birst, vainags irst, jo starp
run galotni ir līdzskaitst.

319. u z d e v u m s: Svītriņu vietā raksti r vai ģ!

Viņš dze— ūdeni. Paņem līdz ēdamo un dze—amo! Dze— ūdeni, ja esi izslāpis! Pirmo reizi redzu tevi dze—am ūdeni. Vai tu labprāt dze— ūdeni? Sievas stāv un ba—as. Es atradu ganumeitu ar bērziņu ba—amies. Nu būs bā—iens kā lietūs! Kur rūc, tur spe—. Cilvēks mās, līdz kāju kapā spe—. Nespe— nu zemes gaisā! Skrien kā vējš, atdu—as kā miets. Ķe—as kā sliķējs pie salma. Liela nozīme piešķi—ama cilvēka rakstu—a veidošanai. Man dziesmiņu nepietrūka, kaut ar' ga—a vasa—īna.

320. u z d e v u m s: Nenoteiksmes vietā raksti īstenības izteiksmes tagadnes formu vai pavēles izteiksmi, kā teikums to prasa!

Jo augstu (kāpt), jo zemu krit. (Negrābt) laimei acīs! Lai brālis (nokāpt) lejā pēc malkas! Zēns (nokāpt) no koka. Bērns (slēpties) aiz koka. Nestrādā nu svētdienas drēbēs, (pārgērbt) vecās drēbes! (Pārstiept) tu to smago somu mājā! Vārna vārnai acīs (neknābt). Lai (glābties), kas var! Vai viņš jau (ģērbties)? Lai (ģērbties) ātrāk! Kas zemi (kopt), to zeme (kopt). Abpus gravai (stiepties) kalnu grēdas. (Slēpt), māmiņ, manu kaunu! (Glābt), māsiņ, manu godu!

321. u z d e v u m s analizei: Mēs tāles sniegsim, kur saule aust!

LĪDZSKAŅU DUBULTOŠANA

Latviešu valodā **dubultojami tikai** sekojošie līdzskaņi: l, ļ, m, n, r. Piemēram: lelle, eļļa, summa, kanna, korrekts.

Citu līdzskaņu dubultojumi sastopami **tikai salikteenos**, kuros pirmais vārds beidzas ar to pašu līdzskaņi, ar ko otrs sākas. Piemēram: pusstunda, katrreiz, attīt, apputēt.

Tāpat **salikteenos** var gadīties blakus arī **divi vienādi patskaņi**. Piemēram: es neesmu, pieiet pie loga, saaicināt viesus, noorganizēt izbraukumu.

Salīdzini, kā izrunā dubultos un vienkāršos līdzskaņus!

lelle	—	pele	manna	—	mana
eļļa	—	veļa	urravas	—	spuras
ķemme	—	zeme	Jarra	—	vara

Citi piemēri:

(a) lelle, elle, villaine, mellene, nulle (nejauc ar nule = nupat), brilles, krelles, balle, čells, idille, dilles, korallis, šalle, trallināt, trilleris, bullis, stallis, rullis, gorilla, metalls, kristalls, allaž (= vienmēr)

(b) eļļa, eļlot, eļļains, brillains, kreļļots, duļļi (laivai), muļļāt, taļļa

(c) kommits, programma, summa, gamma, ķemme, cemme, brammanis, Emma

(d) manna, kanna, panna, vanna, tonna, kolonna, tiranns, madonna, Anna, Marianna, Minna, Zuzanna, Johanna

(e) urravas, terrors, teritorija, korrekts, koriģēt, korrektūra, korreferāts, surrogāts, irrēgulārs, Jarra

Piezīme: Dubultotais rr sastopams galvenokārt svešvārdos.

Salikteeni: liellaiva, ilggadīgs, ikkatrs, ikkuŗš, krūmmale, diennakts, lappuse, otrreiz, četrreiz, pusstunda, pussala, attaisīt, atturēt, dievvārdi, izzagt, uzzīmēt u. c.

Bez tam dubultots ss sastopams **lietvārdu un kādeņu** vienskaitļa nōminātīva galotnēs: gaiss, debess, mēness, auss, balss, maiss, sauss, vēss, kluss, īss, ass u. c.

322. u z d e v u m s: Uzraksti daudzskaitļa nominatīvā un ģenitīvā sekojošos vārdus!

lelle	idille	brilles	bullis
nulle	dille	krelles	stallis
balle	šalle	korallis	rullis

Parāugs:

Nominatīvs kas?

lelles

Ģenitīvs kā?

leļļu

323. u z d e v u m s: Uzraksti saliktenos sekojošos vārdus!

at — taisnot, at — tīt, deg — gāze, caur — redzams, dabas — skats, pa — augstināt, pa — audze, pār — raidīt, pār — rakstīt, nakts — salnas, vīrs — stundas, vakar — rīt, vairāk — kārt, sa — aukstēties, ne — esi, ne — esmu, ne — ej, ie — iet, uz — zināt

Saliktenī nekad neraksta blakus vairāk nekā divus vienādus līdzskanus.

Piemēram: metalla lietuve = metallietuve (nevis metalllietuve), debesskrāpis (ne debessskrāpis).

VĀRDU DALĪŠANA ZILBĒS

Ja rakstot viss vārds nesaiet rindā, atlikušā vārda daļa jāpārnēs nākamajā rindā.

Jaunā rindā var pārnest vienīgi **v e s e l a s z i l b e s**.

A t k ā r t o nodaļu par vārdu dalīšanu zilbēs!

324. u z d e v u m s: Noraksti sekojošos vārdus, parādot ar svītriņu, kā tie dalāmi zilbēs!

(a) ala, ola, upe, iela, ozols, uguns, ābele, avots, avoti, avīze

(b) dārzs, dārzi, galds, galdi, gudrs, auksts, krusts, iesms, ietve

- (c) zvaigzne, līksmi, rieksti, pirksts, pirksti, zvīrgzds, zvīrgzdi, pulkstenis, mīrkšķīnāt
- (d) divpadsmit, četrpadsmit, septīnpadsmit, četrdesmit
- (e) maiznīca, burtnīca, vārdnīca, darbnīca
- (f) amatnieks, rakstnieks, dārznieks, galdnieks
- (g) dārzniecība, tirdzniecība, galdniecība, rakstniecība
- (h) draudze, draudzene, rudzi, drudzis, jūdze, Vidzeme, vidzemnieks, tehnika, mehanika, šachs, šachists, šachta, čechi, Čehoslovākija
- (i) pastāstīt, paskaidrot, paēst, pārēsties, neskriet, nedziedāt, jābrauc, nogriezt, aizskriet, iebraukt, ieskaitīt, iemesls, ieiet, ieeja, ieapaļš, ieauš
- (j) kalnraktuve, pamatakmens, baltmaize, dzelzceļš, piektdiena, sestdiena, darbdiens, iekšpuse, krustmāte, krusttēvs, dārzkopība, gardēdis, ēdamistaba, guļamistaba, augšpuse, apakšpuse

LIELO BURTU LIETOŠANA

Ar lielo sākuma burtu raksta īpašvārdus. Kas ir īpašvārdi?

Ja īpašvārds sastāv no diviem vai vairākiem vārdiem, tad tie visi jāraksta ar lielo sākuma burtu.

Piemēram: Amerikas Savienotās Valstis (ASV), Padomju Sociālistisko Republiku Savienība (PSRS), Amerikas Latviešu Apvienība (ALA).

Bet ja saliktā īpašvārdā kāds vārds ir sugas vārds (valsts, jūra, kalns, ezers, iela u. c.), tad tas jāraksta ar mazo sākuma burtu. Piemēram: Latvijas valsts, Baltijas jūra, Zilais kalns, Burtnieku ezers, Raiņa bulvāris, Svētā Krusta baznīca, Latviešu nams.

Ja vietas nosaukums ir saliktenis ar Ziemeļ-, Dienvid-, Austrum-, Rietum-, Liel-, Vec-, Jaun- u. tml. pirmajā daļā, tad tas rakstāms vienā vārdā. Piemēram: Ziemeļamerika, Dienvidaustrālija, Austrumberlīne, Rietumeiropa, Lielbritānija, Mazsalaca, Vecpiebalga.

Kontinentu, valstu, apgabalu, pilsētu u. c. apdzīvotu vietu iedzīvotāju nosaukumi nav īpašvārdi, tādēļ tie jāraksta ar

m a z o sākuma burtu. Piemēram: amerikāņi, eiropieši, latvieši, vācieši, angļi, ridzinieki, ņujorkieši, melburnieši.

Ar m a z o sākuma burtu jāraksta ticību (konfesiju) apzīmējumi. Piemēram: luterānis, katolis, evaņģeliski luteriskā ticība, katoļu ticība, pareizticība jeb grieķu katoļu ticība, bet: Romas katoļu ticība.

Ar m a z o sākuma burtu jāraksta mēnešu un nedēļas dienu nosaukumi. Piemēram: janvāris, februāris, marts, svētdiena, pirmdiena, otrdiena.

Ar lielo sākuma burtu jāraksta dievu un dievību nosaukumi. Piemēram: Dievs, Dievs Tēvs, Svētā Dievmāte, Laima, Pērkons, Veļu māte, Zemes māte, Vēja māte.

Tāpat ar lielo sākuma burtu jāraksta vietniekvārdi, ko lieto Dieva (īpašvārda) vietā. Piemēram: Lai slavēts Viņa vārds! Lai nāk Tava valstība!

Ja piemin dievus un dievības vispār, bet nemin viņu personīgos vārdus, tad lietojams mazais sākuma burts. Piemēram: Tad viņi pielūdza savus dievus. Tur guļ mūsu tēvu dievi.

Ar m a z o sākuma burtu rakstāmi arī tādi vārdi kā dievkalpojums, dievvārdi, dievnams, jo tie ir sugas vārdi.

Sugas vārdi, ne īpašvārdi, ir arī velns, ēngelis, labie gari u. c.

Svētku un svinamu dienu nosaukumi ir īpašvārdi, un tie jāraksta ar lielo sākuma burtu. Piemēram: Ziemsvētki, Vasarsvētki, Lieldienas, Klusā nedēļa, Zālā ceturtdiena, Lielā piektdiena, Jaungads, Mārtiņi, Jurgi, Pļaujas svētki.

Stāstu, dzejoļu u. c. sacerējumu virsrakstos tikai pirmais vārds jāraksta ar lielo sākuma burtu. Piemēram: Zelta zirgs, Purva zāle. Lauztās priedes. Bet: Dziesma par Gaiziņu. Dievs, svēti Latvijū!

Laikrakstu un žurnālu nosaukumos ar lielo sākuma burtu raksta katru vārdu. Piemēram: Pirmie laikraksti latviešu valodā bija Latviešu Avīzes, Mājas Viesis un Pēterburgas Avīzes. Vai jūs lasāt Austrālijas Latvieti? Mēs abonējam žurnālus Ceļa Zīmes un Jaunā Gaita.

Vēstulēs un lūgumrakstos ar lielo sākuma burtu raksta vietniekvārdus 'Tu, Tavs, Tev, Jūs, Jums'; visos locījumos. **Piemēram:** Saņēmu Tavu vēstuli. Priecājos, ka Tev un Tavam tēvam klājas labi.

UZVĀRDU RAKSTĪBA LATVIEŠU VALODĀ

Visi latviešu priekšvārdi (kristībvārdi) un uzvārdi rakstāmi ar latviešu valodas vārdu galotnēm, vispirms priekšvārds, tad uzvārds.

Ja ir vairāki priekšvārdi, tad kommatas starp tiem n a v jāliek. **Piemēram:** Kārlis Leonīds Rūdolfs Blaumanis.

Latviešu valodā stipri izjūtama vārdu gramatiskā dzimte. Visi nedzīvo priekšmetu nosaukumi dalās vīriešu un sieviešu dzimtes vārdos, un tiem pieskaņojas kādeņi, divdabji un vietniekvārdi.

Piemēram:

tas galds ir liels — tā māja ir liela
 ziedošs koks — ziedoša puķe
 noguris ceļnieks — nogurusi ceļniece
 noraudājies zēns — noraudājusies meitene
 izlasīts stāsts — izlasīta pasaka
 viņš iet dziedādams — viņa iet dziedādama
 pats tēvs — pati māte
 savs draugs — sava draudzene
 tavs galds — tava gulta
 mans dārzs — mana māja

Vīriešu dzimtes personu apzīmējumiem viscaur nostājas blakus sieviešu dzimtes vārdi ar attiecīgu galotni.

Piemēram:

rakstnieks	—	rakstniece	kaimiņš	—	kaimiņiene
ceļotājs	—	ceļotāja	latvietis	—	latviete
gājējs	—	gājēja	krievs	—	krieviete
jaunietis	—	jauniete	ārst	—	ārste
māceklis	—	mācekle	spiegs	—	spiedze
melis	—	mele	grāmatvedis	—	grāmatvede
bārenis	—	bārene	labdaris	—	labdare
atraitnis	—	atraitne	zilacis	—	zilace
ķēniņš	—	ķēniņiene	gaišmatis	—	gaišmate

sportists	—	sportiste	praktikants	—	praktikante
fotografs	—	fotografe	students	—	studente
konduktors	—	konduktore	diriģents	—	diriģente
jubilārs	—	jubilāre	pacients	—	paciente
architekts	—	architekta	suflieris	—	sufliere
demokrāts	—	demokrāte	aktieris	—	aktiere (aktrise)
filologs	—	filoloģe	redaktors	—	redaktore (redaktrise)
kollēga	—	kollēģe	meistars	—	meistare
patriots	—	patriote	favorīts	—	favorite

Mini citus vārdus ar līdzīgām izskaņām!

Kādēļ latviešiem ir tik daudz uzvārdu, kas būtībā ir sieviešu dzimtes vārdi, bet it kā pārvērtušies par vīriešu dzimtes vārdiem, pieņemot vīriešu dzimtes galotni? Šeit acīm redzot izpaužas tieksme vīrietim saukties vārdā, kas vismaz formāli līdzinās vīriešu dzimtes vārdam. Piemēram: eglīte — Eglītis, priedīte — Priedītis, liepiņa — Liepiņš, auziņa — Auziņš, lejiņa — Lejiņš, vasariņa — Vasariņš, migla — Miglis.

Šis latviešu valodas vārdu gramatiskās dzimtes likums jāievēro arī sieviešu uzvārdu formā, lietojot sievietēm uzvārdus ar sieviešu dzimtes galotnēm (-a, -e, -s), bet vīriešiem, kā tas jau parasts, ar vīriešu dzimtes galotnēm (-s, -š, -is, -us), atskaitot tos vārdus, kas uztverami kā kopdzimtes vārdi (tāpat kā: viņš ir plāpa, bende, viņa ir plāpa, bende). Piemēram: Pēteris Priede, Irma Priede; Vilis Liepa, Alma Liepa.

Citi piemēri: Kokle, Caune, Gārša, Egle, Eglīte, Zāle, Zālīte, Vīksne.

Sieviešu uzvārdu rakstībā ievērojami šādi noteikumi:

1. Vīriešu uzvārdiem, kas beidzas ar **-is, -nieks, -sons**, atbilst sieviešu uzvārdi ar galotnēm **-e, -niece, -sone**. Piemēram: Paeglis — Paegle, Bergmanis — Bergmane, Ezernieks — Ezerniece, Pētersons — Pētersone.

2. Slaviskie uzvārdi ar **-skis un -ckis** sieviešu dzimtē beidzas ar **-ska un -cka**. Piemēram: Janševskis — Janševska, Hodackis — Hodacka.

Vīriešu dzimtē šie vārdi lokāmi kā **viesis** (bez līdzskaņa mīkstinājuma galotnes priekšā, ne tā kā citi **-is** vārdi): Janševskis, Janševska utt.

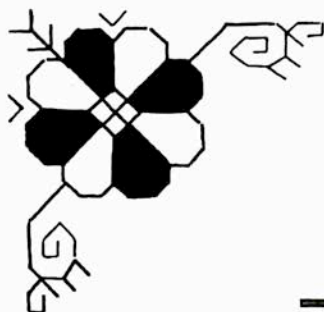
3. Vīriešu uzvārdiem ar galotni **-ais** atbilst sieviešu uzvārdi ar **-ā**. Piemēram: Salnais — Salnā, Vieglais — Vieglā.

4. Vīriešu uzvārdiem ar **-gs, -ks, -ājs, -iņš** un slaviskajiem uzvārdiem ar **-ovs, -evs, -ins**: atbilst sieviešu uzvārdi ar galotni **-a**. Piemēram: Vanags — Vanaga (nevis Vanadze), Vilks — Vilka (nevis Vilce, kas pārāk attālinās no vārda Vilks; nevar arī teikt: Vilke, kur *k* skaņa *e* priekšā būtu jāmīkstina, iznāktu Viļķe), Arājs — Arāja, Kalniņš — Kalniņa, Gromovs — Gromova, Aleksejevs — Aleksejeva, Krapotkins — Krapotkina.

5. Citiem vīriešu uzvārdiem, kas beidzas ar **-s**, atbilstošas sieviešu uzvārdu formas var būt gan ar **-a**, gan ar **-e**, pēc izvēles. Piemēram: Vītols — Vītola vai Vītote, Ozols — Ozola vai Ozole.

6. Uzvārdi ar **-a, -e** un **-us** beidzas vienādi abās dzimtēs. Piemēram: Uldis Liepa, Maija Liepa; Kārlis Zīle, Māra Zīle; Vilnis Ledus, Ilze Ledus.

Ievēro! Ja uzvārdu saista ar vārdiem **kungs, kundze, jaunkundze**, tad uzvārds jāliek vīriešu dzimtes **ģenitīvā** (arī sieviešu uzvārdi). Piemēram: Kalniņa kungs, Kalniņa kundze, Kalniņa jaunkundze; Lejas kungs, Lejas kundze, Lejas jaunkundze; Melkus kungs, Melkus kundze.

Indeks

- ā-celms, 211-213, 215, 216
Adjektīvs, skat. Kādenis
Adverbs, skat. Apstāklenis
-ājs, -ais, 208-209
Akuzatīvs, 53
Alfabēts, 7-8
Apstāklenis (adverbs), 38, 46, 125
 darbības veida, 38, 46
 laika, 38, 46
 vietas, 38, 46
Apstāklis, 86, 88
 cēloņa, 86, 88
 laika, 46, 86, 88
 nolūka, 86, 88
 veida, 46, 86, 88
 vietas, 46, 86, 88
Apstākļu kādenis, 136-137
Apzīmētājs (atribūts), 85, 87
Arabu cipari, 26, 199
Atgriezeniskais vietniekvārds, 150
Atgriezeniskais darbības vārds, 156-157, 167-172
 locīšana, 169
 pareizrakstība, 170
Atkārtots teikums, 96-98, 188-189
-atne, -ātne, 205-206
Atribūts, skat. Apzīmētājs
Atstāstījuma izteiksme, 158-160
Attieksmes vietniekvārds, 152, 153
auksts, augsts, 142

Balsīgais līdzskanis, 47-51
 saliktenis, 50
Burti, 7-14
būt, 34-35, 118

Cēloņa apstāklis, 86, 88
Cilvēku vārdi un uzvārdi, 4, 227-229
Cipari, 26, 199

Daļu skaitlenis, 147
Darbības vārds (norisenis, verbs), 31-37, 45, 100-123, 155-172
 ā-celma, 211-213
 iedalījums, 155-157
 atgriezeniskais, 156-157, 167-172
 nepārejošais, 156
 pārejošais, 156
 izteiksmes, 158-167
 atstāstījuma, 158-160
 Istenības, 110, 158
 nenoteiksme, 100, 157
 pavēles, 35, 164-167
 vajadzības, 160-162
 vēlējuma, 163
 laiki, 33-36
 nākotne, 34, 37
 pagātne, 34, 35-36
 tagadne, 34
 locīšana, 100-119
 pareizrakstība, 35-37, 119-123
 gari patskaņi nākotnes izskaņās, 37, 120
 gari patskaņi pagātnes izskaņās, 35-36, 119
 gari patskaņi tagadnē, 120
 mīkstināti līdzskaņi tagadnē, 121
 personas, 32-33
 skaitlis, 31-32

Darbības veida apstākļenis, 38, 46

Datīvs, 53

Datums, 27

Daudzpunkte, 203-204

Daudzskaitlinieki, 72-73

Debess puses, 73

Deklinācija, **skat.** Locīšana, kādeņu, lietvārdu

Deminutīvi (pamazināmie, mīlīnāmie, vārdi), 123-129

apstākļeni, 125

kādeņi, 125

lietvārdi, 123-129

Desmitnieki, 143-145

Dievi, dievības, 226

Divdabī (participi), 173-179

ā-celma, 211-213, 215, 216

locīšana, 174-175

lokāmais, 174-175

nelokāmais, 175

pareizrakstība, 176-179, 211, 215-216

Divdabja teicieni, 186-188

Divskanis, 11

Domu priekšmetu nosaukumi, 72, 73

Domu zīme, 202-203

Drēbju gabalu nosaukumi, 73

Dubultie līdzskaņi, 12-13, 223

Dzejoļi, 4

Dzīvnieku vārdi, 5, 6

e, platais, 8-9

šaurais, 8-9

-ejs, -ējs, 210

-ēklis, -eklis, 206-207

-ēns, -ens, 207-208

g, k, 218

Garš patskanis, **skat.** Patskanis, garš

Garumzīmes, 8, 9-10, 11

Grāmatu nosaukumi, 226

Ģenitīvs, 53, 70-71

Iekavas, 204

Iesprausti vārdi un teikumi, 94-95

Infinitīvs, **skat.** Nenoteiksme

Instrumentālis, 53

Interjekcija, **skat.** Izsauksmes

vārds

Īpašības vārds, **skat.** Kādenis

Īpašvārdi, 4-7, 72, 225

cilvēku vārdi un uzvārdi, 4

mājas kustoņu vārdi, 5

rakstība, 4-7, 225

svētku nosaukumi, 6, 73, 226

vietu vārdi, 5, 72, 225

Īss patskanis, **skat.** Patskanis, īss

Īstenības izteiksme, 100, 158

Izsauksmes vārds (interjekcija), 44, 46

Izsaukuma teikums, 3

Izsaukuma zīme, 1, 3, 44, 202

Izteicējs (predikāts), 82, 83

Izteiksmes, **skat.** Darbības vārds, izteiksmes

Jautājamais vietniekvārds, 152-153

Jautājuma teikums, 2-3

Jautājuma zīme, 1, 2, 201

Jautājumi un locījumi deklinācijā, 52, 53

jeb, vai, 195, 197

Jūs, jūs, 28, 29

Jūtu apzīmējumi, 72

k, g, 218

ka, kā, 190-194

Kādenis (adjektīvs), 23, 45, 52-71, 73-80, 125, 131-142

apstākļu, 136-137

auksts, augsts, 142

dzimte, 24

izskaņas, -ens, -ena, 142

vienskaitļa nōminātīva ne-skaidri izrunātās līdzskaņu kopās, 138, 213-214

locīšana, 52-71, 132-137

ar nenoteikto galotni, 131

ar noteikto galotni, 131-132, 140

pareizrakstība, 73-80, 138-142

-aj- noteiktajā galotnē, 140

garī patskaņi galotnē, 73-76, 205-210

nenoteiktās galotnes vīriešu dzimtes vienskaitļa nōminātīvā, 138

- vispārākā pakāpe, 139
salīdzināmās pakāpes, 134-136
skaitlis, 24
Kārtas skaitlenis, 25-27, 45
Kōls, 200-201
Kommats, 199-200
divdabju teiciens, 186
kopsavilkums, 95, 199
pielikumā, 91
uzrunā, 93
starp vienlīdzīgiem teikuma locekļiem, 90, 194
Konjugācija, skat. Locīšana, darbības vārda
Konjunkcija, skat. Saiklis
Kopdzimtes vārdi, 63-64
Kermeņa daļas, 73
- Laika apstāklenis, 38, 46
Laika apstāklis, 86, 88
Laikrakstu nosaukumi, 226
Līdzskanis, 11-13, 47-51
balsīgais, 47-51
dubultošana, 12-13, 223-224
g, k darbības vārdos un divdabjos, 218
mīkstināšana, 8, 12, 219-222
darbības vārdos un divdabjos, 221-222
lietvārdos un kādeņos, 219-221
sieviešu dzimtes lietvārdos ar galotnēm -e un -s, 220-221
vīriešu dzimtes galotnēs -š priekšā, 219
vīriešu dzimtes lietvārdos ar galotni -is, 219-220
nebalsīgais, 47-51
pārmaiņa izrunā, 50
b, g pārmaiņa lietvārdu izskatnās, 51
j pārmaiņa, 50
v pārmaiņa, 50
saliktais, 12, 18
z, s, 177, 216
galotnes -dams priekšā divdabjos, 177, 216
galotnes -t priekšā nenoteiksmē, 177
- Lielais sākuma burts, 1, 4-7, 225-227
Dievu, dievību nosaukumos, 226
dzejoļa rindas sākumā, 4
grāmatu nosaukumos, 226
īpašvārdos, 225
piederības un personu vietniekvārdos, 227
svētku nosaukumos, 6, 226
teikuma sākumā, 1, 4
vārdos un uzvārdos, 4, 5
vēstulēs, 227
vietu vārdos, 5, 225
žurnālu, laikrakstu nosaukumos, 226
Lietvārds (substantīvs), 19-23, 45, 52-71, 73-80, 123-129
dzimte, 21-22
galotnes, 22-23
izskaņas neskaidri izrunātās līdzskaņu kopās, 213-214
ar izskaņu -šana, 72
locīšana, 52-71
sieviešu dzimtes vārdi ar vienskaitļa nōminātīva galotnēm -a, -e, -s, 22, 62, 65, 67
vīriešu un sieviešu dzimtes vārdi ar vienskaitļa nōminātīva galotnēm -s, -š, -is, -us, -ns, -ss, 22, 54, 56, 59, 60
pareizrakstība, 73-80
garī patskaņi galotnēs, 73-76, 205-210
mīkstināti līdzskaņi locījumos, 77-80
skaitlis, 20-21
Locījumi un jautājumi deklinācijā, 52, 53
Locīšana, darbības vārda (konjugācija), 100-119
atgriezeniskā, 169
1. grupas, 100-102
2. grupas, 102-104
3. grupas, 105-107
4. grupas, 107-108
5. grupas, 109-110
6. grupas, 110-112
7. grupas, 112-114
8. grupas, 114-116
9. grupas, 116-118

10. grupas, 118-119
 divdabja, 174-175
 kādeņa (deklinācija), 52-71, 132-137
 lietvārda (deklinācija), 52-71, 123-129
 skaitleņa, 143-149
 vietniekvārda, 150-155
 Lokāmais divdabjs, 174-175
 Lokātīvs, 53

Mājas kustoņu vārdi, 5, 6
 Mēnešu nosaukumi, 26, 226
 Metālu nosaukumi, 72
 Mikstinātais līdzskanis, 8, 12, 219
 Milināmie vārdi, skat. Deminutīvi

Nākotne, 34, 37
 Nebalsīgais līdzskanis, 47-51
 saliktenis, 50
 Nedēļas dienu nosaukumi, 27, 226
 nekā, 192
 Nekārtno darbības vārdu pavēles izteiksme, 167
 Nelokāmais divdabjs, 175
 Nenoteiksme (infinitīvs), 100, 157
 darbības vārda galotnes, 100, 211
 atgriezeniskā, 157
 nepārejošā, 157
 pārejošā, 157
 Nenoteiktās galotnes kādeņiem, 131
 Nenoteiktais skaitlenis, 148-149
 Nenoteiktais vietniekvārds, 154
 Nepaplašināts teikums, 84
 Nepārejošais darbības vārds, 156
 Neskaidri izrunājamās līdzskaņu kopas, 215-218
 darbības vārda nenoteiksmē, 215
 divdabī, 215, 216, 218
 kādeņa vienskaitļa nōminātīva izskaņās, 213
 lietvārda vienskaitļa nōminātīva izskaņās, 213
 Nolieguma vietniekvārds, 152, 155
 Nolūka apstāklis, 86, 88
 Nōminātīvs, 53

Norādāmais vietniekvārds, 30, 46, 151-152
 Norisenis, skat. Darbības vārds
 Noteiktās galotnes kādeņiem, 131-132, 140
 Numerālis, skat. Skaitlenis
 o, latviešu vārdos, 11
 svešvārdos, 8, 9, 11
 Objekts, skat. Papildinātājs
 Organizāciju nosaukumi, 225

pa, par, pār, pāri, 40
 Pagātne, 34, 35-36
 Palīgdarbības vārds būt, 34-35
 Palīgteikums, 183-186
 saikļi, kas to ievada, 186-186
 vieta teikumā, 185
 Pamata pakāpe kādeņiem un apstākļiem, 134-135
 Pamata skaitlenis, 25-27, 45
 Pamazināmie vārdi, skat. Deminutīvi
 Papildinātājs (objekts), 86, 87
 Paplašināts teikums, 84, 85-87
 Parākā pakāpe kādeņiem un apstākļiem, 134, 135
 Pārejošais darbības vārds, 156
 Particips, skat. Divdabjs
 pats, pati, 154
 Patskanis, 8-11
 divskanis, 11
 garš, 8, 9, 10, 205-210
 divdabī, 176
 darbības vārda nākotnes izskaņās, 37, 120
 darbības vārda pagātnes izskaņās, 35-36, 119
 kādeņa galotnēs, 73
 kādeņa un lietvārda izskaņās, 205-210
 iss, 8, 9-10, 205-210
 platais e, 8-9
 šaurais e, 8-9
 o, 8, 11
 Pavēle, 35
 Pavēles izteiksme, 35, 164-167
 nekārtnajam darbības vārdam, 167
 Pēdīnās, 204-205

Personas (darbības vārdiem), 32-33

Personu vietniekvārds, 27-28, 46, 150

Piebilde, 96, 188

Piederības vietniekvārds, 27, 28, 46, 151

Pielikums, 91-93

Pieturas zīmes, 199-204

Platais e, 8-9

Predikāts, *skat.* Izteicējs

Prepozīcija, *skat.* Prievārds

Priekšmets, *skat.* Teikuma priekšmets

Prievārds (prepozīcija), 38-43, 46
lietojams patstāvīgi un salik-
tenos, 40

lietojams tikai saliktenos, 40
pa, par, pār, pāri, 40

Proņomēns, *skat.* Vietniekvārds

Pulksteņa laiks, 27, 145

Punkts, 1, 2, 199

Romiešu cipari, 26

s, z, 215, 216

Saiklis (konjunkcija), 43-44, 46, 189

ievada palīgteikumu, 185-186

un, ka, kā, nekā, 189-, 190-194

Saitīņa, 82, 83

Salīdzināmās pakāpes, 134-136, 139, 140

apstāklenim, 140

kādenim, 134-136

Saliktais teikums, 180-182

Saliktais līdzskanis, 12

Saliktais skaitlenis, 146-148

daļu, 147

nenoteiktais, 148

Salikteni, 13-14, 40-43, 50

balsīgie un nebalsīgie līdzskaņi,
50

dalīšana, 19

ar ne, jā, 42-43

ar prievārdiem, 40-42

Saliktie laiki, 118

Sēmikols, 201

Sieviešu dzimte, 22, 63-70

kādenim, 23, 24, 63-70

lietvārdam, 21, 22, 63-70

locīšana, 63-70

skaitlenim, 25

vienskaitļa datīvā, 76

ar vienskaitļa nōminātīva galot-

ni -a, 22, 63-65, 131, 133

ar vienskaitļa nōminātīva galot-

ni -e, 22, 65-67

ar vienskaitļa nōminātīva galot-

ni -s, 22, 67-69

Simtnieki, 143-145

Sintakse, *skat.* Teikums mācība

Skaitlenis (numerālis), 24-27, 45, 143-149

daļu, 147

dzimte, 25

kārtas, 25-27, 45, 146

locīšana, 143-149

desmitnieki, 143-145

simtnieki, 143-145

tūkstošnieki, 143-145

vieninieki, 143

nenoteiktais, 148-149

pamata, 25-27, 45

pareizrakstība, 26, 149

ar arābu cipariem, 26

ar romiešu cipariem, 26

padsmitnieku, 25

saliktais, 146

Skaņas, 7-14

Slimību nosaukumi, 72, 73

Stāstījuma teikums, 2

Subjekts, *skat.* Teikuma priekš-

mets

Substantīvs, *skat.* Lietvārds

Svētku nosaukumi, 6, 73

Šaurais e, 8-9

Svešvārdi, 72

Tagadne, 34

Teikuma izteicējs, *skat.* Izteicējs

Teikuma locekļi, 82-91, 194-198

apzīmētājs (atribūts), 85, 87

cēloņa apstāklis (adverbs), 86, 88

laika apstāklis, 86, 88

noļūka apstāklis, 86, 88

papildinātājs (objekts), 86, 87

pārskats, 87-88

veida apstāklis, 86, 88

- vienlīdzīgi, 88-91, 194-198
 vietas apstākļi, 86, 88
 Teikuma priekšmets (subjekts), 82-84
 Teikuma virslocekļi, 82-84
 izteicējs (predikāts), 82-84, 87
 priekšmets (subjekts), 82-84, 87
 Teikums, 1-3, 82-98, 180-198
 atkārtots, 96-98, 188-189
 iesprausts, 94-45
 izsaukuma, 3
 jautājuma, 2-3
 mācība (sintakse), 82-98, 180-198
 paplašināšana, 85-87
 palīgteikums, 183-186
 salikts, 180-182
 stāstījuma, 2
 vienkāršs nepaplašināts, 84
 vienkāršs paplašināts, 84, 85-87
 virsteikums, 183-184
 Tu, tu, 28, 29
 Tūkstošnieki, 143-145
 un, 43, 189-190
 Upju nosaukumi, 5
 Uzruna, 83-84
 Uzvārdi, 4, 227-229
 sieviešu, 228
 vai, jeb, 195, 197
 Vajadzības izteiksme, 160-162
 Vārdi un uzvārdi, 4, 5, 6, 227-229
 Vārds, iesprausts, 94-95
 Vārdu dalīšana zilbēs, 16-19, 224-225
 Vārdu sastāvs, 98-99
 celms, 99
 galotne, 98
 izskaņa, 99
 piedēklis, 98
 priedēklis, 98
 sakne, 98
 tabula, 99
 Vārdu šķiras, 45-47
 Veida apstākļi, 86, 88
 Vēlējuma izteiksme, 163
 Verbs, skat. Darbības vārds
 Vēstule, 29
 Vielu nosaukumi, 72
 Vieninieki, 143
 Vienkāršs nepaplašināts teikums, 84
 Vienkāršs paplašināts teikums, 84, 85-87
 Vienlīdzīgi teikuma locekļi, 88-91, 95, 194-198
 Vienskaitlinieki, 72-73
 Vienzīlbu vārdi, 16, 18
 Vietas apstākļi, 38, 46
 Vietas apstākļi, 86, 88
 Vietniekvārds (pronōmens), 27-30, 46, 149-155
 atgriezeniskais, 150
 attieksmes, 152-153
 jautājuma, 152-153
 locīšana, 150-155
 nenoteiktais, 154
 nolieguma, 152, 155
 norādāmais, 30, 46, 151-152
 pats, pati, 154
 personu, 27-28, 46, 150
 piederības, 28-29, 151
 Vietu vārdi, 5, 6, 72, 225
 apgabalu nosaukumi, 5
 pilsētu nosaukumi, 5
 upju nosaukumi, 5
 Viriešu dzimte, 21, 22, 54-62
 kādenim, 24, 56-62
 lietvārdam, 21, 54-62
 skaitlenim, 25
 ar vienskaitļa nōminātīva galotnēm -a, -s, -š, -is, -us, 54-60, 63
 ar vienskaitļa nōminātīva beidzamajiem burtiem -ns, -ss, 60-61
 Virsteikums, 183-184
 Vispārākā pakāpe, 134-136, 139
 apstāklenim, 140
 kādenim, 134-136, 139
 rakstība, 135, 139
 Vokātīvs, 53
 z, s, 215, 216
 Zilbe, 16-19
 -aj- kādeņa noteiktajās galotnēs, 131, 132
 vārdu dalīšana zilbēs, 16-19
 Žurnālu nosaukumi, 226
 (Indeku sastādījušas Irēne Eilanda un Valda Aldzere.)

PAR AUTORI

Lidija Ziemeļe dzimusi 1904. gadā Cēsu apriņķa Priekulei pagastā. Viņas tēvs ir turienes 6-kl. pamatskolas ilggadīgs skolotājs. Viņa beidz Cēsu pilsētas sieviešu neogimnāziju un Cesvaines valsts vidusskolas pādaģoģisko klasi.

Kopš 1924. gada šīs grāmatas autore strādā par skolotāju latviešu skolās Latvijā, Vācijā un Austrālijā: 1924. — 1944. g. Aizputes apriņķa Jūrkalnes, Pāvilostas un Alšvangas pamatskolās, 1945. — 1949. g. Vācijā Grēvenē un no 1950. gada līdz šim laikam Melburnas latviešu biedrības Daugavas skolā.

Par nopelniem jaunatnes izglītības laukā Pasaules Brīvo Latviešu Apvienības Kultūras Fonds 1974. gadā viņai piešķir Krišjāņa Barona prēmiju.

Publikācijas: Latviešu gramatika un pareizrakstība trimdas skolām (1. izd. 1965. g., 2. izd. 1967. g.), Praktiska latviešu valodas un pareizrakstības mācība (iepriekšējās grāmatas pārstrādāts 3. izd.), Pareizrakstība diktātu veidā ar tabulu paraugiem (1974.).

Lidija Ziemeļe piedalījusi sastādīšanā un kopā ar E. Silkalnu rediģējusi arī grāmatu skolām un mājmaģībai Runāsim latviski (1969. g.) un lasāmgrāmatu pamatskolas 6. klasei Balss un atbalsis (1972. g.). Pašlaik viņa ar palīgiem sakārto jauno lasāmgrāmatu pamatskolas 5. klasei.